YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

TARİHİ YARIMADA HANLAR BÖLGESİNDEKİ AVLULU HANLARIN İNCELENMESİ

Mimar Lale Gürpınar

FBE Mimarlık Anabilim Dalı Mimari Tasarım Programında Hazırlanan

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tez Danışmanı : Yrd. Doç. Dr. Yasemen Say Özer (YTÜ)

İSTANBUL, 2009

İÇİNDEKİLER

Sayfa

KISALTMA LİSTESİ iv

ÖNSÖZ ix

ÖZET x

ABSTRACT xi

1. GİRİŞ 1

1.1 Çalışmanın Amacı 1
1.2 Çalışmanın Kapsamı 1
1.3 Çalışmanın Yöntemi 2

2. ALIŞVERİŞ KAVRAMI VE OSMANLI DÖNEMİ'NDEKİ ALIŞVERİŞ YAPILARI 4

2.1 Alışveriş Kavramı 4
2.2 Osmanlı Alışveriş Kültürü ve Osmanlı Dönemi Alışveriş Yapıları 8
2.2.1 Bedesten 12
2.2.2 Çarşı 14
2.2.3 Dükkan 16
2.2.4 Arasta 18
2.2.5 Han 19
2.2.6 Pasajlar 23

3. HANLAR BÖLGESİNİN MEKANSAL GELİŞİMİ 26

3.1 Bizans Dönemi Hanlar Bölgesi 29
3.2 Osmanlı Dönemi' nden Günümüze Hanlar Bölgesi 33
3.3 Hanlar Bölgesi Han Mimarisinin Gelişim Süreci 36
3.3.1 15. yüzyıl 36
3.3.2 16. yüzyıl 39
3.3.3 17. yüzyıl 42
3.3.4 18. yüzyıl 46
3.3.5 19. yüzyıl ve Sonrası 52

4. AVLULU HANLARIN PLANLAMA KRİTERLERİNİN İNCELENMESİ 56

4.1 Yer Seçimi 59
4.1.1 Topografyaya Yerleşimi 59
4.1.2 Erişilebilirliği 60
4.2 Kütlesel Biçim 64
4.3 Mekan Organizasyonu 69
4.4 Avlu Sayıları 73
4.4.1 Tek Avlulu Hanlar 74
4.4.2 İki Avlulu Hanlar 107
4.4.3 Üç Avlulu Hanlar 116
4.5 Dolaşım Alanı 119
4.6 Cephe Mimarisi 122

5. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ 127

KAYNAKLAR 134

EKLER 137

Ek 1 Tarihi Yarımada, Hanlar Bölgesi'ndeki Avlulu Hanların Yüzyıllara Göre Değişimi138
Ek 2 Tez Kapsamında Yapılan Han Analiz Çalışmalarının Sonuçları 139
Ek 3 Tez Kapsamında Yapılan Han Analiz Çalışmalarının Sonuç Tablosu..... 140

ÖZGEÇMİŞ 141

KISALTMA LİSTESİ

İBB	İstanbul Büyükşehir Belediyesi
İMP	İstanbul Metropoliten Planlama Merkezi
TDK	Türk Dil Kurumu
İTÜ	İstanbul Teknik Üniversitesi
YTÜ	Yıldız Teknik Üniversitesi
MSÜ	Mimar Sinan Üniversitesi
Vb	Ve benzeri

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 2.1 M.Ö.1500' de Mısır' da alışveriş (Harvard, 2001) 5
Şekil 2.2 Yunan agorası (Roth,2000) 6
Şekil 2.3 Yunan agorası (www.kzu.ch/.../pergamon/pergamon_rekonstr.jpg) 6
Şekil 2.4 M.Ö.43 Roma'da Augustus Formu (www.foryouforum.com/roma-arkeolojisi-t125779.html) 7
Şekil 2.5 M.Ö.43 Roma İmparatorluğu'nun Augustus Formu 7
Şekil 2.6 Pazaryeri, 15.yy (Zengel, 2001) 8
Şekil 2.7 Mahmutpaşa Yokuşu (İMP Arşivi, 2005) 9
Şekil 2.8 Küçük Pazar, (İBB Arşivi, 2005) 10
Şekil 2.9 Hanlar Bölgesi Genel Görünüm, (Garvürlerle İst, 2002) 11
Şekil 2.10 Cevahir Bedesteni Planı 12
Şekil 2.11 Cevahir Bedesteni, 19.yy (Encümen Arşivi, 1937) 13
Şekil 2.12 Cevahir Bedesteni, 21.yy 13
Şekil 2.13 İstanbul Kapalıçarşı, 2005 (İBB Arşiv) 14
Şekil 2.14 İstanbul Kapalıçarşı Planı 15
Şekil 2.15 Kapalıçarşı İç Görünüm (Encümen Arşivi, 1937) 15
Şekil 2.16 Ahşap ve Taş Dükkan Planı (BAN 1969' den Derleme) 16
Şekil 2.17 19. yy Han Duvarlarındaki Dükkanlar (Wiener, 1985) 17
Şekil 2.18 Kürkçü Han Duvarındaki Dükkanlar, 2006 17
Şekil 2.19 Sultanahmet Arastası Planı 18
Şekil 2.20 Sultanahmet Arastası, (Encümen Arşivi, 1937) 18
Şekil 2.21 Sultanahmet Arastası 19
Şekil 2.22 1850 yılı Kervansaray Avlusu (Bayrı, 1951) 20
Şekil 2.23 Leblebici Han Planı 21
Şekil 2.24 Leblebici Han Avlu Görünüş 21
Şekil 2.25 Hasan Paşa Han Avlu Görünüş 23
Şekil 2.26 Abud Efendi Han Planı 24
Şekil 3.1 Tarihi yarımada İçerisinde Hanlar Bölgesi 27
Şekil 3.2 Hanlar Bölgesi Envanter Fişi (İMP Arşivi, 2005) 28
Şekil 3.3 Beyazıt' tan Hanlar Bölgesi' ne bakış, 19.yüzyıl (Encümen Arşivi) 29
Şekil 3.4 Beyazıt' tan Hanlar Bölgesi' ne Bakış, 21. yüzyıl (İMP Arşivi) 29
Şekil 3.5 Eski Bizans (Ortaylı, 1999) 30
Şekil 3.6 Eski Bizans Haritası (İnalcık, 1981) 32

Şekil 3.7 Haliç limanları, 19.yy (Encümen Arşivi,1937) 33
Şekil 3.8 Osmanlı dönemi İstanbul (Ortaylı, 1999) 35
Şekil 3.9 Kürkçü Han (Encümen Arşivi, 1937) 37
Şekil 3.10 15.yy Avlulu Hanları ve Kapalıçarşı 38
Şekil 3.11 Rüstem Paş Külliyesi Vaziyet Planı (A.Saim Ülgen, 1989) 40
Şekil 3.12 Balkapanı Han (Encümen Arşivi, 1937) 40
Şekil 3.13 16.yy Avlulu Hanları ve Kapalıçarşı 41
Şekil 3.14 Büyük Valide Hanı (Encümen Arşivi, 1937) 43
Şekil 3.15 Büyük Valide Hanı'nın 3.avlusundaki Eirene Kulasi (Encümen Arşivi, 1937) ... 43
Şekil 3.16 Büyük Yeni Han (Encümen Arşivi, 1937) 44
Şekil 3.17 Vezir Han (Encümen Arşivi, 1937) 44
Şekil 3.18 17.yy Avlulu Hanları, Kapalıçarşı ve Mısır Çarşısı 45
Şekil 3.19 Mısır Çarşısı Eski Hava Fotoğrafı (İMP Arşivi, 2005) 47
Şekil 3.20 Mısır Çarşısı Görünüş, (Encümen Arşivi, 1937) 47
Şekil 3.21 Taşhan Eski Fotoğrafı (Encümen Arşivi, 1937) 48
Şekil 3.22 Çuhacı Han (Encümen Arşivi, 1937) 49
Şekil 3.23 Nur-u Osmaniye Cami (İMP Arşivi, 2005) 50
Şekil 3.24 18.yy Hanları 51
Şekil 3.25 Büyük Yıldız Hanı (Encümen Arşivi, 1937) 53
Şekil 3.26 Agapyan Han, 2005 53
Şekil 3.27 19.yy Avlulu Hanları 54
Şekil 3.28 20. Yüzyıl Nur-u Osmaniye Cami'nden Hanlar Bölgesi' ne Bakış (İMP Arşivi, 2005) 55
Şekil 4.1 Hanlar Bölgesi'nde Yer Alan Avlusuz Hanlar 57
Şekil 4.2 Hanlar Bölgesi'nde Yer Alan Avlulu Hanlar 58
Şekil 4.3 Hanların Topoğrafyaya Yerleşimi ve Erişilebilirlik Analizi 61
Şekil 4.4 Hanların Topoğrafyaya Yerleşimi ve Erişilebilirlik Analizi 62
Şekil 4.6 Hanların Kütle Biçimleri 65
Şekil 4.7 Hanların Kütle Biçimleri 66
Şekil 4.8 Kat Yüksekliklerine Göre Hanlar 68
Şekil 4.9 Hanların Mekan Organizasyonu 71
Şekil 4.10 Hanların Mekan Organizasyonu 72
Şekil 4.11 Tek Avlulu Hanlar 74
Şekil 4.12 Büyük Çorapçı Hanı Analiz Çalışması 75

Şekil 4.13 Büyük Çorapçı Hanı Analiz Çalışması 76
Şekil 4.14 Büyük Çukur Hanı Analiz Çalışması 77
Şekil 4.15 Büyük Çukur Hanı Analiz Çalışması 78
Şekil 4.16 Çuhacı Han Analiz Çalışması..... 79
Şekil 4.17 Çuhacı Hanı Analiz Çalışması 80
Şekil 4.18 Çukur Hanı Analiz Çalışması..... 81
Şekil 4.19 Çukur Hanı Analiz Çalışması..... 82
Şekil 4.20 İmam Ali Hanı Analiz Çalışması 83
Şekil 4.21 İmam Ali Hanı Analiz Çalışması 84
Şekil 4.22 Kalcılar Hanı Analiz Çalışması..... 85
Şekil 4.23 Kalcılar Hanı Analiz Çalışması..... 86
Şekil 4.24 Kaşıkçı Hanı Analiz Çalışması 87
Şekil 4.25 Kaşıkçı Hanı Analiz Çalışması 88
Şekil 4.26 Kızıl Han Analiz Çalışması..... 89
Şekil 4.27 Kızıl Han Analiz Çalışması..... 90
Şekil 4.28 Kızlar Ağası Hanı Analiz Çalışması 91
Şekil 4.29 Kızlar Ağası Hanı Analiz Çalışması 92
Şekil 4.30 Kilit Han Analiz Çalışması 93
Şekil 4.31 Kilit Han Analiz Çalışması 94
Şekil 4.32 Küçük Çukur Han Analiz Çalışması 95
Şekil 4.33 Küçük Çukur Han Analiz Çalışması 96
Şekil 4.34 Küçük Yeni Han Analiz Çalışması 97
Şekil 4.35 Küçük Yeni Han Analiz Çalışması 98
Şekil 4.36 Leblebici Han Analiz Çalışması..... 99
Şekil 4.37 Leblebici Han Analiz Çalışması..... 100
Şekil 4.38 Şişeci Han Analiz Çalışması 101
Şekil 4.39 Şişeci Han Analiz Çalışması 102
Şekil 4.40 Yıldız Han Analiz Çalışması..... 103
Şekil 4.41 Yıldız Han Analiz Çalışması..... 104
Şekil 4.42 Zincirli Han Analiz Çalışması..... 105
Şekil 4.43 Zincirli Han Analiz Çalışması..... 106
Şekil 4.44 İki Avlulu Hanlar 107
Şekil 4.45 Balkapanı Han Analiz Çalışması..... 108
Şekil 4.46 Balkapanı Han Analiz Çalışması..... 109

Şekil 4.47 Büyük Yeni Han Analiz Çalışması 110
Şekil 4.48 Büyük Yeni Han Analiz Çalışması 111
Şekil 4.49 Kürkçü Han Analiz Çalışması 112
Şekil 4.50 Kürkçü Han Analiz Çalışması 113
Şekil 4.51 Vezir Han Analiz Çalışması 114
Şekil 4.52 Vezir Han Analiz Çalışması 115
Şekil 4.53 Üç Avlulu Hanlar 116
Şekil 4.54 Büyük Valide Hanı Analiz Çalışması 117
Şekil 4.55 Büyük Valide Hanı Analiz Çalışması 118
Şekil 4.56 Hanların Dolaşım Alanı 120
Şekil 4.57 Hanların Dolaşım Alanı 121
Şekil 4.58 Yıldız Han Cephesi 122
Şekil 4.59 Büyük yeni Han Cephesi 123
Şekil 4.60 Yıldız Han Avlu Cephesi 123
Şekil 4.61 Kızıl (Papaz) Han Cephesi 124
Şekil 4.62 Yüzyıllara Göre Hanların Cephelerdeki Değişim 125
Şekil 4.63 Yüzyıllara Göre Hanların Cephelerdeki Değişim 126
Şekil 5.1 Yüzyıllara Göre Han Mimarisindeki Değişimler 129

ÖNSÖZ

Alışveriş eyleminin değişen insan davranışları/alışkanlıkları karşısındaki dönüşümü, bir taraftan alışveriş kültürünün farklılaşmasına neden olurken, diğer taraftan da kent morfolojisini etkileyerek kentin değişime uğramasına neden olmaktadır. Değişen alışveriş kültürü, farklı yapılaşmaları da beraberinde getirmektedir. Han yapıları bu yapılaşma içerisinde önemli bir yere sahiptir. Bu tez çalışması, yapılış ve kuruluş bakımından önemli mimari yapılar arasında yer alan kent içi hanlarının mimari özelliklerini incelemeyi hedeflemektedir. Bu incelemeler yapılırken belirli tasarım kriterleri göz önünde tutularak çalışma sürdürülmektedir.

Bu çalışmanın gerçekleşmesinin her aşamasında değerli görüşlerinden yaralandığım, bilgi ve birikimleriyle beni yönlendiren tez danışmanıma içten teşekkürlerimi sunuyorum. Tez çalışmalarım boyunca beni sabırla destekleyen aileme, benden yardımı esirgemeyen ağabeyim Engin Gürpınar'a ve değerli meslektaşım Ali Fuat Isın'a ve yakın ilgi ve desteğini gördüğüm değerli arkadaşım Gözde Enç'e teşekkürü bir borç bilirim.

ÖZET

TARİHİ YARIMADA HANLAR BÖLGESİNDEKİ AVLULU HANLARIN İNCELENMESİ

Lale GÜRPINAR
Mimarlık, Yüksek Lisans Tezi

Roma, Bizans ve Osmanlı İmparatorlukları'nın başkentliğini yapmış olan İstanbul kenti, tarihi ve mimari açıdan önemli bir ticaret merkezidir. İstanbul Tarihi yarımada sınırları içerisinde yer alan Hanlar Bölgesi ise mimarlık tarihinin önemli örnekleri olan tarihi hanları içinde barındırması ve bu hanların asli fonksiyonu olan ticaret işlevinin günümüze değin devam etmesinden dolayı incelenmesi gereken bir bölgedir. Çalışma kapsamında bu bölgede yer alan 21 adet han yapısının yakın çevreleri ile olan ilişkiler ve mekansal özellikleri incelenmektedir.

Birinci bölümde, çalışmanın amacı açıklanmakta ve araştırma yöntemi hakkında bilgi verilmektedir.

İkinci bölümde, konunun ana kavramı olan "alışveriş" olgusu incelenerek, alışveriş eyleminin tarihi süreç içerisindeki değişimi anlatılmaktadır. Osmanlı dönemindeki alışveriş kültürü hakkında bilgi verilerek, Osmanlı Dönemi' n deki alışveriş mekanlarının türleri ve özellikleri ile ilgili tanımlamalara yer verilmektedir.

Üçüncü bölümde, İstanbul'un geleneksel ticaret bölgesi olan Tarihi Yarımadanın tarihsel gelişimi anlatılmaktadır. Ayrıca, Osmanlı kent içi han mimari özelliklerinin izlenebildiği Hanlar bölgesinin tarihçesi hakkında bilgi verilmekte, bu bölgede yer alan han yapılarının mimari özelliklerindeki değişimler ve gelişimler anlatılmaktadır.

Dördüncü bölümde, Hanlar bölgesinde yer alan 21 adet avlulu han, yazılı ve görsel veriler ile tek tek incelenmektedir. Bu hanların benzer ve farklı özellikleri belirlenmektedir. Bu araştırmalar sonucunda, belirlenen hanların yakın çevreleri ile olan ilişkileri, topografyaya uyum sağlayıp-sağlayamadıkları, mekan organizasyonları, kütle biçimleri ve cephe özellikleri yönünden incelenmektedir.

Beşinci bölümde, yapılan araştırmaların değerlendirilmesi yapılmakta ve çalışma sonucunda elde edilen sonuç belirtilmektedir. Çalışmanın sonucunda, geleneksel kent içi han mimarisinin önemi ortaya konulmakta ve "Han yapılarının tesadüfi değil, belirli kriterler doğrultusunda inşa edilen ve değişen talep ve gereksinimlere rağmen, her dönemde kullanılabilen esnek yapılar" olduğu sonucuna varılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Han, avlulu hanlar, Tarihi Yarımada, Hanlar Bölgesi, Planlama Kriterleri, Çarşı, kent içi han mimarisi

JÜRİ:
1. Yrd. Doç. Dr. Yasemen SAY ÖZER
2. Doç. Dr. Ömür BARKUL
3. Yrd. Doç. Dr. Gülşen GÜLMEZ

Kabul tarihi: 14.10.2009
Sayfa Sayısı: 141

ABSTRACT

ANALYSING LODGING HOUSES WITH YARD IN HANLAR BOLGESI, HISTORICAL PENINSULA

Lale GÜRPINAR
Architecture, M.S. Thesis

Istanbul, which used to be the capital of the Roman, Byzantine and Ottoman Empires, is a very important trade center in terms of history and architecture. Since the lodging house area, which is located in the "Historical peninsula" of Istanbul, contains the historical lodging houses as the important samples of the historical architecture and since their major role, their "commercial function", lasts still, this is an area which has to be researched about. In this study, 21 lodging house structures will be analyzed as regards their sites and functions.

In the first chapter, the purpose of the study and its research method will be explained.

In the second chapter, the "shopping" term, the main concept of the subject will be explored and its mutation through the historical process will be described. In addition to information on the shopping action in the Ottoman era, also the description of the types and features of the shopping places will be presented.

Third chapter will explain the historic development of the Historical Peninsula, which has been the traditional trade center. Beside the evaluation and development of the architectural characteristics of the lodging houses in this area, the third chapter will provide information on the history of the "lodging house area", in which the characteristics of the urban lodging house architecture can be observed.

In the fourth chapter, 21 lodging houses with yard will be analyzed with the help of written and visual data one by one. The similar and different features of these lodging houses will be defined. Then the connection between the lodging houses and their environment, if they fit the topography, their site organizations, body shapes and frontal features will be analyzed.

The fifth chapter has the evaluation of the research made and defines the conclusion of the work. The conclusion of this study exposes the importance of the urban lodging house architecture and deduces that the lodging house structures are not coincidental, rather they are built according to specific criteria and can be used in every period of time in spite of their changing functions.

Keywords: Lodging house, lodging house with yard, Historical Peninsula, Lodging House Area, Planning Criteria, Bazaar, Urban Lodging House Architecture

JÜRİ:

4. Yrd. Doç. Dr. Yasemen SAY ÖZER
5. Doç. Dr. Ömür BARKUL
6. Yrd. Doç. Dr. Gülşen GÜLMEZ

Kabul tarihi: 14.10.2009
Sayfa Sayısı: 141

1. GİRİŞ

Alışveriş eyleminin değişen insan davranışları/alışkanlıkları karşısındaki dönüşümü, bir taraftan alışveriş kültürünün farklılaşmasına neden olurken, diğer taraftan da kent morfolojisini etkileyerek kentin değişime uğramasına neden olmaktadır. Değişen alışveriş kültürü, farklı yapılaşmaları da beraberinde getirmektedir. Takas yöntemiyle meydanlarda başlayan alışveriş, zamanla küçük kapalı mekanlarda (dükkan vb.), daha sonraları ise gelişerek daha büyük yapılarda yapılmaya devam etmiştir.

Osmanlı imparatorluğu döneminde ticari hayatın ihtiyaçlarına cevap veren pek çok mimari yapı ortaya çıkmıştır. Bu yapılar; bedesten odakl ıgelişen çarşılar ve dükkanlardan oluşmaktadır. Bu ticaret yerleşkesine destek veren han ve arasta gibi ticaret yapıları da inşa edilmiştir. Kuruluş ve yapılış amaçları ile han yapıları, Osmanlı Dönemindeki alışveriş kültürü içerisinde önemli bir yere sahiptir.

Osmanlı kent içi han mimari özelliklerinin en açık izlenebildiği bölge Tarihi Yarımada'da yer alan Hanlar Bölgesi'dir. Bu bölgede bulunan hanlar, kütle biçimleri, kat yükseklikleri, mekan organizasyonları, sirkülasyon dağılımları ve cephe biçimlenişleri açısından geleneksel Osmanlı kent içi han mimari özelliklerini taşımaktadır. Farklı dönemlerde yapılmış olan bu han yapılarının bugün hala ayakta ve kullanılabilir olması, hanın yapımında benimsenen tasarım prensiplerinin bir sonucu olduğu düşünülmektedir.

1.1 Çalışmanın Amacı

Çalışmanın amacı, han yapılarının her dönemde işlevlerini sürdürerek, günümüze kadar ayakta kalabilmelerinin ve hala canlılığını koruyan birer ticaret alanı olmalarının, tasarımlarında benimsenen ilkelerle doğrudan ilişkili olabileceği düşüncesinden yola çıkarak, söz konusu mimari tasarım prensiplerinin ayrıntılı olarak incelenmesidir.

1.2 Çalışmanın Kapsamı

Çalışma kapsamında han yapılarının temel işlevi olan ticaret olgusunun tarihi gelişim ve değişimi incelenmektedir. Bu değişim ve gelişimin, Osmanlı dönemi han yapılarının en önemlilerini barındıran hanlar bölgesine etkileri ve mimari yansımaları ele alınmaktadır.

21 adet avlulu han seçilmiştir. Bu yapıların kent içerisindeki konumları, yakın çevreleri ile kurdukları ilişkileri, mekansal kurguları, form ve cephe özellikleri, görsel ve yazılı veriler göz önüne alınarak incelenmektedir.

1.3 Çalışmanın Yöntemi

Araştırmaya Osmanlı Dönemi' nde ki alışveriş kültürü incelenerek başlanılmıştır. Bunun için Mustafa Cezar'ın "Tipik Yapılarıyla Osmanlı Şehirciliğinde Çarşı ve Klasik Dönem İmar Sistemi", Robert Mantran'nın "17.Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul", Jason Goodwin' in "Ufukların Efendisi Osmanlı" adlı çalışmalardan yararlanılmıştır.

Hanlar Bölgesi için araştırmalarda, Mustafa Cezar ve Robert Mantran' nın çalışmalarına ek olarak, Gülberk Biricik' in, "Fetihten Sonra İstanbul'da Ticaret Yapılarının Gelişimi" ve Maurıce M. Cerası' nın, "Osmanlı Kenti; Osmanlı İmparatorluğu'nda 18.ve 19. Yüzyıllarda Kent Uygarlığı ve Mimarisi" adlı çalışmalardan da yaralanılmıştır. Ayrıca benzer konularda yapılmış tezlerden ve yazılan çeşitli makalelerden de gerekli dökümanlar sağlanmıştır.

Tezin kapsamında Hanlar Bölgesinde yer alan avlulu hanlar ile ilgili araştırmalara halen ayakta olan hanların isimlerinin tespit edilmesi ile başlanmıştır. Bunun için Ceyhan Güran'ın "Türk Hanları'nın Gelişimi ve İstanbul Han Mimarisi" adlı eserinden faydalanılmıştır. Bu araştırmalara ek olarak, Pervititich ve Goad haritalarından yaralanılarak bir çok han ismine ulaşılmıştır. Elde edilen isimler, yerinde yapılan tespit çalışmalarıyla kontrol edilmiştir. Çalışma kapsamında incelenen avlulu hanlar Pervititich, Goad ve E.Ayverdi haritalarında avlu yapıları hakkında bilgiler vermektedir. Han yapılarına ait tescil fişleri kuruldan elde edilmiştir. Bu belgelerden bütün hanların avluları, hangi tarihte yapıldıkları gibi bir çok bilgiye ulaşmamı sağlamıştır. Yerinde ve yazılı kaynaklardan bir çok hanın hangi dönemde yapıldığına dair bilgi elde edilmiştir. Çeşitli kaynaklardan elde edilen eski fotoğraflar ile yerinde çekilen yeni fotoğraflar arasında karşılaştırma yapılmış ve yapıların özgün halleri hakkında önemli verilere ulaşılmıştır.

İstanbul Metropolitan Planlama Merkezi'nin, Tarihi Yarımada Kentsel Dönüşüm Projesi kapsamında Hanlar Bölgesinde yapılan tarihi yapı analizleri, han yapıları ile ilgili eski dökümanlara ulaşılmıştır. Tarihi yarımada alman mavisi ve 2005 yılı hali-hazır haritalarda yer alan kot bilgileri ile han yapılarının araziye nasıl oturduğu ile ilgili bilgiler elde edilmiş, bu veriler yerinde tespit yapılarak ortaya çıkabilecek tereddütler ortadan kaldırılmıştır.

Kütüphanelerde daha önce yapılmış yazılı ve görsel araştırmalar incelenmiştir. Üniversite kütüphanelerindeki lisansüstü ve doktora tezleri, Atatürk kitaplığı, İstanbul araştırmaları Enstitüsü ve Yapı Endüstri Merkezi kitaplığından Osmanlı Dönemindeki alışveriş kültürü ve han yapıları ile ilgili birçok belge incelenmiştir. İnternet ortamında alışveriş kavramı, hanlar, Osmanlı Dönemi ticaret yapıları, İstanbul, planlama kriterleri vb. konularla ilgili yerli ve yabancı kaynak taramaları yapılmıştır.

Saha çalışması kapsamı içerisinde, yazılı ve görsel kaynaklardan elde edilen veriler, yapılan gözlemler ile yerinde kontrol edilmiştir. Tez kapsamında yer alan bütün hanlar tek tek yerinde analiz edilmiştir. Bu analizler fotoğraflar ile desteklenmiştir. Bu hanları kullanan veya burada iş yeri olan kişilerden sözlü ve yazılı bilgiler elde edilmiştir.

2. ALIŞVERİŞ KAVRAMI VE OSMANLI DÖNEMİ'NDEKİ ALIŞVERİŞ YAPILARI

Sözlük anlamı ile alım-satım işlemi, muamele (TDK Kent Bilim Sözlüğü, 1998) anlamlarına karşılık gelen alışveriş kavramı, insanoğlunun var oluşundan beri, insanların talep ve gereksinimlerini karşılamak amacıyla gerçekleştirdiği en eski ve temel sosyal eylem biçimidir.

Tarihin en eski dönemlerinden beri, önce agoralarda, forumlarda ve pazaryerlerinde takas yöntemi ile yapılan alışveriş eylemi, daha sonra paranın bulunması ile farklı bir anlam kazanmaktadır. İnsanların değer ölçülerindeki değişim ve uygarlıkların gelişimi, insanların talep ve gereksinimlerinde değişikliklere ve gelişimlere neden olmaktadır. Bu değişimlerle beraber açık alışveriş alanlarından, daha organize ve düzenli kapalı alışveriş mekanlarına dönüşüm başlamaktadır. Bu dönüşümler sonucunda, her ne kadar alışveriş mekanlarının fiziksel şekilleri değişmiş olsa da, alışveriş eyleminin temelde taşıdığı "alışveriş yapmak" mantığı değişmemektedir.

Bu bölümde, alışveriş eylemi ve Osmanlı Dönemi' nde ki alışveriş kültürü hakkında bilgi verilmektedir. Ayrıca, Osmanlı Döneminde ortaya çıkmış olan alışveriş yapıları ile ilgili tanımlamalar yapılmaktadır.

2.1 Alışveriş Kavramı

Toplumsal yaşamın sürdürülebilirliğinin gereği insanlar, ilk çağlardan beri ürün değiş-tokuşu yapabilmek ve bir takım sosyal eylemleri yerine getirebilmek için belirli mekanlarda rutin olarak toplanmaktadır (Zengel, 2002). Sosyal bir eylem olan alışveriş, zamanla şehrin kimliğini ortaya koyan bir işlev haline dönüşmektedir. Antik çağlardan bugüne kadar yaşayan tüm toplumlarda bu sosyal paylaşımlar, ticari aktivitelerle beslenerek kentsel yaşamı yönlendiren mekanları oluşturmaktadır. Dolayısıyla kentler de bu aktivitelerin yoğun olduğu akslar boyunca gelişim göstermektedir.

Şekil 2.1 M.Ö.1500' de Mısır' da alışveriş (Harvard, 2001)

Çağlar boyunca gelişerek devam eden alışveriş eyleminin mimari bir biçim alması ve kentin ayrılmaz bir parçası olması, Antik Yunan-Hellenistik dönemde olmaktadır. Bu dönemdeki ilk planlı alışveriş mekanları agoralardır. Basit bir planlamaya sahip olan agoralarda, ticaretin yanı sıra dini ve sosyal etkinliklerde yapılmaktadır. Kamusal yapılar ile sınırlanan ve şehrin merkezi noktasında yer alan agoralar, amacına uygun şekilde kent planına uydurularak geliştirilmektedir.

Agoralar, dikdörtgen biçimli ve kentin bütün yollarının açıldığı bir merkez noktasıdır. Agora etrafında ticaret yapan kişilerin konakladığı "stoa" adı verilen ön tarafları sütunlu olan ve agoralara açılan mekanlar bulunmaktadır. Agoraların üç tarafı da stoalar ile çevrilidir. Dördüncü tarafı ise gerisinde dördüncü stoanın bulunduğu caddeye açılmaktadır (Hasol, 1998). Agoraları çevreleyen stoaların sütunlu ön kısımlarında halkın oturacağı sıralar ve yayaların dolaşımlarını rahat sağlayabilmeleri için geniş alanlar bulunmaktadır. Agoralar içerisinde depo ve dükkanlar bulunmaktadır. Agoraların orta kısımlarında ise limandan gelen malların sergilendiği tezgahlar yer almaktadır (Çetinel, 1999).

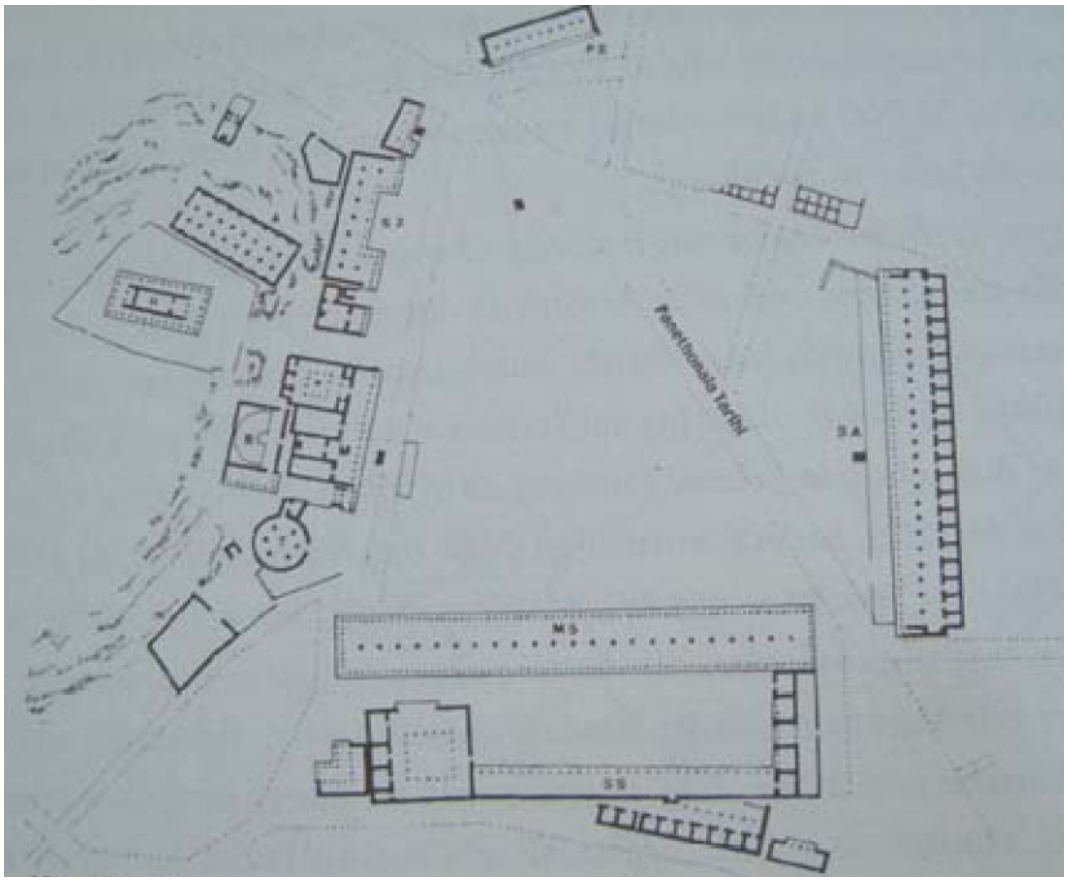

Şekil 2.2 Yunan agorası (Roth,2000)

Şekil 2.3 Yunan agorası (www.kzu.ch/.../pergamon/pergamon_rekonstr.jpg)

Agoralar, Antik Roma döneminde genişletilmiş, çevresi tamamen kapalı bir formda ve yine dükkan ünitelerin sıralanmasıyla "Forum" adı ile yeniden tanımlanmaktadır. Kentin en üst ve merkez noktasında yer alan ve çevresi birçok yapı ile çevrili forumlar, ilk dönemlerde

asimetrik plan düzenine sahiptir. Daha sonraki dönemlerde simetrik ve dikdörtgen bir düzende gelişmektedir. Forumlar olarak ortaya çıkan alışveriş mekanları, küçük dükkanların veya tezgahların yan yana sıralanması ile oluşmaktadır. Önceleri insanların alışveriş yapmak amacıyla toplandıkları forumlar, daha sonraları Yunanlıların agoraları gibi gelişerek, siyasi toplantıların yapıldığı alanlar haline dönüşmektedir (Hepcan ve Sönmez, 2004).

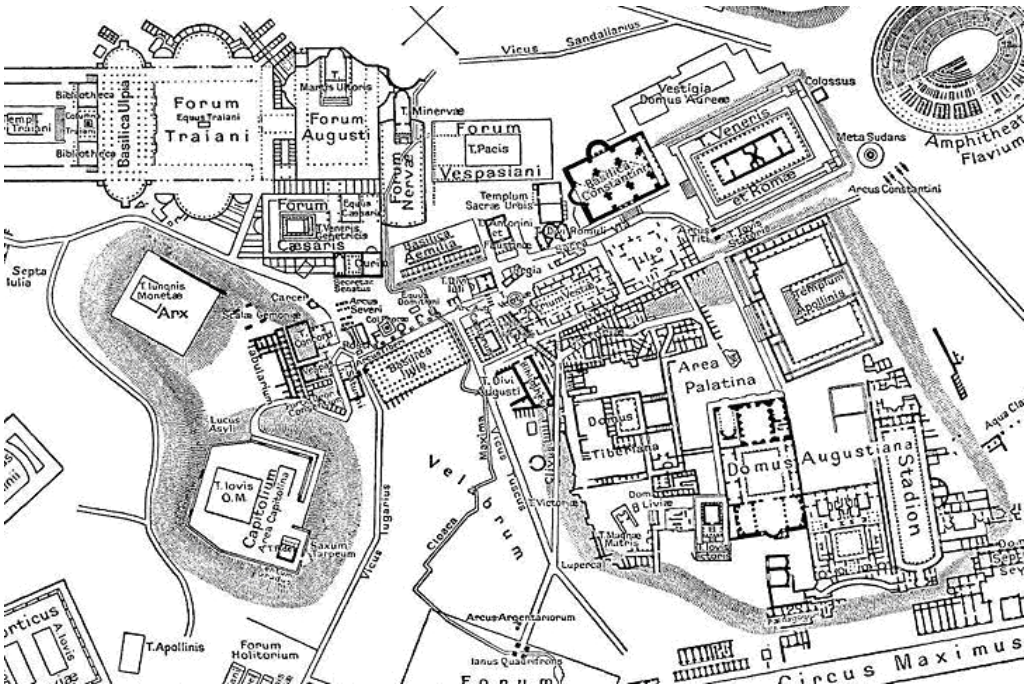

Şekil 2.4 M.Ö.43 Roma'da Augustus Formu (www.foryouforum.com/roma-arkeolojisi-t125779.html)

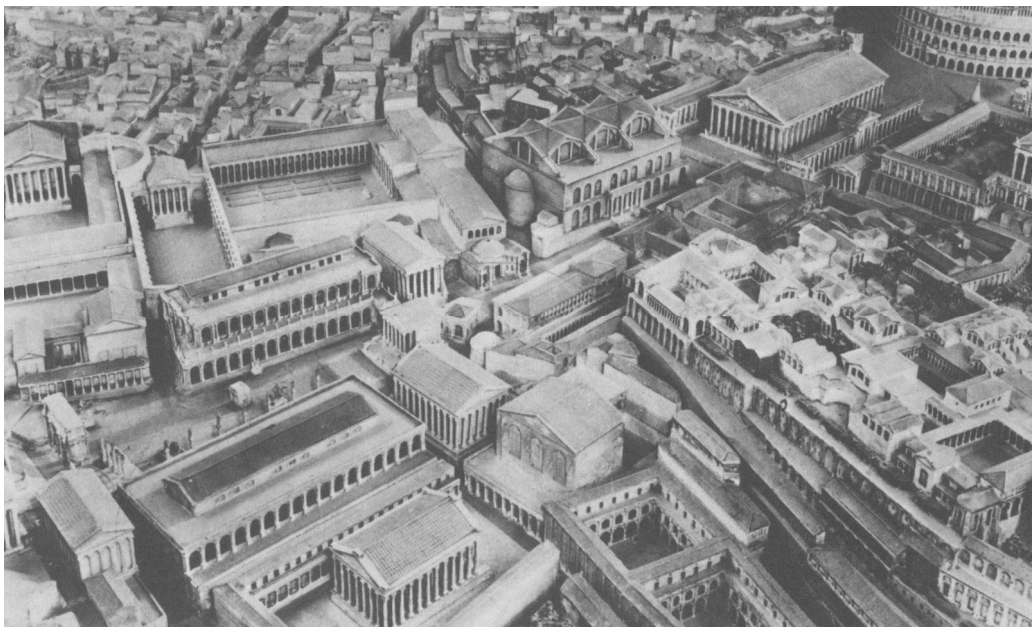

Şekil 2.5 M.Ö.43 Roma İmparatorluğu'nun Augustus Formu

Açık alışveriş mekanlarından bir diğeri de açık pazaryerleridir. Ortaçağ Avrupası'nın alışveriş etkinliği olan ve pazaryeri olarak adlandırılan alanlar, dini yapıların etrafında ve açık alanlarda kurulan, plansız olarak kendiliğinden oluşan alışveriş alanlarıdır. Pazaryerleri, Eski Roma kentlerinde dükkan ünitelerinin yan yana sıralanması ile oluşmaktadır. Bu mekanlar, agoralar ve forumlarda olduğu gibi alışveriş etkinliğinin yanı sıra, siyasi toplantıların da yapıldığı sosyal bir alan olarak da kullanılmaktadır (Zengel, 2002).

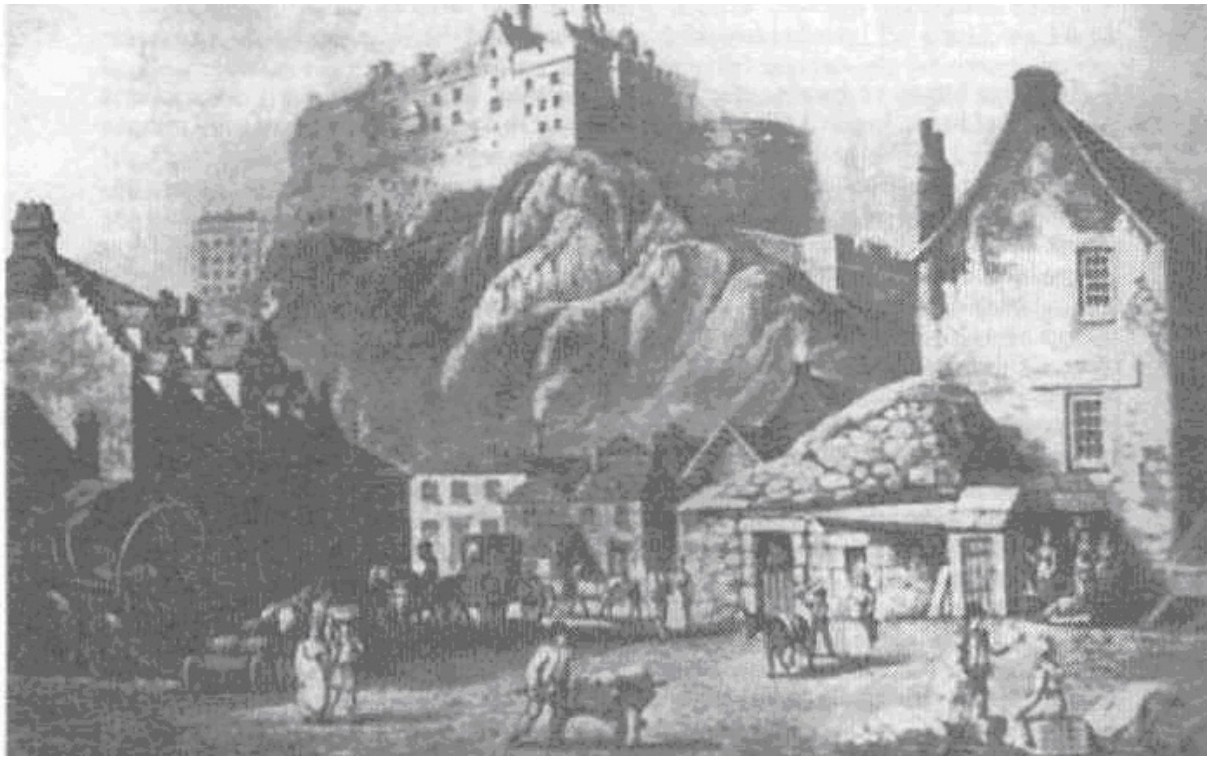

Şekil 2.6 Pazaryeri, 15.yy (Zengel, 2001)

Açık alanlarda ve plansız bir biçimde yapılan alışveriş etkinliği, 12.yy' dan itibaren, kapalı alanlarda ve organize bir biçimde yapı olmaya başlanmaktadır. Malların sergilendiği, depolandığı ve satıcının konakladığı birimler aynı hacim içerisinde çözülmeye başlanmaktadır.

2.2 Osmanlı Alışveriş Kültürü ve Osmanlı Dönemi Alışveriş Yapıları

Açık alanlarda yapılan alışveriş eyleminden, kapalı ve organize alışveriş mekanlarına geçiş yüzyıllar sürmektedir. Dünya tarihinde önemli bir yere sahip olan Osmanlı toplumunda, diğer toplumlarda olduğu gibi alışveriş yapılan mekanlar sosyal hayatın da önemli elemanlarıdır. Daha sonraları, Selçuklu ve Osmanlı döneminde giderek gelişen çoğalan haliyle hanlar, arastalar, kapalı çarşı gibi ticaret alanları kent merkezlerinin vazgeçilmez unsuru olmaktadırlar.

Osmanlı devletinde kentin mekansal yapıları dinsel ve ekonomik temeline dayanan vakıflar aracılığı ile sağlanmaktadır. Vakıfları kent bütününde böyle bir görevi üstlenmesi, kentte "bütüncül kent" kavramı yerine, "bireysel kent" kavramının ön plana çıkmasına neden olmaktadır.

Osmanlı toplumunun sosyal, ekonomik, kültürel, dinsel yapısı önemli yapıların (çarşı, cami, vb.) kent dokusundaki konumlarını belirlemektedir. Osmanlı kenti tek merkeze sahip bir kent olmamasına rağmen, çarşılar günlük hareketlerin merkezi olan yerdir. Dini ve politik yapısı nedeni ile içine kapalı bir toplumsal yapıya sahip olan Osmanlılarda çarşı, kent sakinleri için özel, cemaat için ise kamusal bir alandır. İslam toplumunda öğle ve ikindi vakitleri, iş saatleri zinciri üzerinde bulunduğundan bu vakitlere ait ibadetin iş yerinin yakınında olması düşüncesi bulunmaktadır. Bundan dolayı, çarşı ile camiler birbirinin yakınında konumlandırılmaktadır. İslam ve dolayısıyla Türk kentinde cami bir bakıma hareket istikametinin merkez noktasını oluşturmaktadır (Cezar, 1985). Günlük faaliyetlerin yapıldığı çarşıların aynı zamanda dini merkezler ile yakın mesafede olmaları bu yapıların oluşturduğu dokuyu merkezi bir alan haline getirmektedir. Kamusal bir alan haline gelen bu merkez noktalar, kentin fiziksel yapısının da değişmesine etki etmektedir (Cezar, 1985).

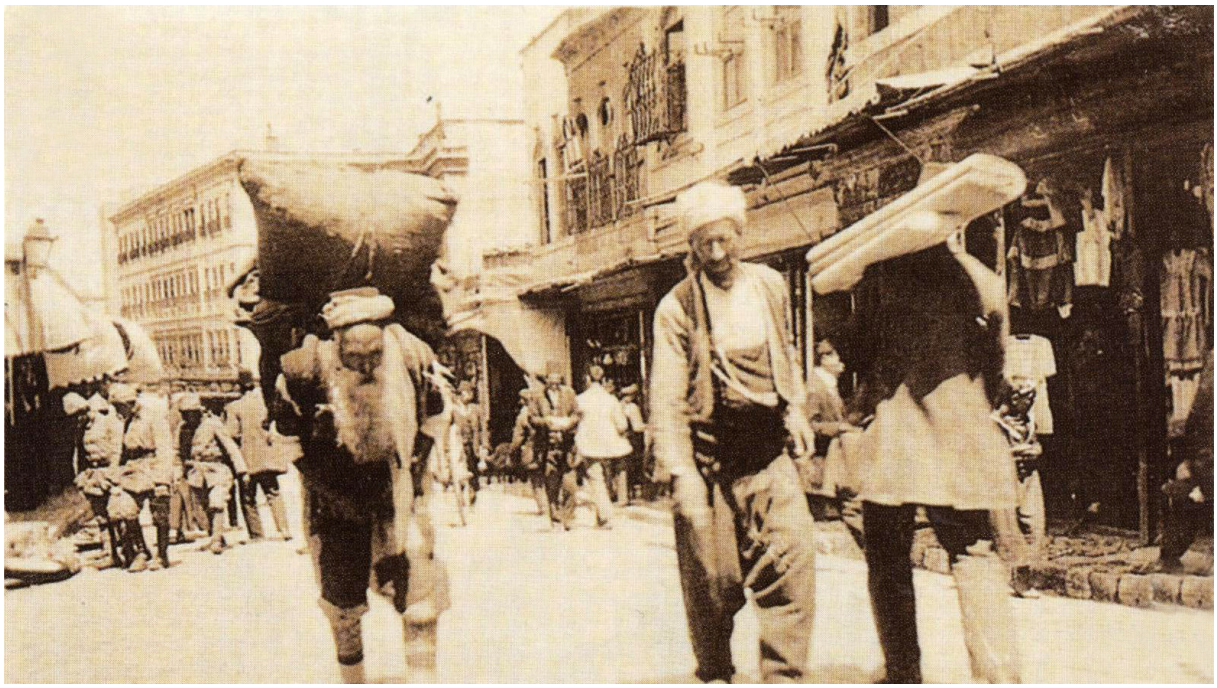

Şekil 2.7 Mahmutpaşa Yokuşu (İMP Arşivi, 2005)

Bizans Tarihçisi, İngiliz Jason Goodwin' in Ufukların Efendisi Osmanlılar adlı kitabında (1998) Osmanlı Devleti'ndeki ticaret eyleminden "Osmanlı Devleti'nde herkes gündüz pazara,

sokağa çıkar, birbiriyle karışır, dini dili ne olursa olsun iş görür, dostluk kurar, akşam olduğu zaman herkes kendi evine çekilir ve orada adetine, dinine, geleneğine göre yemeğini yer, akşamını geçirir" olarak bahsetmektedir.

Maurice M. Cerasi' nin de 'Osmanlı Kenti' adlı kitabında (YKY, Şubat 1999),"Levanten Osmanlı kenti tek ve temsili bir merkeze sahip olmasa da, 'çarşı' kent cemaatinin ve gündelik yaşamdaki hemen her şeyin iç içe geçip 'kaynaştığı' yerdir" ifadesi ile çarşının Osmanlıların günlük hayatı içerisindeki önemini vurgulamaktadır.

Şekil 2.8 Küçük Pazar, (İBB Arşivi, 2005)

Osmanlı kentleri, zanaat ürünlerinin üretilip, depolandığı ve alışverişinin yapıldığı hanlar ve açık-kapalı çarşılar ve yiyecek ürünlerinin satıldığı pazaryerleri olmak üzere iki tip ticari eylem biçimine sahiptirler. Kente alışveriş yapmak için gelen köylüler ve göçebeler ibadet için kullandıkları yerlerde belirli bir kalabalık oluşturmaktadırlar. Pazaryerleri de bu kalabalığın alışverişi arttıracağı düüşüncesinden yola çıkarak ibadet yerlerinin yakınlarında kurulmuşlardır. Çarşılar ise farklı zanaatlere göre bölümlere ayrılmaktadırlar. Eylemlerin çeşidine göre kollar kendi içlerinde gruplanmaktadırlar. Hanların ise barındırdıkları ticari faaliyetin ismini aldıkları görülmektedir (Kuban, 1995).

Esnaflar yaptıkları ticaret faaliyetine göre çeşitli gruplara ayrılmaktadırlar. Benzer malları satan grupların belirli çarşılarda toplandıkları görülmektedir. Esnaf grupları arasındaki bu ayrım, çarşıların isimlerinin de bu doğrultuda değişmesine neden olmaktadır. Çarşılar genellikle barındırdıkları esnaf topluluklarının adı ile anılmaktadırlar. Bu yapılanmaya bakırcılar çarşısı, kuyumcular çarşısı örnek verilebilir.

Şekil 2.9 Hanlar Bölgesi Genel Görünüm, (Garvürlerle İst, 2002)

Osmanlı kentin oluşumunda ticaret alanının konutları dışarıda bırakarak dükkan ve atölyelerin bulunduğu sokaklardan oluşan tek bir alanda yoğunlaştığı görülmektedir (Cerasi, 1999). Ticaret ve zanaat alanı, bedesten ve bunun etrafındaki dükkan ile hanlardan oluşmaktadır (Cezar, 1985). Tez çalışmasının bu bölümünde, Osmanlı geleneksel ticaret yapılarından olan ve tezin kapsamında incelenecek han yapıları ile ilgili bilgi vermeden önce, bu yapıların daha iyi anlatılabilmesi için Osmanlı Dönemi'nde ortaya çıkan alışveriş (ticaret) yapıları ile ilgili genel tanımlara yer verilmektedir.

2.2.1 Bedesten

Bedesten, 'bezistan' kelimesinden türeyen, kumaş ve bez satılmak için yapılmış üstü kapalı çarşılardır. Türk beylikleri zamanında basit bir depo olarak kullanılan bedestenler, Osmanlı döneminde gelişerek önemli bir ticaret yapısı haline gelmiştir. Osmanlı kentinde, ticari dokunun çekirdeğini oluşturan bedesten, değerli malların alım/satım ve depolama işlevlerinin yürütüldüğü dışa kapalı, sağlam kâgir yapılardır. Çarşıların merkezinde vakıflara bağlı olarak inşa edilmiş olan bu yapılar, 15.yüzyıldan itibaren bir ticaret yapısı haline dönüştürülmüştür. Bu yapılarda, sonraki dönemlerde kıymetli mallar ve antika eşya alım-satımına dönüştürülmüş bir nevi borsa işlerinin yapıldığı bir merkez haline gelmiştir (Özdeş1953).

Bedesten, mimari kuruluş bakımından, eş büyüklükte kubbe veya tonoz örtülü kübik ünitelerden oluşan, kare veya dikdörtgen bir plan şemasına sahiptir. İçe dönük bir tasarıma sahip olan bedestenlerin iç mekanları, kesintisiz ve rahat sirkülasyon sağlayabilen alanlardır. Bedestenin içi, taş duvarlarla her birinin tepesinde bir kubbe bulunan kare biçiminde dört ile yirmi bölüme ayrılmıştır. Masif olan kalın taşıyıcı duvarlarında bir adet kapı ve az sayıda pencere bulunmaktadır. Işık, iç kısma duvarlarının tepe bölümünde yer alan küçük pencerelerden alınmaktadır. Genellikle dört ayrı kapısı vardır, yani çarşıdan kente dört ana cadde çıkar. Bedestenin dış cephesinde ise, bedesten duvarlarına dayalı dükkânlar vardır. Girişleri oldukça yüksek olan bu yapılar, cephelerindeki dükkanlar ile yakın çevrede gelişen ticari doku ile bir bütünlük sağlamaktadır.

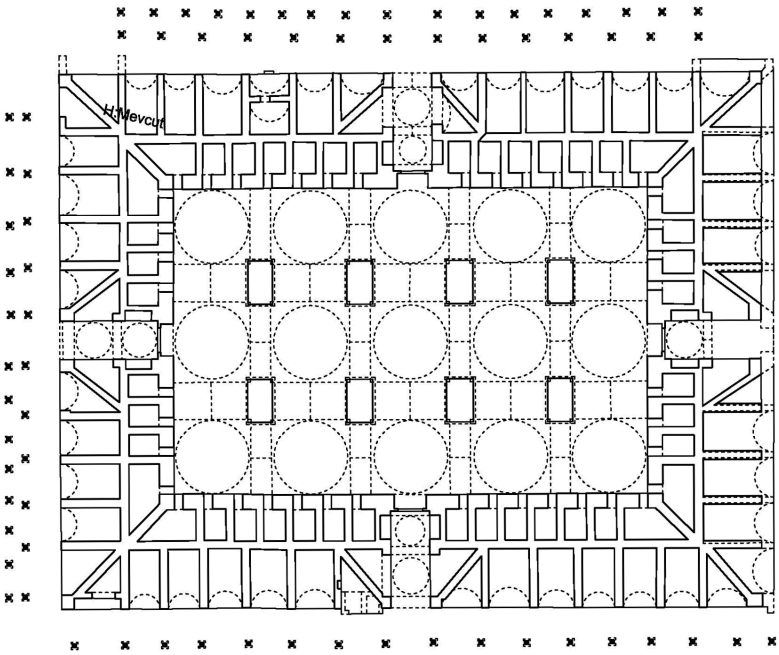

Şekil 2.10 Cevahir Bedesteni Planı

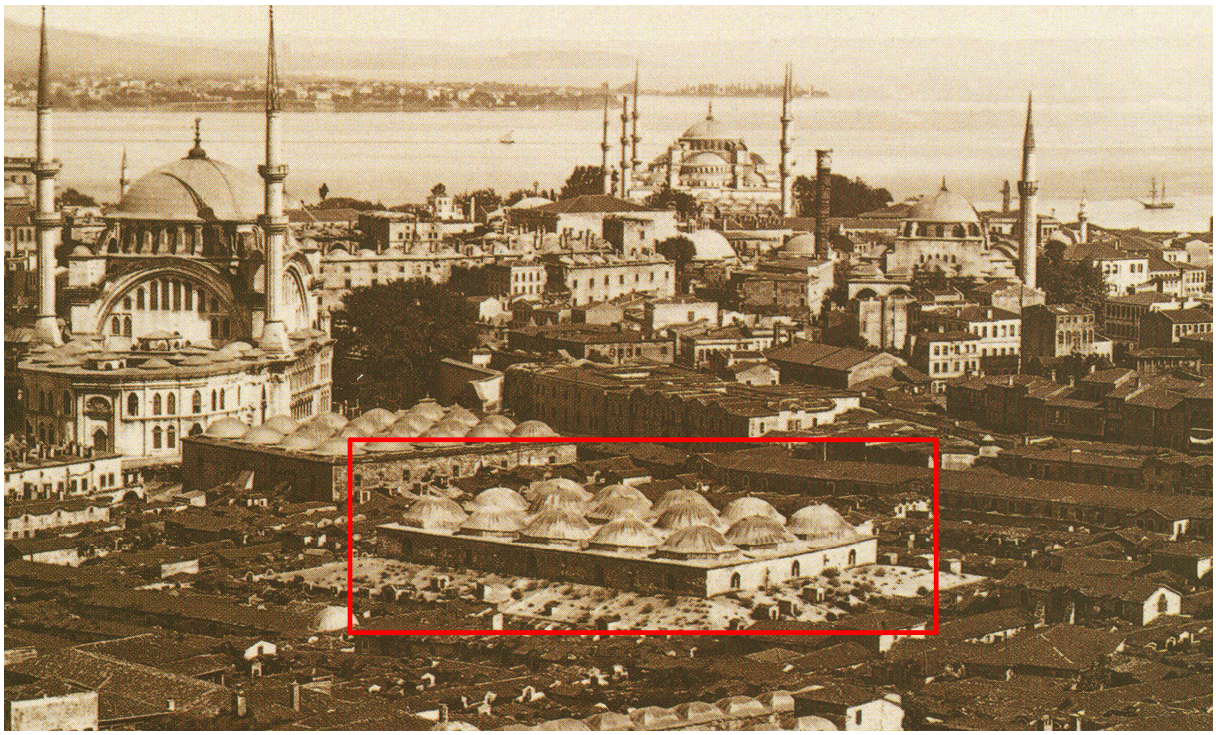

Şekil 2.11 Cevahir Bedesteni, 19.yy (Encümen Arşivi, 1937)

Şekil 2.12 Cevahir Bedesteni, 21.yy

2.2.2 Çarşı

Çarşı kelimesi, Farsça "Cıhar-suk (dört sokak)" manasına gelmektedir.. Batı dillerinde ise "Bazaar" çarşı kelimesinin karşılığıdır. Çarşı, iki tarafı sıra dükkanların oluşturduğu, üstü örtülü veya açık, sokak ve meydanlardan oluşan büyük ve yerleşik yapılardır (Hasol, 1995).

Çarşı, bir ana cadde ve bu caddeye açılan sokaklardan oluşmaktadır. Çarşı içerisinde üretilen çeşitli türde malların satıldığı dükkanlar yer almaktadır. İlk olarak ahşap yapılan dükkanlar çeşitli yangın ve tahribatlar sonucunda kagir olarak inşa edilmişlerdir. Sokakların herbirinde belirli malların satıldığı iş kolları gruplanmaktadır. Güvenlik nedeni ile genellikle üstleri kapalı olarak inşa edilmektedir. Çarşıların yapım sistemi oldukça basit ve kolay inşa edilebilir bir sistemdir. Çarşının ana taşıyıcı sistemini içinde barındırdığı ve sokağa dik yerleştirilmiş dükkanların ara duvarlarıdır. Bu dükkanların çatıları tonoz örtü ile kapatılmıştır (Sezgin, 1979).

Şekil 2.13 İstanbul Kapalıçarşı, 2005 (İBB Arşiv)

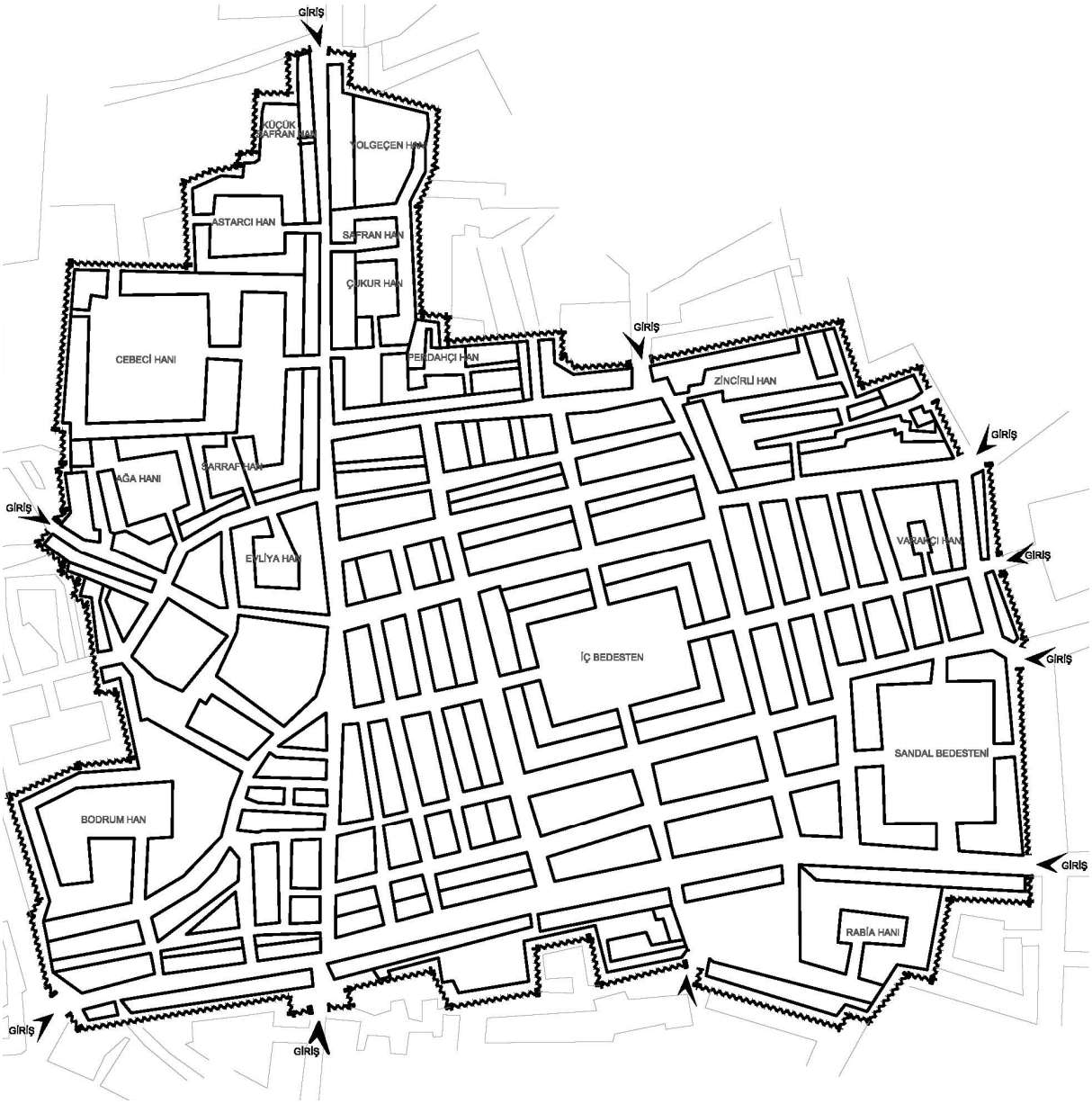

Şekil 2.14 İstanbul Kapalıçarşı Planı

Şekil 2.15 Kapalıçarşı İç Görünüm (Encümen Arşivi, 1937)

2.2.3 Dükkan

Dükkan kelimesi, Arapça'dan kaynaklanan Venedik dialektinde "dogona"dan gelmektedir (Cerasi, 1999). İçerisinde alışveriş başta olmak üzere çeşitli ticaret faaliyetlerinin yapıldığı, kapısı doğrudan çarşıya, caddeye, sokağa veya pasaja açılan mekanlara dükkan adı verilmektedir (Hasol, 1970). Dükkan, merkez çarşının temel öğesidir. Dükkanlar, bir sokağın iki tarafında açık olarak veya arasta, han gibi ticari yapılar içerisinde kapalı olarak yer almaktadır.

Genellikle tek cepheli olan dükkanlar tek yönden ışık alabilmektedir. Tek katlı olan ahşap dükkanlar çabuk inşa edilmektedirler (Cerasi, 2001). Osmanlı Dönemi' nde genellikle tek hacimden oluşan dükkan ünitesinin, derinliği 1.5m ve cephesi ise yaklaşık 2m'dir. Dükkanlarda satılan mallar, dükkanın iç ve dış duvarında ve dükkan önünde sergilenmektedir (Sayılı, 1992). Sokaklara cephe veren dükkanlar da müşteri sokakta alışveriş yaparken, satıcı dükkan içerisinde bulunmaktadır. Dükkan cephesinde yer alan ahşap kapaklar, akşam olunca örtüldüklerinde güvenlik sağladığı gibi gündüz vakitlerinde malları sergilendiği tezgahlara dönüşebilmektedir. Dükaknlarda satılabilecek kadar mal bulundurulmaktadır. Geri kalan mallar yakınlarda bulunan hanların depolarında saklanmaktadır (Raymond, 1995).

Sonraki dönemlerde, dükkanlar genişleyerek iki katlı olarak inşa edilmektedir. Bu değişimden sonra dükkanlar ticaret işlevinin yanı sıra üst katları depo veya dükkandaki işçilerin konakladığı mekanlar olarak kullanılmaktadır (Dülgeroğlu, 1995).

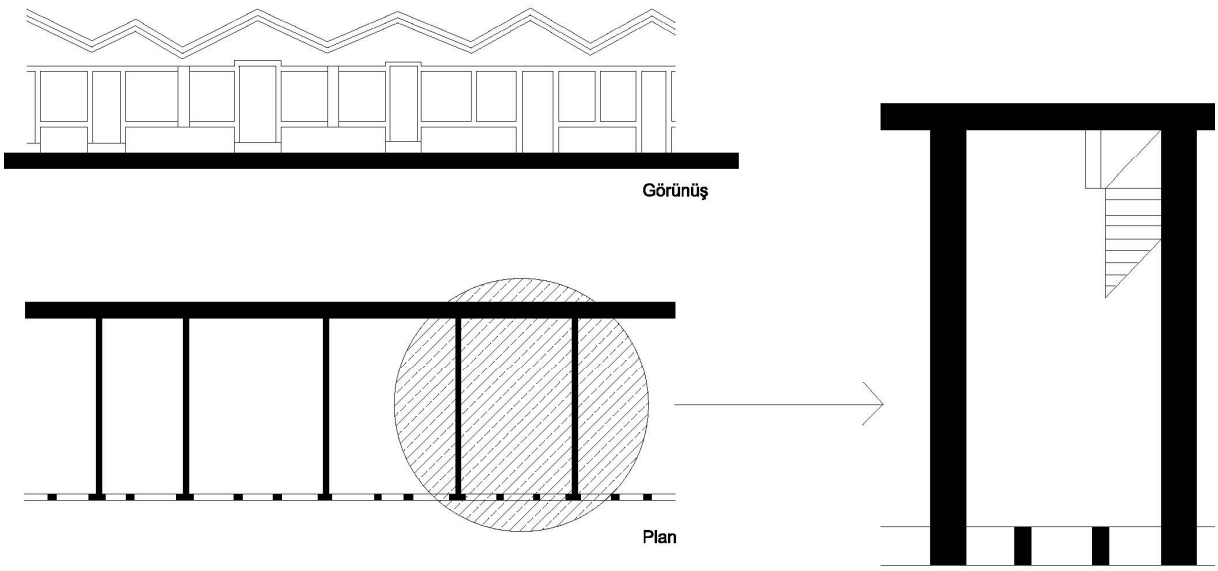

Şekil 2.16 Ahşap ve Taş Dükkan Planı (BAN 1969' den Derleme)

7

Şekil 2.17 19. yy Han Duvarlarındaki Dükkanlar (Wiener, 1985)

Şekil 2.18 Kürkçü Han Duvarındaki Dükkanlar, 2006

2.2.4 Arasta

Arasta, Acemce 'arasata-sakaf (=örtü) kelimesine karşılık gelmektedir. Arastalar, anıtsal bir yapı, içerisinde, yan yana sıralanmış dükkan ünitelerinden oluşan kapalı çarşılardır (Aydın, 1989). Bir sokak etrafında sıralanmış dükkanlardan oluşan üstü örtülü veya saçaklı yapılara arasta adı verilmektedir. Bu yapılar, genellikle büyük camilerin çevresinde, medrese, imaret, hamam, darüşşifa gibi masraf gerektiren vakıf yapılarına gelir kaynağı olmak için kurulmuş ve bu yapılar ile mimari bir bütünlük oluşturan yapılardır (Cezar, 1985).

Aynı işi yapan esnafların bulunduğu arastaların tek kollu arastalar ve iki kollu arastalar olmak üzere iki çeşidi bulunmaktadır.

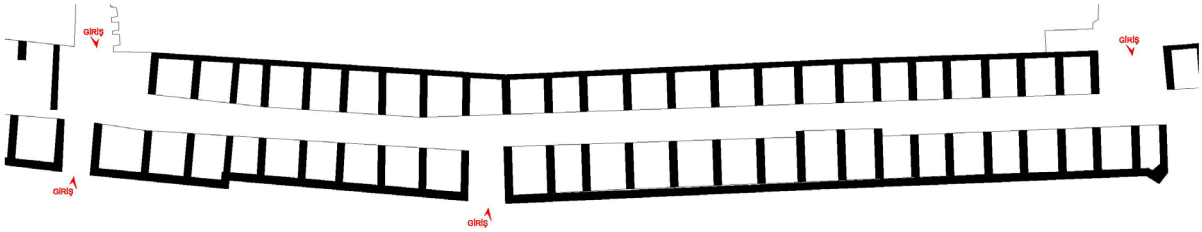

Şekil 2.19 Sultanahmet Arastası Planı

Şekil 2.20 Sultanahmet Arastası, (Encümen Arşivi, 1937)

Şekil 2.21 Sultanahmet Arastası

2.2.5 Han

Farsça kökenli olan "han", yolcuların konakladığı yer, durup dinlenilen mekan anlamına gelmektedir. Yolcuları barındırmak, kervanları dinlendirmek, malları sahiplerine verilinceye kadar muhafaza etmek için yapılmış ticaret yapılarına han denilmektedir.

Hanlar, avlunun etrafını saran revak dizisi ve revak dizisinin gerisindeki kapalı mekanlardan oluşan ticaret ve konaklama yapılarıdır.

Han ile kervansaray kelimeleri aynı anlamda kullanılmalarına rağmen aralarında önemli farklılıklar bulunmaktadır. Kervansaray denilen kentler arası hanlar, bir kentten, başka bir kente ticaret eşyası nakleden kafilelerin, bunlara eşlik eden veya kendi başına seyahat eden yolcuların, her günkü seyahatin akşamında hayvanlarını dinlendirmek, yemleyip sulamak ve ertesi günkü yola çıkmadan önce dinlenmeleri için yapılmış olan yapılardır (Esat, 1928). Ticari bir köprü vazifesi gören kervansarayların duvarları, güvenlik nedeniyle kalın bir sur duvarı gibidir. Kesme taş (veya moloz taş) malzemenin kullanıldığı kervansaraylar, her türlü saldırıya karşı koyabilecek sağlam duvarlar, burçlar ve kulelerle birlikte inşa edilmektedir.

Şekil 2.22 1850 yılı Kervansaray Avlusu (Bayrı, 1951)

Osmanlı mimarisinde ortaya çıkan kent içi hanları ise ticaretin merkezini oluşturan arasta, bedesten ve çarşı gibi ticari amaçlı kurulmuş yapılardır (Ersoy, 2001). Hanların kent içinde yapılmaya başlamasıyla işlevsellik ve ihtiyaca en iyi biçimde cevap verebilme ön plana çıkmaktadır. Han plan ve formlarında da değişiklikler gözlenmektedir. Kare, dikdörtgen veya arsanın durumuna göre organik plan şemasına sahip olan bu hanlar, açık ve kapalı olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır. Bir veya iki avludan oluşan bu yapılar, avluları saran revaklar ve revakların ardında bulunan oda ünitelerinden oluşmaktadırlar. Avluların ortasında çoğu kez şadırvan veya mescit bulunmaktadır. Kent içi hanlarında hayvanların barınması ikinci planda tutulmaktadır. Ahırlar bazen ayrı yapılarda bazende avlu bodrumlarındaki mekanlarda bulunmaktadır.

Genellikle merkez çarşıya ve büyük camilere yakın yapılan hanlar, tüccarlar ve zanaatkarlar tarafından kulanılmaktadırlar. Geçiçi bir süre için kente gelen tüccarlar hanlarda konaklamakta ve mallarını buralarda depolamaktadır. Konaklamanın yanısıra belirli malların üretilip satıldığı yerler olan hanların önemli bir bölümü ticaret için kullanılmaktadır (Faroqui, 2000).

Hanlar genellikle barındırdığı ticaret faaliyetine göre isim almaktadır. (Çuhacı Han, Kalcılar Han, Kaşıkçı Han, Kürkçü Han vb.) Bu hanların yanı sıra yapım malzemesinden ve hanı yaptıran kişinin ismini taşıyan hanlarda görülmektedir (Büyük Valide Hanı vb.) (Chalmeta, 1992).

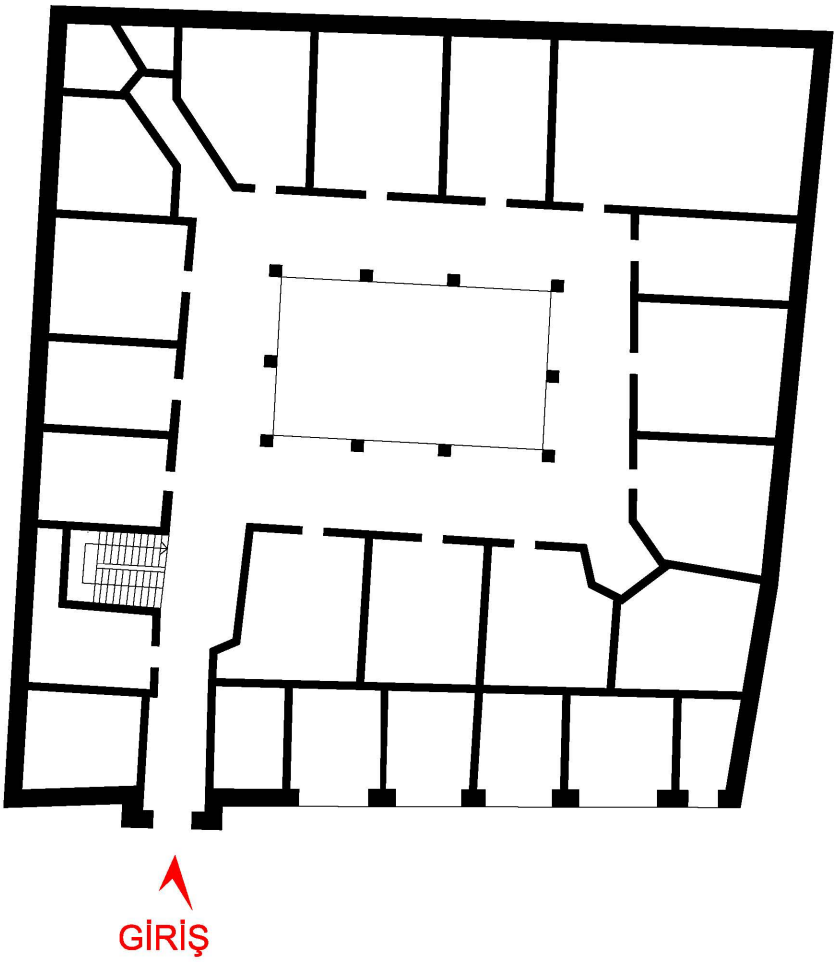

Şekil 2.23 Leblebici Han Planı

Şekil 2.24 Leblebici Han Avlu Görünüş

Hanlar kullanım amaçları ve plan ve mekan anlayışı yönünden birbirlerinden farklılık göstermektedirler. Kullanım amaçlarına göre hanlar, yolcu hanları, ticaret hanları, misafirhane hanları ve külliyelere dahil hanlar olmak üzere 4 grupta incelenmektedirler.

Yolcu Hanları: Kervansarayların yolcu konaklama mantığını kent içinde devam ettiren han yapılarıdır. Bu hanları, kent içerisinde ikamet etmeyen ve kısa süreli konaklamaya ihtiyaç duyan insanlar kullanmaktadırlar. Yolcu hanları, ahırlı ve ahırsız yolcu hanları olmak üzere iki tipten oluşmaktadır. Hayvanları ile beraber seyahat eden yolcuların hayvanlarının da barınmalarını sağlamak için bazı hanlar ahırlı olarak yapılmışlardır. Ahırlar, bazı hanlarda giriş katında bulunurken, bazı hanlarda ise avlu kenarlarında ayrı bir mekan olarak inşa edilmiştir.

Genellikle iki katlı olarak inşa edilen yolcu hanlarında, üst kat tamamen yolcuların konaklamasına ayrılmıştır. Zemin katlar depo, ahır, tamirhane, üst kat ise revaklara açılan oda ünitelerinden oluşmaktadır. Oda hacimlerinde genellikle bir ocak nişi bulunmaktadır. Bu hanlar, dörtgen formda olan revaklarla çevrili geniş avluya sahiptir. Bazı hanların avlularının ortasında bir çeşme veya mescit bulunmaktadır. Kürkçü Han, Rüstempaşa hanı ve Büyük Valide Hanı farklı dönemlerde yapılmış yolcu hanı örneklerindendir.

Külliyelere Dahil Hanlar: Kent yaşantısında önemli yerleri olan külliyeler, plan ve mekan anlayışlarından dolayı külliye kütlesinden ayrı olarak inşa edilebildiği gibi, misafirlerin hayvanlarının barınması için ek han yapıları da barındırırlar. Rüstem Paşa Hanı, külliyeler içerisinde yapılmış hanlara örnek olarak verilebilir.

Ticaret Hanları: Osmanlı dönemi ile ortaya çıkan bu hanların yolcu hanlarından tek farkı konaklama işlevinin bulunmamasıdır. Ticaret hanları diğer hanlarda olduğu gibi bir avlu etrafındaki mekanlardan oluşmaktadır. Zemin katlar, depo ve imalathane olarak, üst katlar ise büro olarak kullanılmaktadır. Zemin kattaki mekanlar depo olarak kullanıldığından bu mekanlarda sadece avluya açılan kapı, üst katlarda ise birer kapı ile birer pencere bulunmaktadır. Bu hanlarda birkaç han dışında ahır bulunmamaktadır. Ticaret hanları, genellikle içlerinde bulunan esnaf topluluğunun adını taşırlar (Cezar, 1985) Sabuncu Han, Leblebici Han, Kalcılar Han bu ticaret hanı örneklerindendir.

Misafirhane Hanları: Kent içi hanlarından olan misafirhane hanlarında, zemin katta ve üst katlarda konaklama odaları bulunmaktadır. İhtiyaçlara göre değişik mekanlar barındıran bu

hanlarda ahır bulunmamaktadır. Hasan Paşa Hanı, misafirhane hanlarına örnek olarak verilebilir.

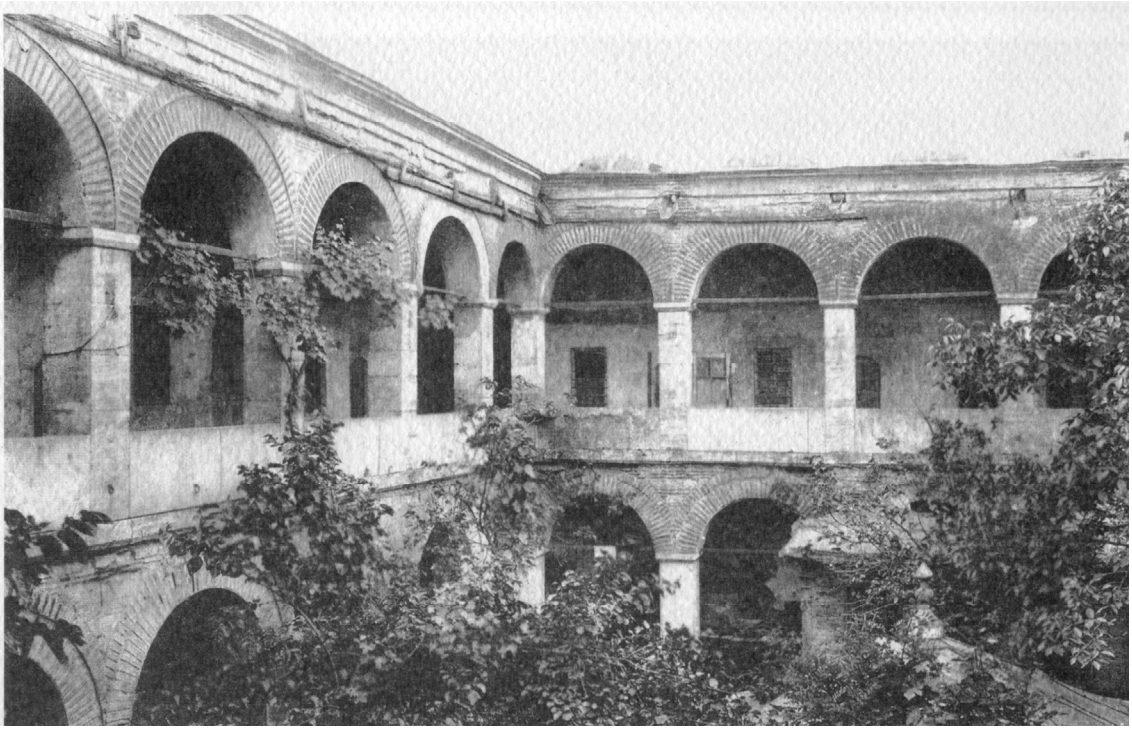

Şekil 2.25 Hasan Paşa Han Avlu Görünüş

2.2.6 Pasajlar

Pasaj sözcüğü, Latince "passus"(adım) anlamına gelmektedir. İçinde dükkanların bulunduğu, yayaların içinden geçebildiği, üzeri açık veya kapalı geçitlerdir. Pasajlar, genellikle iki sokağı birleştirmek için, iki sokağa cephesi olan bir yapının içinde bırakılan, başı ve sonu olan mekanlardır.

Pasaj yapıları, 18.yüzyılın sonlarından itibaren Batı' da yapılmaya başlanmıştır. Sanayi devriminin getirdiği yeniliklerden olan cam ve çelik malzemeler kullanılarak, yukarıdan ışık alan pasajlar ortaya çıkmıştır. Pasajlar, zamanla değişerek ve gelişerek, işlek caddeler arasındaki cam çatılı iki yanında dükkanların sıralandığı birleştirici halini almıştır. Pasajların, diğer alışveriş yapı tiplerinden farklı olarak, cam çatılarının bulunması, simetrik cephelerinin olması ve yaya yolu olarak kullanılmaları gibi özellikleri mevcuttur (Geist, 1979). Abud Efendi Han Eminönü'nde bulunan pasajlara örnek olarak verilebilir.

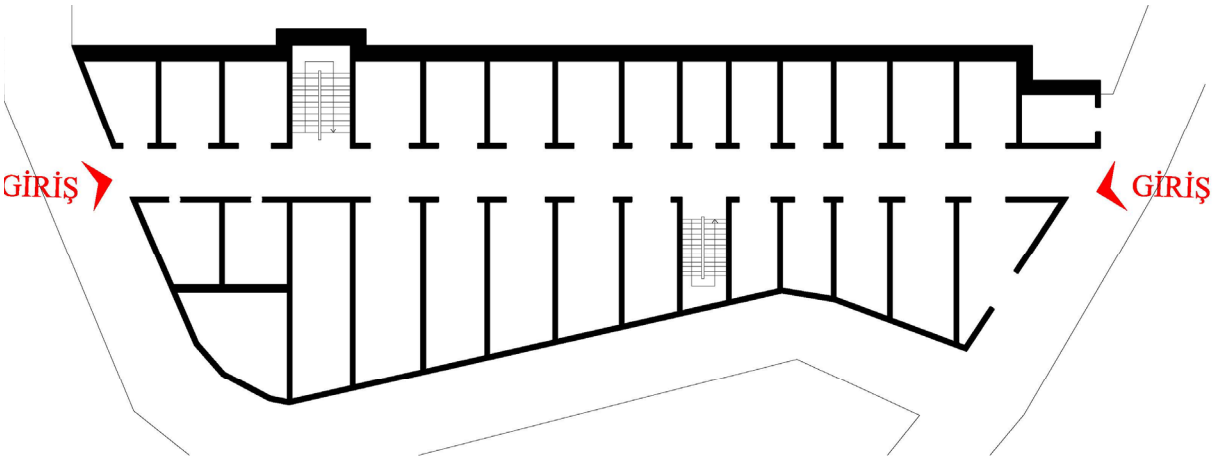

Şekil 2.26 Abud Efendi Han Planı

Şekil 2.27 Abud Efendi Han Fotoğrafı

Osmanlı Döneminde ticaret alanı bedesten odaklı gelişen çarşılardan oluşmaktadır. Daha sonraki dönemlerde dükkan, arasta ve hanlar gibi bu ticaret yerleşkesine destek veren mimari yapılar inşa edilmektedir. 19.yy' da pasajlar ve düşeyde yükselen han yapıları ile Osmanlı

Dönemi mimarisi son bulmaktadır. Bünyesinde birçok fonksiyonu barındırması ve kendilerine özgü mimari karakterleri ile hanlar diğer ticaret yapılarından farklı bir yerdedir. Tez kapsamında önemini her daim korumuş ve günümüze kadar taşımış olan kent içi hanlarının tasarım kriterleri incelenmektedir.

3. HANLAR BÖLGESİNİN MEKANSAL GELİŞİMİ

İstanbul kenti, Roma, Bizans ve Osmanlı İmparatorluklarına başkentlik yapmış, tarih boyunca zenginliğini, önemini korumuş ve günümüze kadar taşımıştır. Ayrıca, önemli bir liman kenti olan İstanbul, hakimiyeti altına girdiği medeniyetlerin ticari aktivitelerinde önemli yer edinerek, her zaman önemli bir ticaret merkezi olmaktadır.

Etrafı surlarla çevrili, deniz yoluyla dış ticarete açık bir kent olan İstanbul'un tarihi ticaret bölgesi, Tarihi Yarımada adı ile anılan, İstanbul'un kurulduğu sur içi bölgesidir. Kendine özgü bir oluşum ve gelişime sahip olan Tarihi Yarımada Ticaret Bölgesi'nin oluşumunda, kentin coğrafi konumu ve doğal koşulları etkin olmaktadır.

Tarihi Yarımada'nın sınırları içinde bulunan dünyanın en büyük açık hava ticari alanlarından biri olan, aynı zamanda birçok tarihi hanı barındıran bölge Hanlar Bölgesi olarak da adlandırılmaktadır. Bu ticaret bölgesinin kendine özgü kimlik yapısının temelleri tarihsel mimari ve mekânsal fonksiyon bağlamında ortaya çıkmaktadır. Mimarlık tarihinin önemli örnekleri olan tarihi hanları içinde barındırması ve bu tarihi hanların asli fonksiyonu olan ticari işlevin günümüze değin devam etmesi, Hanlar Bölgesinin hem mimari hem de fonksiyonel açıdan Tarihi Yarımada'nın diğer alanlarından çok daha farklı bir yere oturmasını sağlamaktadır.

Hanlar Bölgesi 15.yyda limana gelen malların depolandığı ve dağıtım işlemlerinin yapılması için kurulan han yapılarının oluşturduğu bir bölgedir. 15.yyda başlayıp 19.yy'da oluşumunu tamamlayan Hanlar Bölgesi, günümüzde Kapalıçarşı'dan Eminönü Unkapanı yönünde limana inen ve Tarihi Yarımada'nın özgün ticaret merkezi olarak tanımlanan alandır. Bu bölge, Hocapaşa, Hobyar, Rüstempaşa, Tahtakale, Mercan, Daya Hatun, Sururi, Beyazıt mahallelerinden oluşmaktadır. Kuzeyde Eminönü'den başlayarak Beyazıt'a kadar devamlılık göstermektedir. Doğuda eski Saray duvarları ile Süleymaniye Camii, batıda ise Sur-u Sultani bu bölgenin sınırlarını oluşturmaktadır.

Hanlar Bölgesi'nde her dönemde birçok tarihi yapı yapılmıştır. Konut fonksiyonunun az olduğu bu bölgede, ticaret yapıları bu bölgenin mimari karakterini oluşturmaktadır. Hanlar Bölgesinde; yaklaşık 813 adet tescilli tarihi yapı bulunmaktadır. Bu yapıların 427 tanesi handır. Bu bölgede, farklı dönemlerde vakıf sahipleri tarafından bölgeye adını da veren "han"

yapıları yaptırılmıştır. Bu yapılar planda büyük alan kaplamaları ve sayılarının fazlaca olması nedeni ile bu bölgenin mimari karakterinde baskın bir rol oynamaktadır.

Şekil 3.1 Tarihi yarımada İçerisinde Hanlar Bölgesi

Kürkçü Hanı, Balkapanı Hanı, Burmalı Hanı, Büyük Çorapçı Hanı, Kurşunlu Han, Rüstempaşa Hanı, Zindan Han, Leblebici Hanı, Büyük Çukur Han, Rüstempaşa Hanı, Küçük Çukur Hanı, Büyük Valide Hanı, Şekerci Hanı, Vezir Hanı, Yelkenciler Hanı, Kızıl Han, Aga Hanı, Ali Paşa Hanı, Astarcı Hanı, Baltacı Münheddim Hanı, Bodrum Hanı, Büyük Yeni Han, Cebeci Hanı, Çuhacı Hanı, Çukur Hanı, Hasan Paşa Hanı, İmam Ali Han, Kalcılar Han, Kaşıkçı Hanı, Kilit Hanı, Kızlar Ağası Hanı, Kumrulu Han, Küçük Yeni Han, Saksı Hanı, Silahtar Hanı, Sofcu Hanı, Sorguçlu Han, Taşhan, Yağcı Hanı, Yaldız Hanı, Zincirli Hanı, Sabuncu Han, Emniyet Han, Yıldız Hanı, Rabia Han, Yolgeçen Hanı, Büyük Yolgeçen Hanı, Çadırcı Han, İplikçi Han bu doku içinde yer alan önemli han yapılarından bazılarıdır.

Bu tescilli eski eserlerin hanlar dışındaki yapılar ise yine bölgeye özgü ticaret fonksiyonu ile biçimlenmiş yapılardır. Yeni Cami, Mısır Çarşısı, Rüstem Paşa Külliyesi, Beyazıt Camii, Nur-u Osmaniye Külliyesi, Mahmut Paşa Camisi ve Hamamı, Atik Ali Paşa Camii,

Çemberlitaş Hamamı, Kapalıçarşı, Hatice Turhan Sultan Türbesi, Çorlulu Ali Paşa Medresesi, Hatice Sultan Çeşmesi, Hatice Turhan Valide Sultan Çeşmesi ise yine bu doku içinde yer alan önemli anıtsal yapılardan bazılarıdır.

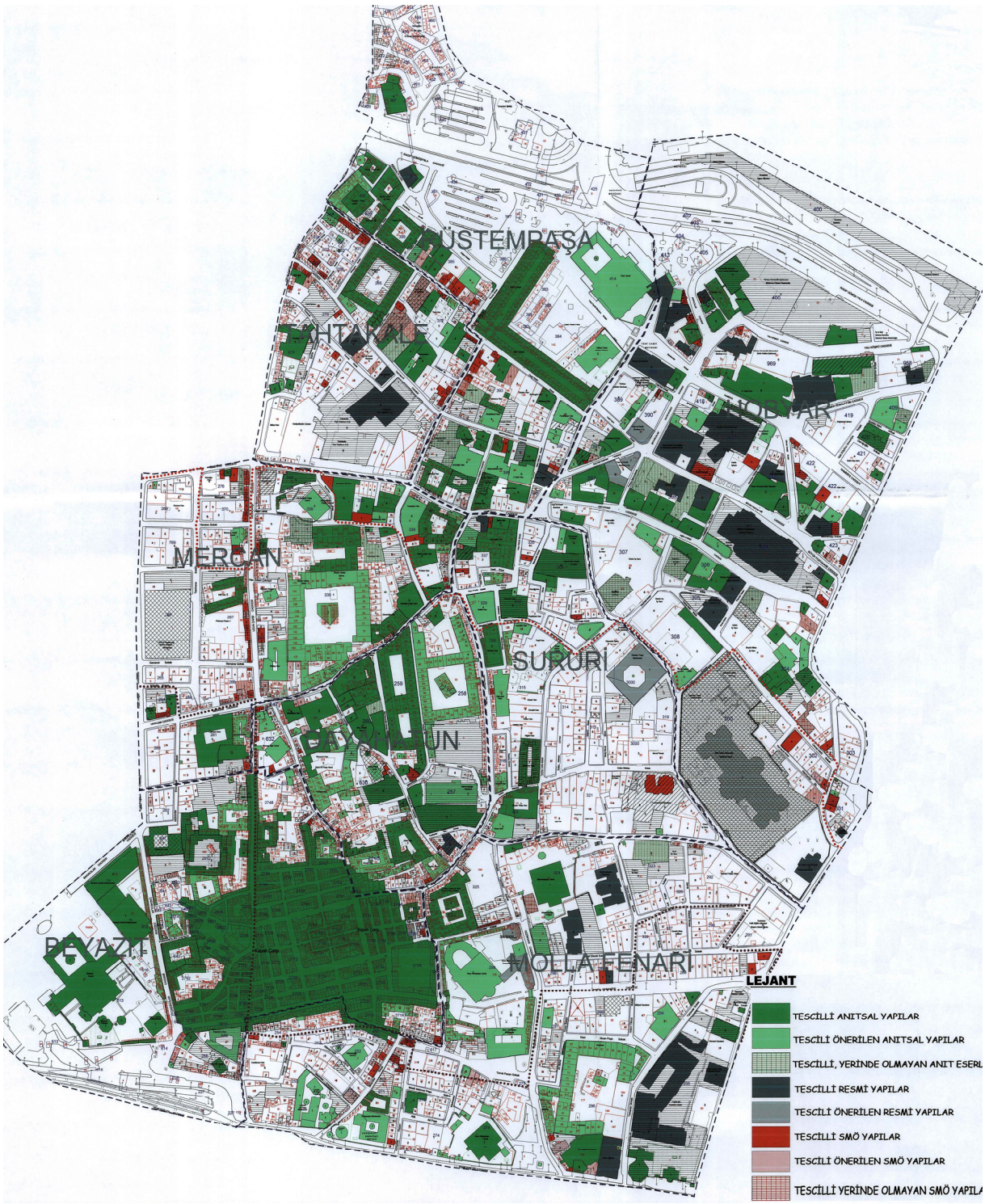

Şekil 3.2 Hanlar Bölgesi Envanter Fişi (İMP Arşivi, 2005)

Genellikle ticaret yapılarının bulunduğu Hanlar Bölgesi'nde eski dönemlerde konut yapılarına da rastlanmaktadır. Bu bölgede, topografyanın eğimli olmasından dolayı manzaraya hakim bir noktada bulunması ve kent merkezine ulaşımın kolay sağlanması nedenlerinden az sayıda da olsa konut yapısı da inşa edilmektedir. Tarihi süreç içerisinde farklı nedenler ile harap olan bu yapıların birçoğu günümüze ulaşamamaktadır. Bazı konak yapıları ise sosyal nedenler veya ticaret fonksiyonunun baskın olması nedeni ile zaman içerisinde ticaretin yapıldığı yerler haline gelmektedir (Özgüç, 1994). Yapılardaki bu yok olmalar ve fonksiyon değişimleri bu yapıların içinde bulunduğu dokuda da ciddi değişiklikler meydana getirmektedir.

Şekil 3.3 Beyazıt' tan Hanlar Bölgesi' ne bakış, 19.yüzyıl (Encümen Arşivi)

Şekil 3.4 Beyazıt' tan Hanlar Bölgesi' ne Bakış, 21. yüzyıl (İMP Arşivi)

Beyazıt Kulesi'nden 19.yy ve 20.yy' larda Hanlar Bölgesi'nin durumunu gösteren iki fotoğrafta bu değişimler görülebilmektedir. Tarihi eserlerin (cami, han, hamam vb.) baskın olduğu dokuda, 20.yy da niteliksiz yapılaşmaların bu yapıları görünmez hale getirdiği okunabilmektedir (Şekil 3.3, Şekil 3.4).

3.1 Bizans Dönemi Hanlar Bölgesi

Bizantion (İstanbul), ilk dönemlerde bir Yunan koloni kenti olarak kurulmaktadır. MS 2. yy' da Septimius Severus'un kenti Roma kent modeline yeniden inşa ettirmesiyle beraber kent 7.yy' a kadar bir Yunan-Roma kenti görünümünde kalmaktadır. Coğrafi olarak önemli bir

noktada yer alması, dünyadaki ticari alanda önemli bir yere sahip olmasına neden olmaktadır (Heyet Dergisi, 2003).

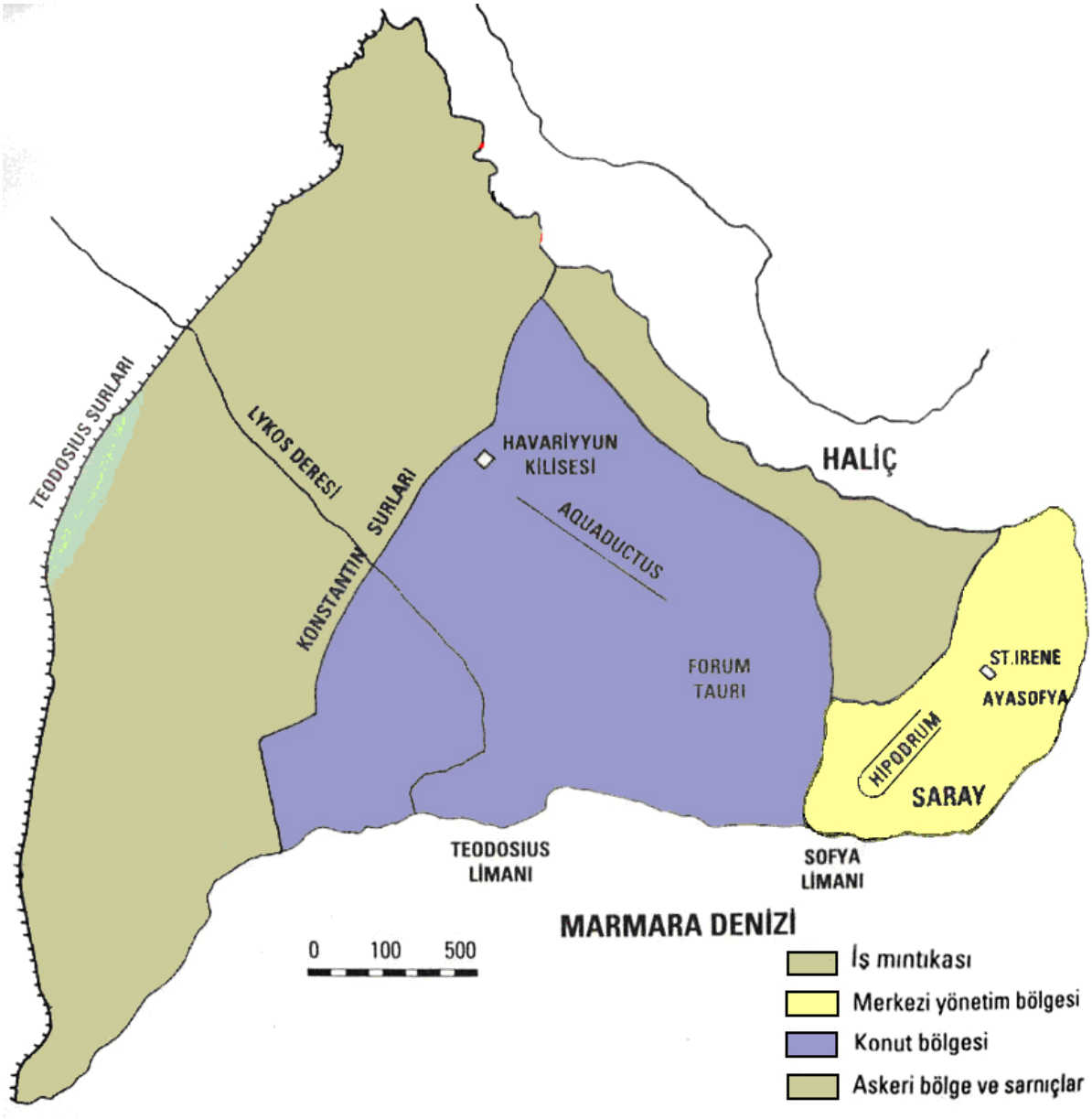

Şekil 3.5 Eski Bizans (Ortaylı, 1999)

Bizantion'un yüzyıllar boyunca değişmeden kalan bazı mekanları, kentin gelecekteki gelişmesini ve önemli bir ticaret bölgesi olmasını sağlamaktadır. Devamında gelen Konstantinopolis, Osmanlı dönemindeki ve bugünkü İstanbul kenti incelendiğinde hep aynı taslağın etrafında gelişme gösterdiği görülmektedir. Kentin coğrafi olarak konumu ve yerleşimi bu sürekliliği sağlamaktadır. Bunun sonucu olarak ticaret alanlarının kent içerisindeki dağılımları yüzyıllar boyunca süreklilik göstermektedir (Heyet Dergisi, 2003).

Dünyanın dört bir tarafından gemilerin geldiği yer olan bu kentte, yüzyıllar boyunca ticaret deniz yoluyla yapılmaktadır. Bu bölgede Venedik, Cenova, Piza, Ankora ve Lombardia bölgesinden gelen tüccarlar kendilerine tanınan imtiyazlar sayesinde ticareti ellerine almaktadırlr. Limanlar, malların saklandıkları depolar ve tüccarların dükkanları, kentin en önemli ticaret mekanları olan Haliç etrafında yerleşmektedir (Can, 1995). Doğu ve batıdan gelen tüccarlar mallarını Haliç kıyılarındaki bu depolarda tutulmaktadır. Geçiş alanı olmasının yanı sıra, Bizanslılar da bu bölgeyi bir çarşı olarak da kullanmaktadır. Haliç iskelesinde kentin bir çok ihtiyacını karşılayabilecek mallar satılmaktadır. Haliçteki iskeleler ve depolar bu kullanım özelliklerinden dolayı çarşı görevini üstlenmektedir (Özgen, 1995).

Bizans'taki ticaret dokusu haliç kıyısına paralel gelişmekte ve "Macro Emboblon" olarak adlandırılmaktadır. Çarşı ile liman arasında güçlü bir ticaret aksı meydana getiren bu ticaret bölgesi günümüzde uzun çarşı olarak bilinmektedir (Özgen, 1995). Bizans'taki ticaret yapıları hanlar ve dükkanlardan oluşmaktadır.

Bizans'ın ilk dönemlerinden itibaren, kentin belirli noktaları ticari malların çeşidine göre bölümlere ayrılmaktadır. Bu bölgeler, satılan ürünlerin adları ile anılmaya başlanmaktadır. Tauri Forumunun yakınlarındaki, doğu bölümündeki "Artopoleia" semtinin (bugünkü Beyazıt) adı "ekmekçiler" anlamına gelmektedir. Osmanlı döneminde de aynı yapı devam etmiş ve bu bölgenin etrafında "horos" (Atdeğirmeni) diye adlandırılan küçük değirmenler ve fırınlar konumlandırılmaktadır. Hayvanlar ve et için kurulan pazarlarda yine bu bölgede yer almaktadır. Parfüm satıcıları saray kapısı ve Milllon arasındaki bölgede, gümüşçüler Millon ile Constrantin Forumu arasında, kuyumcular ve diğer sanat erbapları ise Mese çevresinde ticarette kendilerine yer bulmaktadır. Bakır, balmumu ve mum çarşıları daha çok Ayasofya çevresinde toplanmaktadır. Kapalıçarşı'nın bulunduğu bölgede ise ağırlıklı olarak kumaş ve deri dükkanları ile fırınların olduğu bir çarşı bulunmaktadır (İstanbul Ansiklopedisi, 1994).

Bizans devrine yönelik yapılan araştırmalar ilk çarşıların Ayasofya ve Yerebatan çevresinde konumlandığını ve Mese boyunca da devam ettiğini göstermektedir. Bu bölgeden de Beyazıt ve Şehzadebaşı' na doğru ilerleyerek Aksaray ve Koska' da bitmektedir. Bu bölge, önemli bir ticaret bölgesi olmuş ve bu caddenin etrafında çok sayıda revaklı dükkanlar yer almaktadır. Bunun sonucu olarak "embolos" adı verilen çarşı kavramı Bizans'ta oluşturulmaktadır. Diğer önemli çarşı bölgesi ise Beyazıt'tan Eminönü'ne inen "Makros Embolus"'tur. Bizans'ın en büyük ticaret bölgesi olan Mese ile limanların yer aldığı Eminönü arasındaki bağlantıyı

Makros Embolus sağlamaktadır. Bu yolun bir bölümünde ise kumaş ve deri dükkanlarından oluşan bir çarşı da bulunmaktadır (Can, 1995).

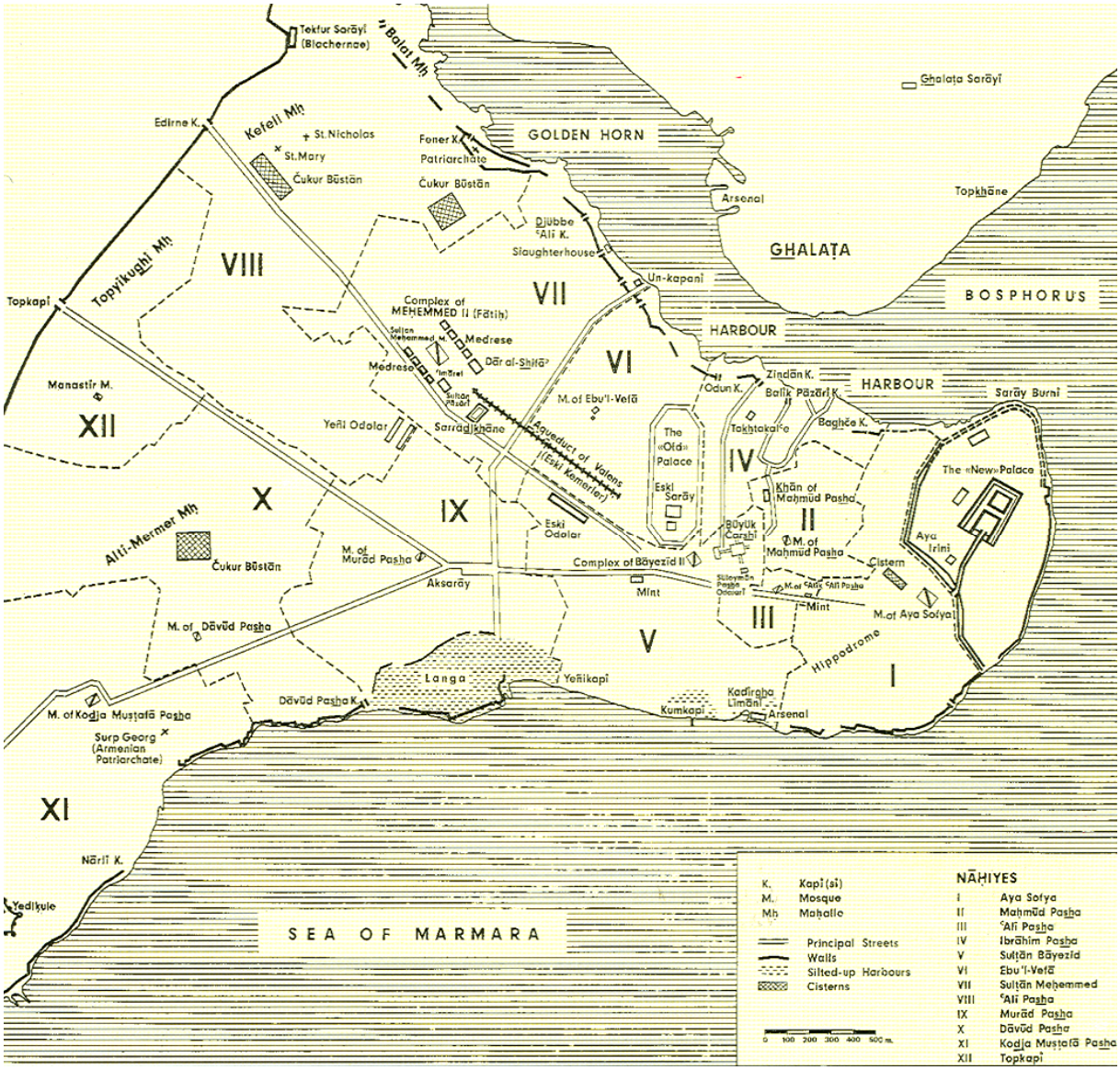

Şekil 3.6 Eski Bizans Haritası (İnalcık, 1981)

Bizan döneminde kent ekonomisi üretimden çok tüketime dayalıdır. Transit ticaretin yoğun bir şekilde yapılması Bizans ekonomisini dış ticarete bağımlı hale getirmektedir. 5.yy'dan 10.yy'a kadarki tarihi süreçte Bizans'ta gerileme ve çöküş yaşanmaya başlanmaktadır. 10.yy'dan itibaren yabancı devletler ile yapılan ticaret antlaşmaları ile Bizans ekonomisi tekrar canlanmaya başlamaktadır. Bu antlaşmalar ile beraber Konstantinopolis'te yabancı ticaret kolonileri artmaya başlamaktadır.. 14.yy'dan itibaren tarımsal üretime dayalı ticaret giderek zayıflarken, ticaret bölgesi Galata'ya yönelmeye başlamaktadır.

Bizans döneminde ticaret bölgeleri kentin coğrafi ve doğal özelliklerine göre konumlandırılmaktadır. Bizans'ın devamındaki Osmanlı Dönemi'nde bu yapılanma aynı şekilde devam ettirilmektedir.

3.2 Osmanlı Dönemi' nden Günümüze Hanlar Bölgesi

Bütün dönemlerde, kentin doğal limanı ve ticaretin merkezi olan Haliç'in kıyıları boyunca uzanan ticari liman ve yamaçlarındaki ticari bölge Osmanlılar döneminde de varlığını korumakta ve sürdürmektedir.

Şekil 3.7 Haliç limanları, 19.yy (Encümen Arşivi,1937)

Limanın yeri, kentin bütün tarihi boyunca iç çarşıların yerini de belirlemektedir. Haliç sahilleri ve bunları Ayasofya-Beyazıt aksına bağlayan ticaret hattı, 16. yy.da gelişen bir akstır. Beyazıt Cami ve Külliyesi ile Eski Saray (İstanbul Üniversitesi merkez binaları) alanı, çarşının bu bölümüne bir sınırlama getirmektedir. Eminönü ve Divanyolu'nda ki bu ticari oluşum, zamanla birbirine yaklaşmaktadır. Bu iki bölge arasında, büyük ticari yapılar inşa edilmektedir. Bu sayede, 2. ve 3. tepeler arasındaki vadi tabanı ve Haliç'e bakan yamaçlar bütünüyle ticaret bölgesine dönüşmektedir. Kentin han ve kervansarayları özellikle Eminönü Beyazıt arasına yerleşmektedir. Ancak kent nüfusunun artması ve önceleri boş olan semtlerde yeni mahalleler kurulmasıyla ticaret bölgesi Beyazıt'tan Aksaray'a ve buradan Saraçhanebaşı' na kadar uzanmakta ve orada Fatih'in kurduğu çarşıyla birleşmektedir. (Güran, 1985). Bu yoğun ticari faaliyeti, kentin diğer bölgelerine kaydırmak için yapılan çalışmalar, Saraçlar Çarşısı, Suk-u Sultani, Sultan Ahmet Arastası gibi yapılar belirli fonksiyonlarla sivrilmiş mevzi ticaret noktaları olmaktan ileri gidememekte ve ticaret bölgesi günümüze kadar aynı bölge içinde yoğunlaşmaktadır (Ataman, 1997).

Ticaret yerleşkesi temelde 3 bölgeden oluşmaktadır.

- Liman (Ticaret bölgesinin yerini belirlemektedir.)
- Çarşı (Ticaret-merkez çarşı etrafında gelişim göstermektedir.)

- Hanlar (Çarşı ile liman arasında oluşan ticaret aksını güçlendirmektedir. Malların depolanması, konaklama ve ticareti sağlamaktadır.)

İstanbul'u mevcut ticari konumuna ulaştıran esas unsur deniz ticaret yollarının kavşağında, en stratejik noktalardan birinin üzerinde bulunmasıdır. Bu nedenle kentin limanları ticaret hayatı açısından her dönem büyük öneme sahip olmuştur. Deniz gümrüğü, gümrük emininin bulunduğu yer de bugünkü Eminönü' dür. Önceki yüzyıllarda önemsiz ve güvensiz olan karayolları önem kazanmaya başladığından, kente karayolu ile mal girişi de artmakta, Trakya'dan gelen malların girdiği Edirne Kapısı'nın çevresinde bir karagümrüğü kurulmaktadır (Heyet dergisi, 2003).

İstanbul kenti Osmanlı Dönemi'nde de Bizans'ta olduğu gibi dış ticarete bağımlı gelişmektedir. Kentte ihracattan çok ithalata dayalı bir ticaret görülmesinin en önemli nedenlerinden biri de bu kentin bir transit merkezi olmasıdır (İst.Ansikl., 1994). Ayrıca, Osmalının dört bir yanındaki yörelerin gereksinimleri bu kent kanalıyla sağlanmaktadır. İstanbul limanı hem dış ticaret hemde iç ticaretin merkezi durumundadır.

İstanbul limanı haliçin iki yakasında bulunan iskelelerden oluşmaktadır. Haliçin kuzey yakasındaki limanı (Galata Limanı) yabancı tüccarlar, güney yakasındaki limanda ise yerli tüccarlar kullanmaktadır. Dünyanın ve imparatorluğun dört bir yanından gelen mallar bu iskeleler aykınlarında bulunan depolar ve hanlarda saklanmakta ve buralardan gerekli yerlere dağıtılmaktadır.

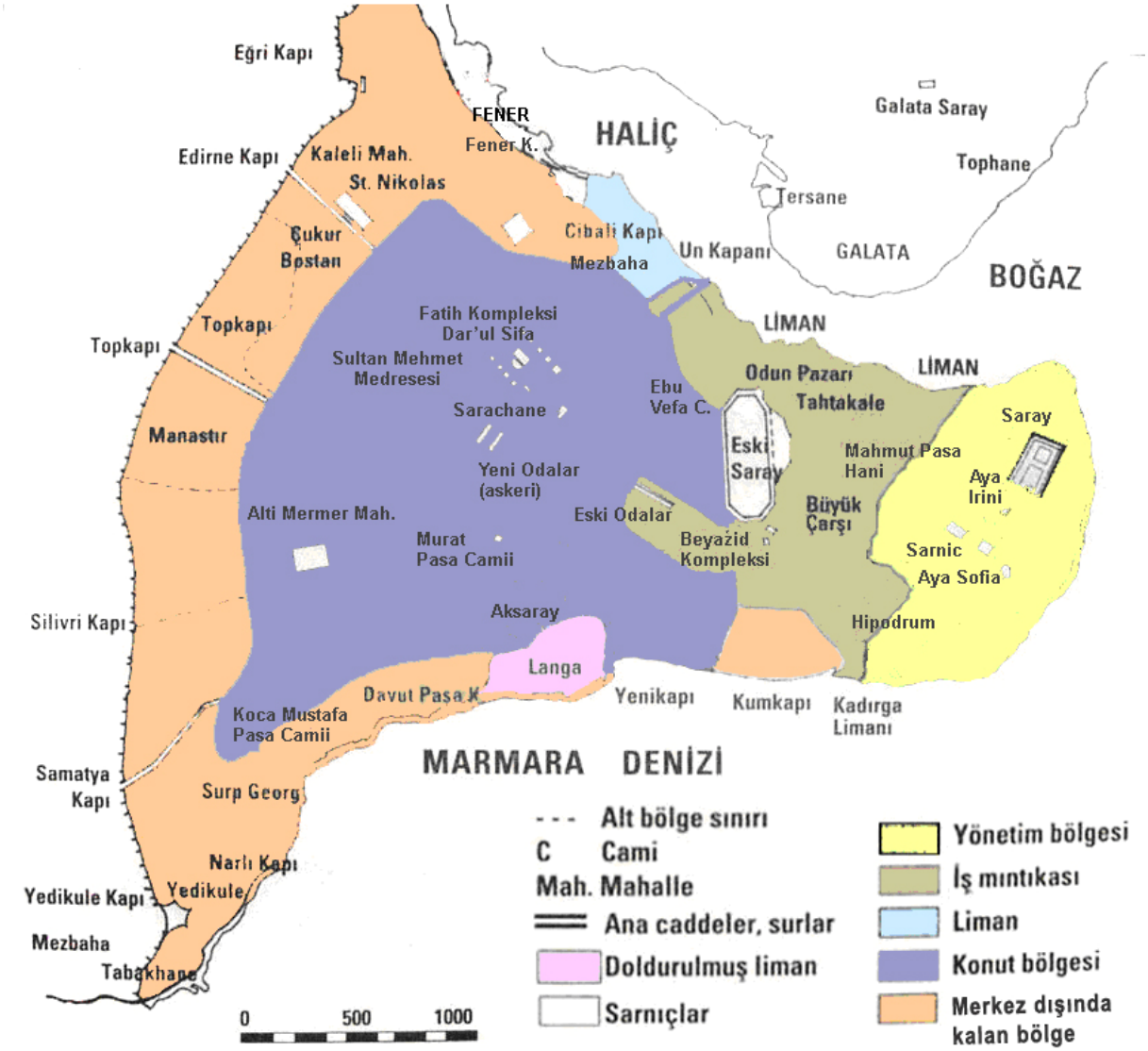

Şekil 3.8 Osmanlı dönemi İstanbul (Ortaylı, 1999)

Fetihten sonra İstanbul'da ilk olarak Bedesten-i Atik' in (Cevahir Bedesteni) kurulmasıyla Divan Yolu yakınında çarşı oluşmaya başlamaktadır. Bedesten ve çevresindeki dükkanlardan meydana gelen Kapalıçarşı Türk çarşısı karakterinin çekirdeği oluşturulmaktadır. Bu çarşıda değerli mallar depolanmakta ve sergilenmektedir. Akşam olunca kapanan kapıları ve gece boyunca bu bölgeyi koruyan bekçileriyle beraber burası korunaklı bir alan olmaktadır.

Çarşı, bir taraftan bedesten etrafında gelişme kaydederken diğer taraftan Mahmut Paşa kesiminde iskelelere inen bir ticaret aksı oluşmaktadır. Liman ile çarşı arasında oluşan ticaret aksı üzerinde arasta, han ve aradaki boşlukları dolduran dükkanlar gibi bu aksa destek veren mimari yapılar inşa edilmektedir (Can, 1995).

Çarşı-liman arasındaki ticaret aksı zaman içerisinde değişim göstermiştir. Mahmutpaşa yokuşundaki ticaret aksı, çevredeki sokaklar ve caddelere de yayılarak büyük bir ticaret alanı meydana getirmektedir (Cerası, 2001). Zaman içerisindeki yangınlar ve niteliksiz yapılaşmalar sonucunda bu düzgün doku bozulmaktadır. Günümüzde dağınık ve serbest bir yerleşimin görüldüğü bir ticaret alanı ortaya çıkmaktadır (Çelik, 1979).

3.3 Hanlar Bölgesi Han Mimarisinin Gelişim Süreci

Hanlar Bölgesi, tarihsel mimarinin önemli örnekleri olan kent içi hanları içinde barındırması ve bu yapıların ticari işlevini günümüze değin devam ettirmesinden dolayı Tarihi Yarımada Ticaret bölgesi içerisinde önemli bir yere sahiptir.

Hanlar ticaret fonksiyonunun yanısıra şehir dışından gelenlerin konakladığı, kent insanı için günübirlik bir dinlenme mekanı olarak kullanılmaktadırlar. Birçok fonksiyonu barındırması ve kendilerine özgü mimari karakterleri ile hanlar diğer ticaret yapılardan farklı bir yere oturmaktadırlar. İstanbul Hanlar Bölgesi'nde 15. yüzyılda inşa edilmeye başlayan hanlar, 19.yy' a kadar bir çok değişim ve gelişim göstermektedir.

Bu bölümde, tez kapsamında incelenecek olan han yapılarının daha iyi algılanabilmesi için, Hanlar Bölgesindeki han mimarisinin tarihi süreç içerisinde geçirdiği değişimi ve gelişimi incelenmektedir.

3.3.1 15. yüzyıl

İstanbul'da inşa edilen hanlar, Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk başkenti olan Bursa kentindeki hanların devamı niteliğindedir. Tipik han planı, avluyu çevreleyen revaklar ardındaki kapalı mekanlardan oluşmaktadır. Genellikle iki katlı olan hanlarda, alt kat depolara üst kat ise konaklamalara ayrılmaktadır. Kentiçi hanlarında ticaret fonksiyonu ağırlıkta olup, alt katlar depolama ve ticaret, üst katlar ise büro hizmetlerine ayrılmaktadır. İstanbul 15.yy dönemi kent içi hanlarında, Bursa hanlarından farklı olarak ikinci avlu ortaya çıkmaktadır. Etrafı revaklar ile çevrili olan avlu kentin topografik yapısına uyum kaygısı ile dörtgen formunu kaybederek organik bir plana oturtulmaktadır. Sade bir mimari karakterin ortaya çıktığı 15.yy dönemi kent içi hanlarının bazılarının avlularının ortasında mescit bulunmaktadır (Eriş, 1992).

Bölgedeki en eski han günümüzde de varlığını sürdüren Kürkçü Han'dır. Bu han, İstanbul'un fethinden sonra Sadrazam Mahmut Paşa tarafından, 15.yy.da Mahmut Paşa Külliyesi'nin bir

parçası olarak yaptırılmakta ve zamanla birçok değişiklik geçirerek günümüze kadar ulaşmamaktadır.

Şekil 3.9 Kürkçü Han (Encümen Arşivi, 1937)

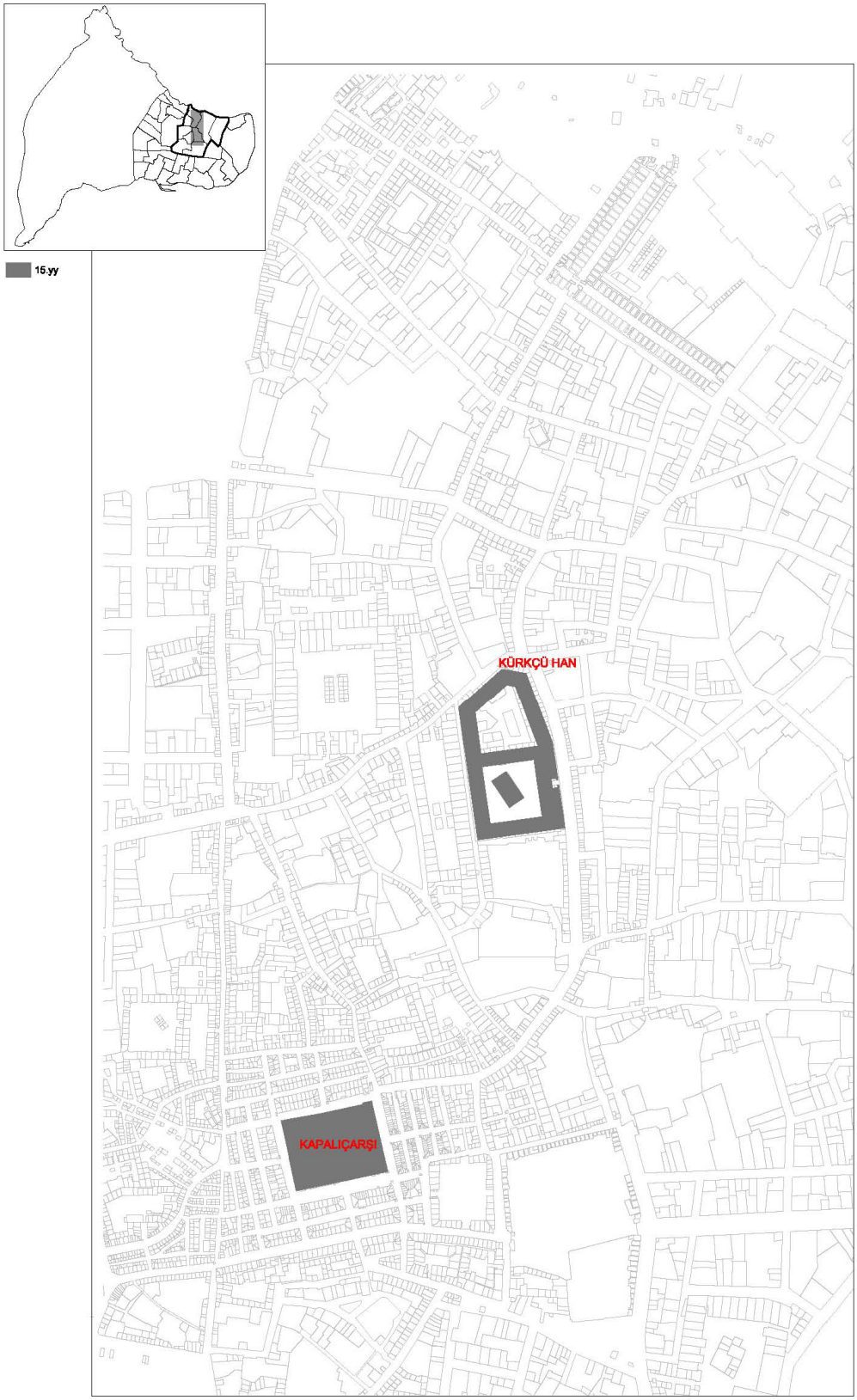

Şekil 3.10 15.yy Avlulu Hanları ve Kapalıçarşı

3.3.2 16. yüzyıl

Osmanlı kentlerindeki nüfusun artması ve dünyadaki gezici ticaretin yerini yerleşik ticaretin alması kentin fiziksel yapısında önemli değişiklikler meydana getirmektedir. Bu değişim, bedesten odaklı gelişen ve ticaret faaliyetlerinde uzmanlaşan sokaklar oluşmaya başlamasından anlaşılmaktadır (İstanbul ansiklopedisi, 1994).

Bu dönemde, kentin ticaret bölgesi Sirkeci-Unkapanı arasında Haliç'e paralel olarak gelişmektedir. Deniz yoluyla gelen mallar belli iskelelere indirilmekte ve oradan taksimat yapılmaktadır. İstanbul bu dönemde, Bizans devri deniz yoluna ilave olarak kara yoluyla beslenmeye başlamaktadır. Edirne Kapı ve Topkapı, Trakya'dan gelen malların giriş yerleridir. 16.yy ortalarında ticari hayatın yoğun olduğu ve önemli bir deniz gümrüğü olan Eminönü'nden Uzun Çarşı' ya uzanan alanda inşa edilen Rüstem Paşa Külliyesinde büyük ve küçük kervansaraylar inşa edilmektedir. Bu durum, 15. yy.dan başlayarak Sarayburnu'ndan Ayvansaray' a kadar uzanan Haliç Limanlarının kentin ticaret merkezleriyle olan bağlantısını sağlayan yollar üzerinde hanların inşasının sürdüğünü göstermektedir (Başer, 2002).

16.yy' da Rüstempaşa Kervansarayı kareye yakın bir avlu etrafında çok katlı plan kuruluşuyla önemli bir ticaret yerleşkesi oluşturduğu görülmektedir. Kapalıçarşı bölgesi II. Bayezid döneminden itibaren deniz ve karayolu bağlantılarının kesiştiği; ticaret hayatının yoğun yaşandığı konuma sahip bir bölge haline gelmektedir. Fakat 16.yy.da Kapalıçarşı bölgesindeki han ve dükkanlar ahşap konstrüksiyonlu inşa edilmiş olmaları, farklı dönemlerde çıkan yangınlar sonucunda bir yapının zarar görmesine neden olmaktadır (Başer, 2002).

İki katlı olan 16.yy İstanbul kent içi hanları, iki katlı olarak inşa edilmektedir. Bu hanların zemin katları depolara, üst katları ise konaklama olarak kullanılmaktadır. 16.yy hanları, yapım sistemi olarak 15.yy hanlarının devamı niteliğindedir. 15.yy han cephelerinde görülen sadelik, bu dönem hanlarındada görülmektedir.

Bu dönemdeki hanların bazıları kendi adlarını taşıyan külliyelerin bir bölümü olarak, bazıları ise külliyelerden bağımsız olarak inşa edilmektedir. Rüstem paşa Hanı, Burmalı Han ve Küçük Çukur Han külliyelerin bir bölümü olarak inşa edilmiş hanlardandır. Leblebici Han, Büyük Çorapçı Han, Büyük Şişeci Han ve Balkapanı Han ise bağımsız inşa edilmiş hanlardandır.

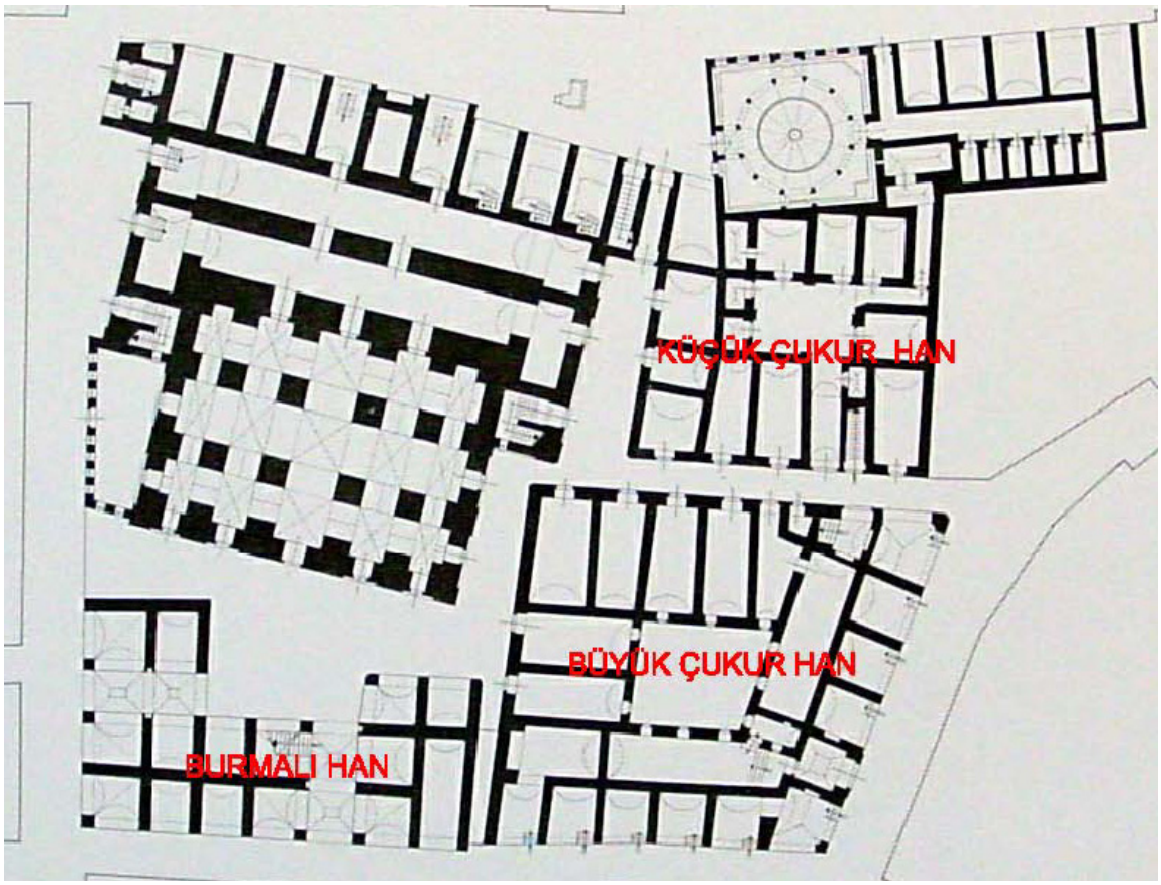

Şekil 3.11 Rüstem Paş Külliyesi Vaziyet Planı (A.Saim Ülgen, 1989)

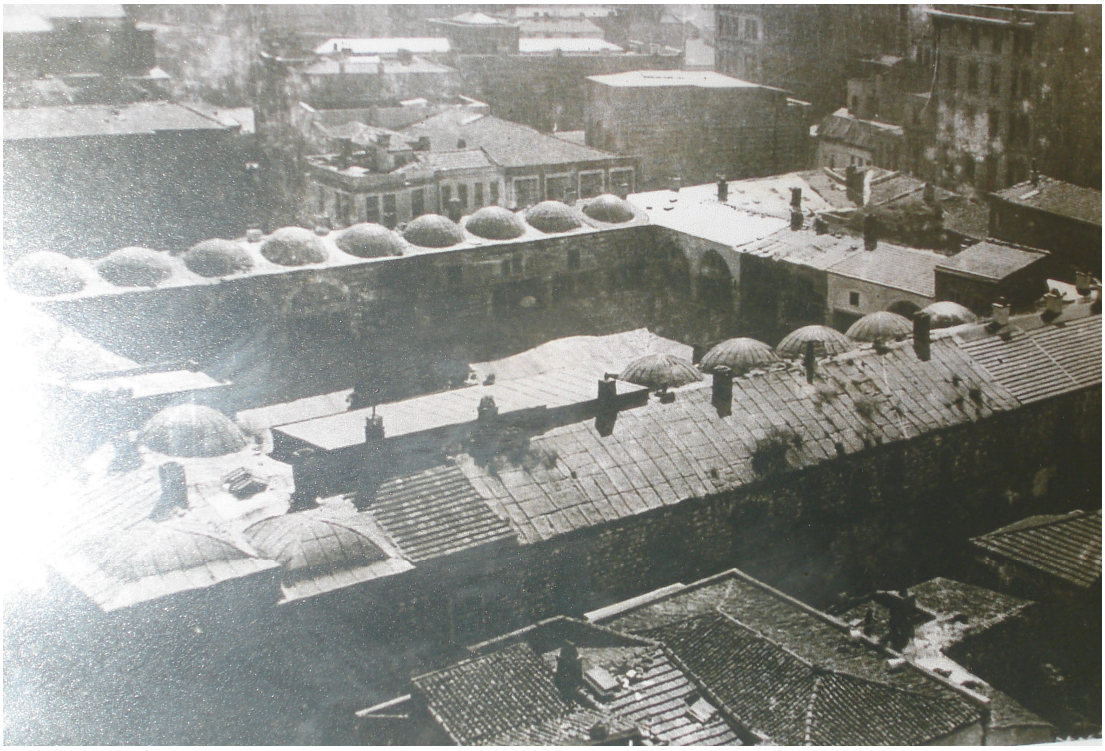

Şekil 3.12 Balkapanı Han (Encümen Arşivi, 1937)

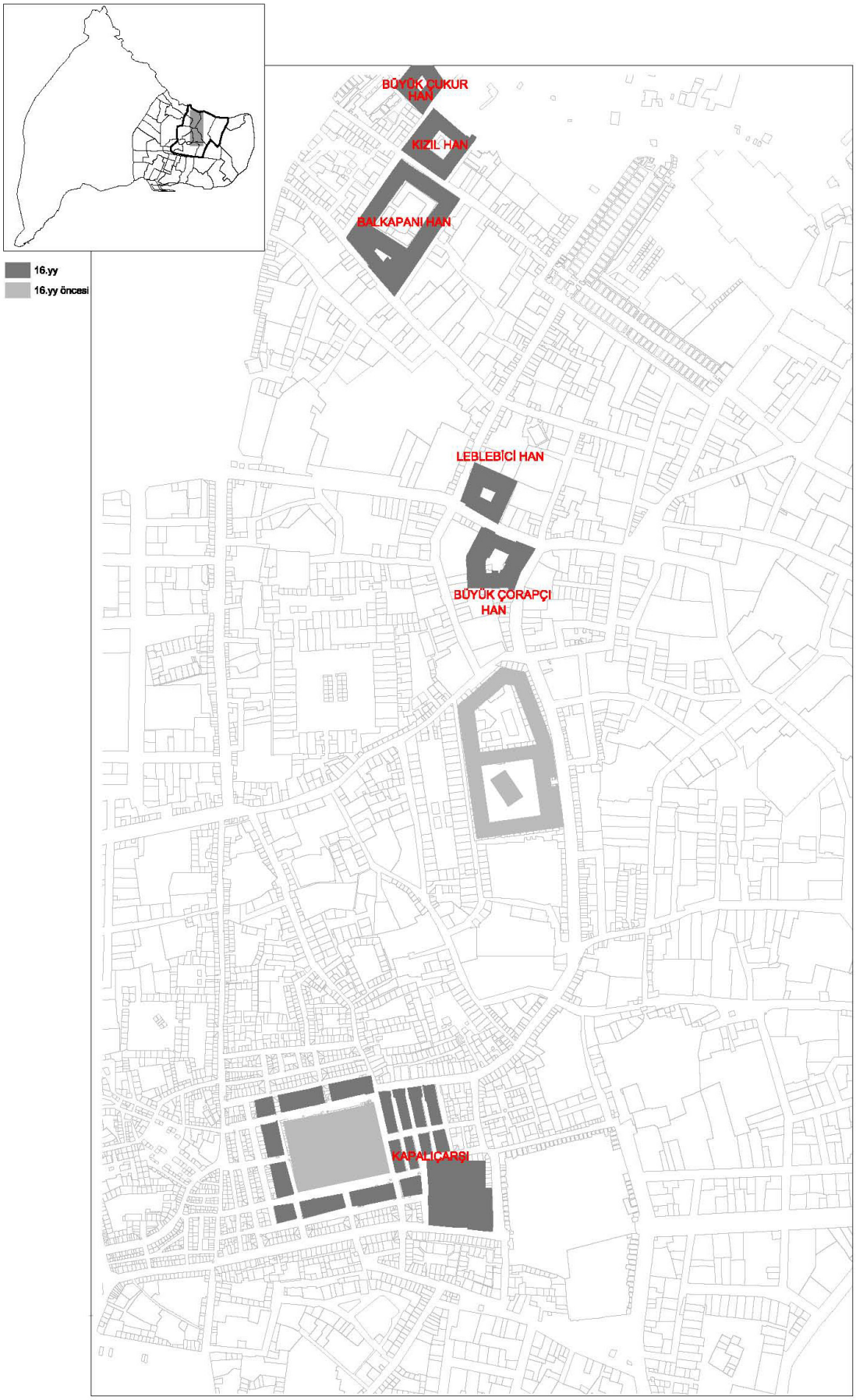

Şekil 3.13 16.yy Avlulu Hanları ve Kapalıçarşı

3.3.3 17. yüzyıl

17. yy.da kentin ticaret bölgesinin Unkapanı-Sirkeci arasında geliştiği görülmektedir. Ancak bu dönemde mevcut yerleşim bölgeleriyle beraber yeni mahallerin ortaya çıkmasıyla ticaret bölgeleri Beyazıt'tan Aksaray'a ve Saraçhane'ye kadar uzanarak Fatih'in kurduğu çarşı kompleksiyle birleşmektedir. Han ve kervansaraylar bu bölgede ve özellikle Eminönü Beyazıt arasında yoğunlaşmaktadır. Kapalıçarşı ve Hanlar Bölgesi'nin bugünkü dokusunu 17.yy' da inşla edilen ticaret yapılarından oluşturmaktadır. Haliç iskeleleri birbirinden farklı malların kabulü için kullanılmaktadır. Deniz gümrüğü ise yine Eminönü'nde bulunmaktadır (Başer, 2002).

İstanbul'un ticaret yönünden iyice canlandığı 17. yy.dan itibaren han inşa edilmesi gelişme göstermektedir. Bu yüzyılın sonlarından itibaren bölgenin kalıcı çehresini oluştuğu görülmektedir. Özellikle bölgeyi Eski Saray'ın Mercan Kapısı'na bağlayan Çakmakçılar Yokuşu, üzerinde önemli hanların yer aldığı bir ticaret aksı haline gelmektedir.

Çakmakçılar yokuşunda yer alan ilk önemli han yapısı, 1640 yılında Kösem Mahpeyker Sultan tarafından yaptırılan Büyük Valide Hanı'dır. Oldukça büyük bir alana yayılmış olan han, üç avlulu plan kurgusuyla diğer hanlardan farklılık göstermektedir. Ahırların üçüncü avluda yer alması ile ilk kez konaklama ile ahır işlevi arasında keskin bir ayrımbulunmaktadır. Bu kullanım ile, ilk kez konaklama ile ahır fonksiyonunun tamamen birbirinden ayrıldığı görülmektedir. Büyük Valide Hanı'nın üçüncü avlusunda Bizans döneminden kalma bir kule bulunmaktadır. Bu kuleye "Eirene Kulesi" denmektedir (Katıtaş, 1990).

17.yy'ın diğer önemli hanları, Çakmakçılar Yokuşu' nda yer alan Büyük Yeni Han ile Köprülü Fazıl Ahmet Paşa'nın yaptırdığı Çemberlitaş' ta bulunan Vezir Hanı'dır. Bu hanlar eğimli bir arazi üzerine oturtulduklarından, han planında geometrik formlardan uzaklaşılarak organik bir planlama görülmektedir. Ayrıca ahırsız hanlarda ilk kez bu dönemde görülmektedir. Vezir han ahırsız hanların ilk örneklerindendir (Biricik, 1998).

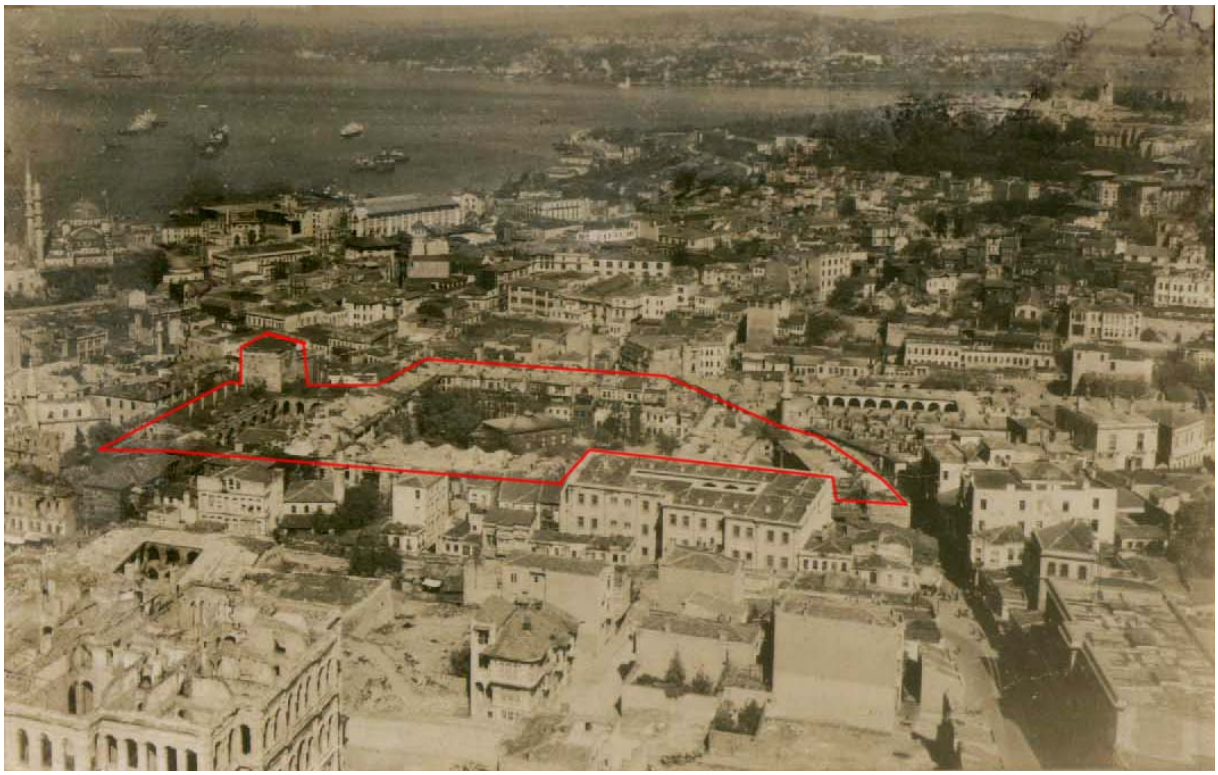

Şekil 3.14 Büyük Valide Hanı (Encümen Arşivi, 1937)

Şekil 3.15 Büyük Valide Hanı'nın 3.avlusundaki Eirene Kulasi (Encümen Arşivi, 1937)

Şekil 3.16 Büyük Yeni Han (Encümen Arşivi, 1937)

Şekil 3.17 Vezir Han (Encümen Arşivi, 1937)

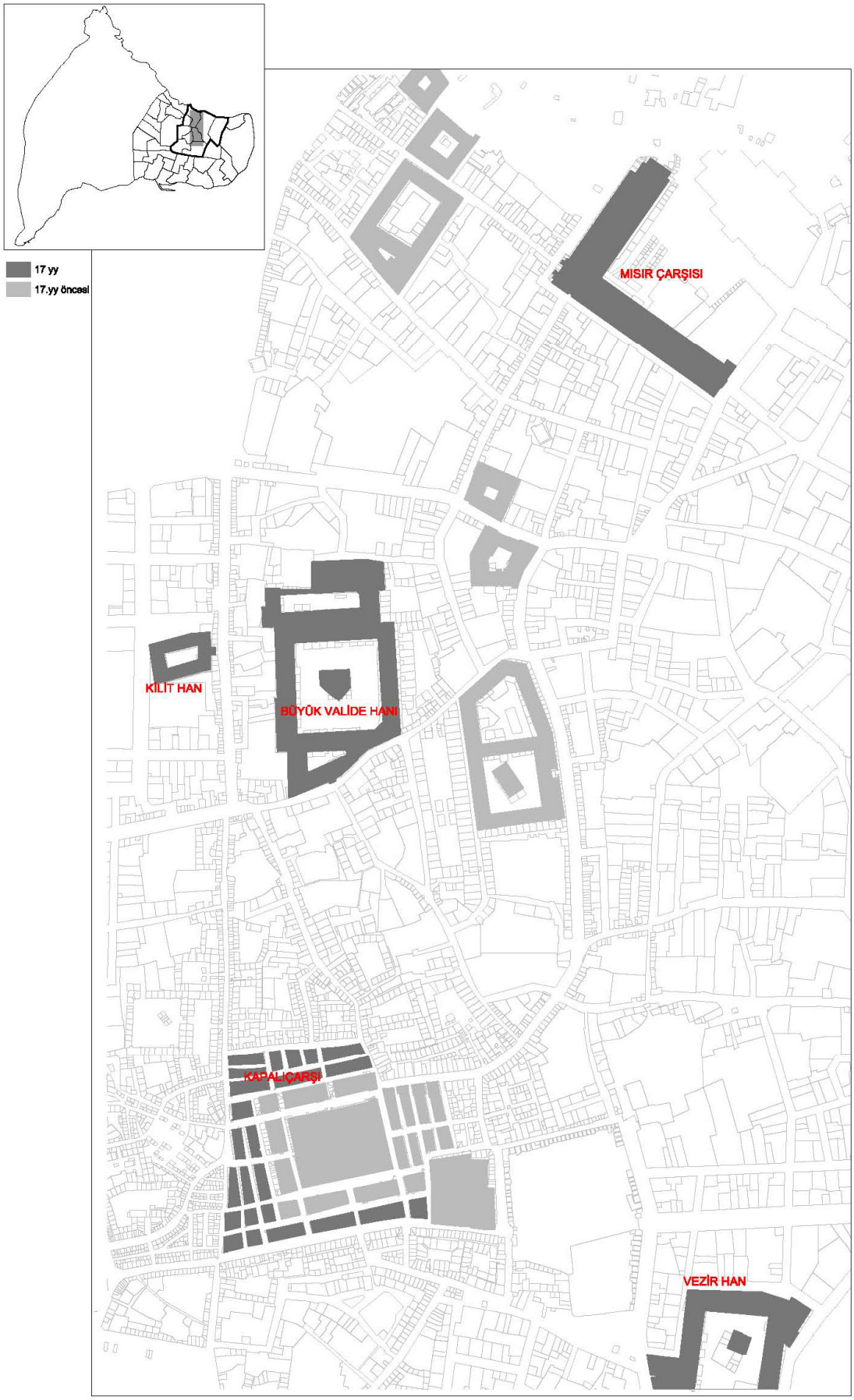

Şekil 3.18 17.yy Avlulu Hanları, Kapalıçarşı ve Mısır Çarşısı

3.3.4 18. yüzyıl

Tanzimat'ın ilanı, 1838 yılında imzalanan ticaret antlaşması iç ve dış siyaset ortamında tamamlanmasını sağlamaktadır. Böylece, Osmanlı İmparatorluğu ve İstanbul'un tarihinde gerçek bir dönüm noktasının yaşandığı görülmektedir. Tanzimat fermanı sonrasında İstanbul'u biçimlendiren, kentin yapısını ve yerleşmenin mekansal örgütlenmesini belirleyen, kentin batılı bir görünüm kazanmasına neden olan temel faktör, Avrupa ticareti ve bu ticaretin 1840'lardan sonraki yapısıdır. Bu dönemde büyük ticarethaneler, bankalar, pasajlar, lüks mağazaların yer aldığı Galata, İstanbul'un ticaret merkezi konumundadır. Galata' nın aşağısında yer alan Karaköy ise, daha sonraları canlı bir ticaret merkezi haline gelmektedir (Heyet dergisi, 2003).

Sanayi devrimiyle beraber Avrupa'da görülen makineleşme hareketine katılamayan Osmanlı İmparatorluğu yabancı malların ağırlığını duymaya başlamaktadır. Avrupa'ya açılan iç pazar nedeniyle, yabancı ürünlerle rekabet edemeyen zayıf Osmanlı sanayisi zarar görmeye başlamaktadır. Bununla birlikte yatırımcılar yüksek gümrük vergilerini ödemekte zorlanmaktadır. 18.yy. boyunca Osmanlı İmparatorluğu, Avrupa'nın da yardımıyla sanayileşme hareketini yakalamaya çalışmakla beraber, yabancı ürünlerin kullanımına da devam etmektedir (Gülcan, 1990).

Osmanlı imparatorluğun gerileme dönemine girdiği 18.yy' da, İstanbul her dönem olduğu gibi yine çok canlı, hareketli ve zengin bir kent görünümündedir. Limanların bu dönemde yoğun olarak kullanılması, ülkeye yeni ürünlerin girişini sağlamakta ve ticaret hayatını zenginleştirmektedir. Dolayısıyla bu dönemde, İstanbul'da ve İmparatorluğun deniz aşırı ticarete dönük diğer kentlerinin ticaret oldukça parlak bir dönem geçirdiği görülmektedir (Gülcan, 1990).

Artan dış ticaret kapasitesi, fazla miktarda tüketim, depolamayı ve ticaret trafiğini idare edecek ofis talebinin artışını da beraberinde getirmektedir. Bundan dolayı, bu yüzyıldan öncesine göre İstanbul'un alışveriş merkezinde yapılan ticaret hanı sayısı da geçmişe oranla oldukça büyük bir artış göstermektedir. Ticaret hacminin artması, dükkânların çoğalması büyük toptancı ticaretin simgesi olan hanların 16. yy.da 13 olan sayısının 17. yy.da 19.a çıkması, 18.yy.da ise var olanlara 48 yeni hanın eklenmesidir. Kentin ana ticaret merkezi olan Eminönü, Laleli Beyazıt bölgesinde bulunan hanların büyük bir kısmı Kapalıçarşı çevresinde yer almaktadır. Ticaret bölgesinin Mercan ve Mahmut Paşa'dan Haliç'e doğru genişlemesi bu bölgede yeni hanların yapılmasını sağlamaktadır. Hanların büyük bir

bölümünün vakıflara ait, bir bölümünün ise özel kişilere ait olduğu görülmektedir. Bu dönemde yapılan ticaret yapılarının en önemlisi ise Yeni cami külliyesinin bir parçası olan Mısır Çarşısıdır (Gülcan, 1990).

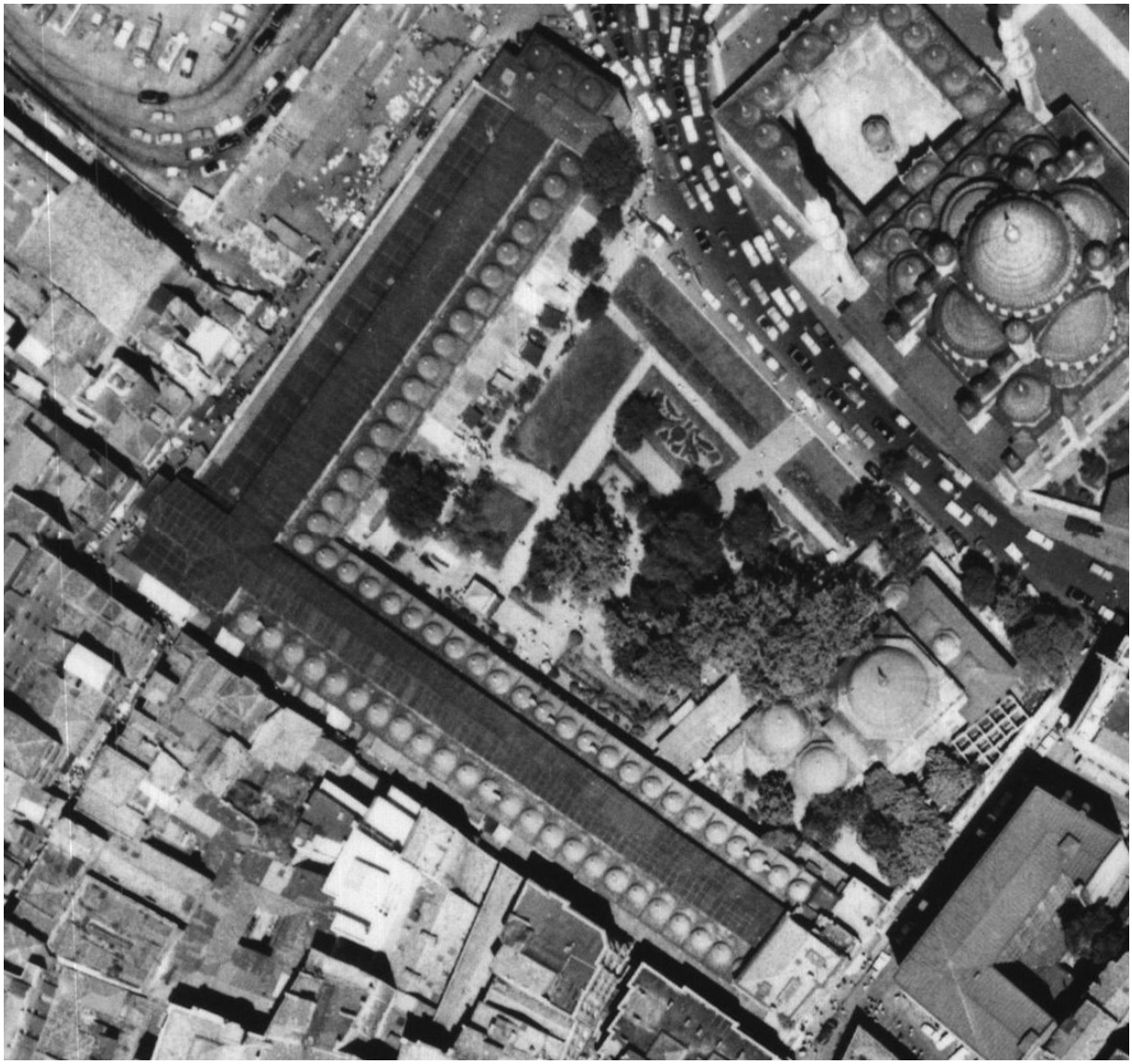

Şekil 3.19 Mısır Çarşısı Eski Hava Fotoğrafı (İMP Arşivi, 2005)

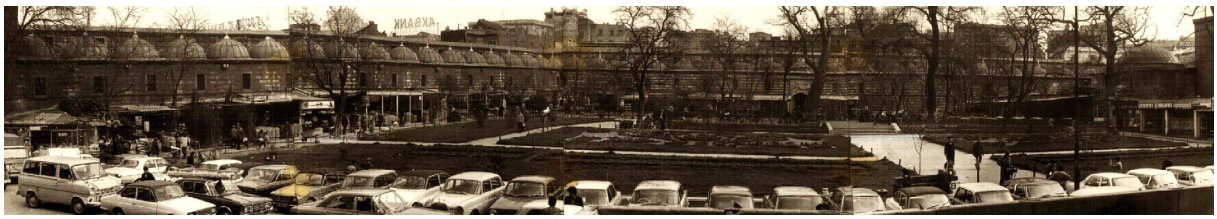

Şekil 3.20 Mısır Çarşısı Görünüş, (Encümen Arşivi, 1937)

18. yüzyıl hanlarında, inşaat tarzı yönünden önceki yüzyıllara göre bir değişiklik görülmemektedir. Plan organizasyonu yönünden ise ilk olarak 17. yy.da görülmeye başlayan organik plan tarzı, en tipik şeklini 18.yy. da Taş Han'da göstermektedir. Taş Han, geleneksel plan (bir avlu etrafında inşa edilme) ve inşaat tekniğinde yapılmasına karşın, araziye yayılış ve konumlanış bakımından alışılanın dışında organik bir yapı sergilemektedir. Plan şemasının parsel ve yol durumuna göre şekillenmesi nedeniyle zemin katlardaki düzensizlikler üst katlarda çıkmalarla düzeltilerek düzgün dikdörtgen veya kare mekanlar elde edilmektedir. Buna bağlı olarak üst katlarda çıkmalarla düzeltilen plan eğrilikleri değişik bir cephe uygulamasını beraberinde getirmektedir. Bununla birlikte, artan talebin karşılanması amacıyla, hanların kat adedi arttırılmış ve ilk kez üç katlı hanlar bu dönemde yapılmaya başlamaktadır (Gülcan, 1990).

Şekil 3.21 Taşhan Eski Fotoğrafı (Encümen Arşivi, 1937)

18 yy. hanlarında iki farklı kullanım görülmektedir. Birincisi depolu ticaret hanları, ikincisi ise yolcu hanlarıdır. Bununla birlikte, ticaretin canlılığı ve alışveriş kapasitesinin artması ile hanların büyük bir kısmı pazar niteliği kazanırken, klasik konaklama fonksiyonu için ayrı yapılar inşa edilmesi zorunluluğu ortaya çıkmaktadır. Sadece misafirhane olarak kullanılan hanlar ise bu yüzyılda ortaya çıktığı görülmektedir. Seyyid Hasan Paşa Hanı, 18.yy.da görülen ilk misafirhane örneğidir. Plan ve inşaat tekniği eski dönem hanlarıyla aynı olan bu

yapıda diğerlerinden farklı olarak, zemin kat da ikamete tahsis edilmektedir. Ayrıca hanın deposuz ve ahırsız olması da bu yüzyılda görülen yeniliklerdir. İlk olarak 17.yy ortaya çıkan ahırsız hanlar. 18.yy' da da uygulanmaya devam edilmektedir (Güran, 1978).

Şekil 3.22 Çuhacı Han (Encümen Arşivi, 1937)

Çuhacı Hanı, İmameli Han, Kalcılar Hanı, Kaşıkçı hanı, Kızlar Ağası Hanı, Kumrulu Han, Sofçu Hanı, Yaldızlı Han, Saksı ve Serpuş Hanları bu dönemde inşa edilen diğer önemli hanlardır. Klasik Osmanlı mimarisi döneminin yapı öğeleri bu yüzyılda da devam etmektedir (Gülcan, 1990).

Bu yüzyıla kadar sadece iç planın dışa aksetmesi olarak görülen cephe mimarisi açısından dış görünüme de önem verilmeye başlanmaktadır. Cephede hareketliliği sağlayan, taş konsollar ve giriş kapılarıdır. Yoğun yapılaşma ve arsa azlığından dolayı bazı hanların dış cepheleri sadece giriş kapısından ibaret olduğu görülmektedir (Ağa Han, Kalcılar Hanı, İmameli Han, Sarraf Han gibi) (Biricik, 2002).

İstanbul hanlarının çoğu 18.yy' da inşa edildiği görülmektedir. Han mimarisinin gelişimi en yüksek noktasına bu yüzyılda ulaşmaktadır. Hanların üretime ve ticarete yönelik şekilde kullanılması, buna göre inşa edilmesi, geleneksel han fonksiyonlarını değiştirdiğinden bu bölgeler civarında yolcu hanları inşa edilmeye başlanmaktadır. Bu yüzyıl han mimarisi,

mimarlık tarihi açısından çok büyük gelişmeler içermese de gelecek yüzyılın batılılaşma çabalarına ticaret yapıları açısından bir hazırlık döneminin avlulu plan şemasını tekrarlayan örnekleri olmaktadır (Gülcan, 1990).

Bu dönemde, Avrupa ile artan siyasi ve ekonomik ilişkiler Türk mimarisinde batı etkilerinin görülmesini sağlamaktadır. 18.yy' da çeşitli yapılarda görülen batı etkisi kentin ticaret bölgesinde pek fazla görülmemektedir. Bunun en güzel örneğini, aynı dönem yapıları olmasına rağmen, birbirine komşu olan Nur-u Osmaniye Camisi'nin barok çizgileri ile Çuhacı Han'ın klasik çizgilerde görülmektedir (Gülcan, 1990).

Şekil 3.23 Nur-u Osmaniye Cami (İMP Arşivi, 2005)

Şekil 3.24 18.yy Hanları

3.3.5 19. yüzyıl ve Sonrası

Osmanlı İmparatorluğunun 18.yy sonlarından itibaren batılaşma hareketleri, 19.yy da ticaret yapılarında köklü değişikliklerin yaşanmasına neden olmaktadır (Eriş, 1992). Osmanlı İmparatorluğu'ndaki batılaşma süreci, 18.yy da başlamış olmasına rağmen, 19.yyda her alanda görülmeye başlamaktadır. Osmalı toplumunda batı tarzı yaşam biçimi ve batı mimarisi II. Selim'in (1789–1807) tahta çıkmasından sonra görülmeye başlanmaktadır. Başta ordu içerisinde olmak üzere birçok alanda çeşitli ıslahatlar yapılmaktadır.

1838 yılında yapılan İngiliz-Türk Ticaret Anlaşması, diğer batılı devletlerle yapılan benzer anlaşmalar ve 1839 yılında I. Abdülhamit'in tahta çıkışı ardından ilan edilen Tanzimat Fermanı'nın getirdiği reform yasaları sonucunda, Osmanlı başkentinin Batı kentlerindeki değimlere benzer değişimlerin yaşandığı görülmektedir. (Barillari, 1997)

19.yyda imparatorlukta ekonomik çöküntülerin yaşanmasına rağmen mimari anlamda büyük gelişimler görülmektedir. Bu dönemde, büyük kışlalar ve birçok eğitim ve yönetim yapıları inşa edilmektedir. Ulaşım ile ilgili alanlarda birçok yatırım yapılmaktadır. Haliç üzerinde köprü, meydanlar ve demiryolu ulaşımı gibi yenilikler bu dönemde görülen yeniliklerdir. Yeni yolların kullanılması ve yeni yapıların inşa edilmesi ile beraber İstanbul kenti'nde geniş çapta bir yayılım gözlenmektedir (Cezar, 2002).

19.yydaki siyasi ve ekonomik değişimler, gereksinimlerin farklılaşması ve teknolojideki gelişmeler sonucunda mimaridede büyük değişimler yaşanmaktadır. Bu değişim en çok ticaret yapılarında kendini göstermektedir. Önemli ticaret yapılarından olan hanlarda geleneksel han planı anlayışından uzaklaşılmakta, kütle, hacim ve planda büyük değişimler görülmektedir. Yeni iş hanları daha çok Galata, Eminönü ve Beyoğlu'nda inşa edildiği görülmektedir (Cezar, 2002). 19.yy' daki değişimlerle, geleneksel ticaretin (han, bedesten ve arastalar) yerini, iş yerleri almaktadır.

19.yy'da görülen değişimlerin yanısıra bu dönemde az da olsa han yapısı inşa edildiği görülmektedir. Bu dönem hanları, 18.yy han mimarisinin üslubunun devamı niteliğindedir. Sabuncu Han ve Yıldız Han 19.yy da inşa edilmiş hanlardandır.

19. yy.ın başında geleneksel han mimari karakterinin aksine çok katlı, büyük vakıf hanları inşa edilmeye başlanılmaktadır. Bu dönemde gelir sağlamak amacıyla yedi tane vakıf hanı inşa edilmektedir. Bu hanların en önemlilerinden biri Mimar Kemalettin tarafından yapılan

Sirkeci'deki 4. Vakıf Han'dır. Altı katlı olarak tasarlanmış olan yapıda bodrum kat, dükkânların bulunduğu zemin kat ve büro katları bulunmaktadır. Vakıf hanları, 19.yy öncesi yapılan hanlarda olduğu gibi bulunduğu yere göre inşa edilmekle birlikte, görünüş ve kullanılan malzeme açısından tamamen diğerlerinden farklıdır (Biricik, 2002).

Şekil 3.25 Büyük Yıldız Hanı (Encümen Arşivi, 1937)

Şekil 3.26 Agapyan Han, 2005

Şekil 3.27 19.yy Avlulu Hanları

Hanlar Bölgesi 15.yy ile 19.yy arasında oluşumu tamamlamaktadır. 19. yüzyılın sonları, 20.yy' ın başlarında sosyal hayattaki değişimler ve teknolojideki gelişmeler sonucunda, "iş yeri" kavramı ticaret hayatının içine girmeye başlamaktadır. Ticaretteki bu değişimden dolayı, bölgede gelişen han mimarisi 19.yy.ın sonu ve 20.yy. başlarında artık inşa edilmemeye başlanılmaktadır.

Şekil 3.28 20. Yüzyıl Nur-u Osmaniye Cami'nden Hanlar Bölgesi' ne Bakış
(İMP Arşivi, 2005)

4. AVLULU HANLARIN PLANLAMA KRİTERLERİNİN İNCELENMESİ

Bir avluyu çevreleyen revak dizisi ve bunların arkasında yer alan kapalı hacimlerden oluşan plan şeması ile Hanlar Bölgesi hanları, aynı zamanda Osmanlı kent içi hanlarının da devamı niteliğindedir.

Avlu, kent içi hanların belirgin bir özelliği olmasına rağmen, bazı hanlarda avlu elemanı bulunmamakta ve bu hanlar sadece kapalı mekanlardan oluşmaktadırlar. Geç devir mimari yapılardan olan bu hanlarda, avlu kavramı tamamen ortadan kalkmaktadır. Birbirlerine paralel nefler halinde oluşan han tipinde revak da bulunmamaktadır. Çatıları genellikle tonoz ve kubbe ile örtülmektedir. Avlusuz hanlarda hol ve merdiven sahalığı üzerinde ışıklık yer almaktadır. Avlusuz hanların büyük bir çoğunluğu küçük ölçekte yapılardır. Hanlar Bölgesi'nde farklı dönemlerde bir çok avlusuz han inşa edilmiştir (Şekil 4.9).

Osmanlı kent içi hanlarında genellikle orta avlulu plan şeması görülmektedir. Avlulu hanlarda, simetrik veya asimetrik plan şeması bulunmaktadır. Bu hanlar, ortada yer alan avluyu dört yönden saran ve revaklar gerisinde sıralanan kapalı oda ünitelerinden oluşmaktadırlar. Kapalı mekanların boyutları fazla değişmediğinden, hanların planda büyük araziye oturtulması durumunda ortaya meydan görünümlü avlular çıktığı görülmektedir. Bazı hanlarda ise çok küçük avlular bulunmaktadır. Avlunun üzeri her zaman açık bırakılmaktadır. Hanlar Bölgesi'nde farklı dönemlerde irili ufaklı birçok avlulu han inşa edilmiştir (Şekil 4.10).

Şekil 4.1 Hanlar Bölgesi'nde Yer Alan Avlusuz Hanlar

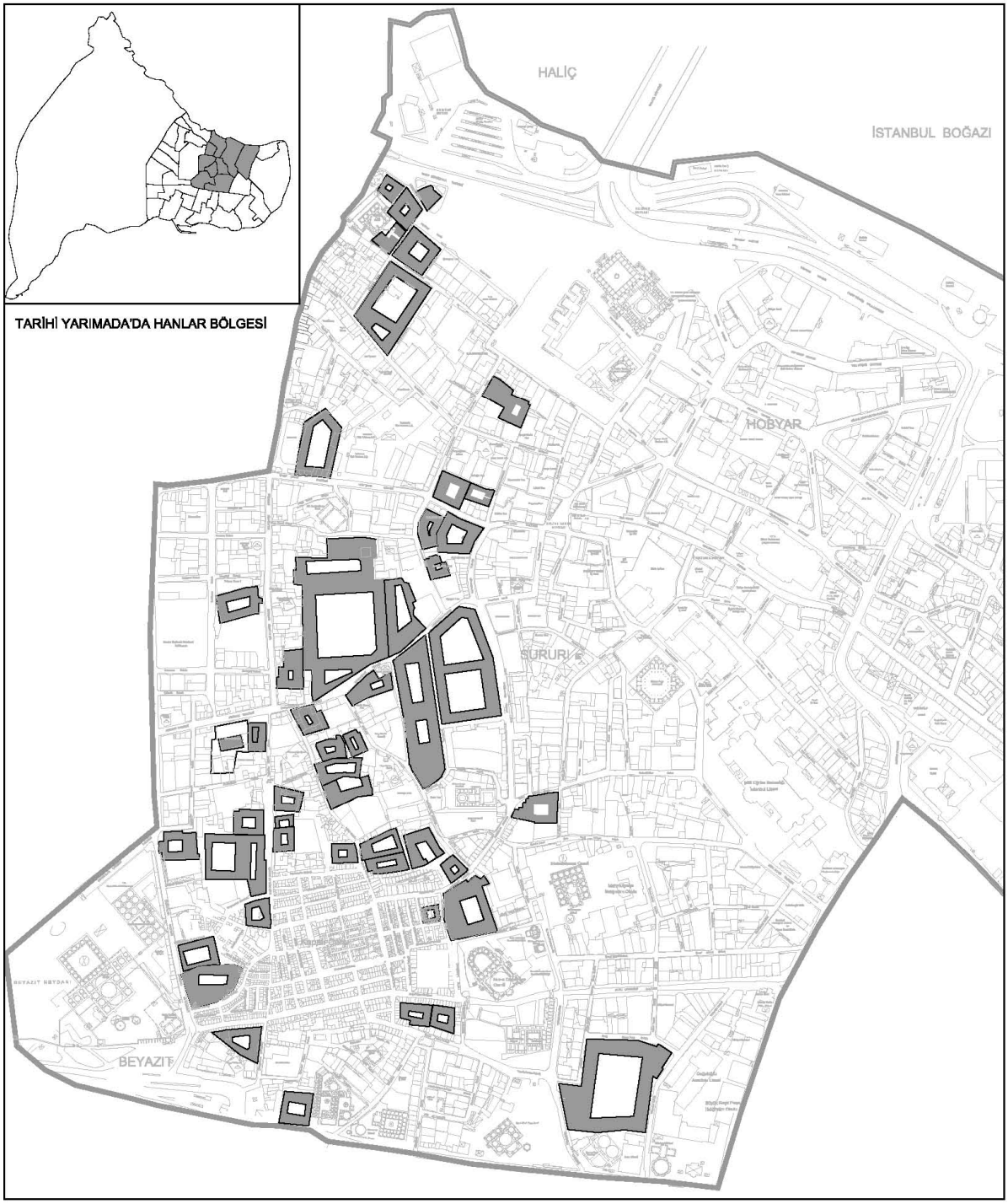

Şekil 4.2 Hanlar Bölgesi'nde Yer Alan Avlulu Hanlar

Çalışmanın bu bölümünde, Hanlar Bölgesi'nde yer alan 21 adet avlulu han, yazılı ve görsel veriler ile beraber incelenmektedir. Hanlar yer seçimi, kütle biçimi, mekan organizasyonu ve cephe mimarileri başlıkları altında incelenmektedir.

4.1 Yer Seçimi

İnsanların günlük ihtiyaçlarını karşıladığı, çeşitli imalathanelerin ve depoların bulunduğu ve kısa süreli konaklayan insanların ihtiyaçlarını karşıladığı yapılar olan han yapılarının inşa edildiği yerler önemli merkez noktalar olmaktadır.

Hanlar bölgesi, imparatorluklar başkenti İstanbul'un iki yönlü birikim noktası (ticari açıdan mal birikimi ve insan kalabalığı) olması, yoğunluğun ve aktivitenin bu iki önemli unsurunu barındırması sebebiyle İstanbul'un en merkezi alanı olarak tanımlanmaktadır. Hanlar bölgesinin barındırdığı hanlar, Kapalıçarşı'dan Eminönü-Unkapanı yönünde limana inen güçlü bir ticaret aksı üzerinde bulunmaktadır. Zaman içerisinde bu ticaret aksı odaklı gelişmeler görülmekte ve bu bölge çevredeki güçlü akslar ve yapılara bağlı olarak şekillenmektedir.

Hanlar bölgesi sokakları sadece insanların hareket edebildiği genişlikte olup dar ve sıkışıktır. Ticaret alanının merkezini, bedesten ve bedestenin çevresindeki dükkanların oluşturduğu kapalıçarşı oluşturmaktadır. Kapalıçarşıda değerli mallar depolanmakta ve sergilenmektedir. Bulunduğu yerin yüksekte ve insan kalabalığından uzak bir yerde olması ve kapılar ile giriş-çıkışın kontrol altına alınabilmesi bu bölgenin korunaklı bir yer olmasını sağlamaktadır. Kapalıçarşı-liman arasında güçlü bir ticaret aksı bulunmaktadır. Bu aksı boyunca birçok irili ufaklı han yapısı ve hanların arasındaki boşlukları dolduran dükkanlar oluşturmaktadır. Bu büyük ticaret yerleşkesinde dar sokaklar arasında geniş ferah alanlar (meydan vb.) bulunmamaktadır. Camiler ve han avluları bu sıkışık doku içerisinde tek açık alanlardır.

4.1.1 Topografyaya Yerleşimi

Hanlar bölgesi eğimli bir topografyaya sahiptir. Topografyadaki bu eğim han planlamasında değişik çözümlere olanak vermiştir. Bodrum kat bulunmayan hanların bazılarında bu eğimlerden yararlanılarak bodrum katlar ortaya çıkmaktadır. İki girişi olan bazı hanlarda bu geçişler ile farklı katlara ulaşım sağlanmaktadır.

Hanlar Bölgesi'ndeki eğimli alanlarda genellikle rampalar kullanılmakta, çok dik yokuşlarda merdiven çözümlerine gidilmektedir. Görsel analizler sonucunda mevcut han yapılarının çoğunda, han girişlerinin çocukların ve engelli insanların ulaşımına uygun olduğu saptanmaktadır.

4.1.2 Erişilebilirliği

Tarihi Yarımada, İstanbul kentinin merkezi sayılabilecek bir konumda olmasından dolayı ulaşım güzergahları açısından da odak teşkil eden bir yapıya sahiptir. Yarımada hem karayolu, hem denizyolu ve hem de demiryolu sistemleri açısından merkez konumundadır. Belli merkez noktalardan han yapılarına yaya olarak ulaşım kolaylıkla sağlanmaktadır.

Hanlarda aynı işi yapan esnaf grupları birarada ticaret yapmaktadırlar. Ticaretteki bu gruplaşma Hanlar Bölgesi'ndeki sokak isimlerine de yansımaktadır. (Örneğin, fincancılar Yokuşu, Tığcılar Sokak, Bakırcılar Caddesi vb.). Hanlar Bölgesindeki bu esnaf toplulukları belirli bir düzende konumlanmaktadırlar. Örneğin, taşımacılığın hamamllar ile yapılası, taşınması zor malların (un, yağ vb.) depolandığı yapılar iskeleye yakın yerlerde inşa edilmektedir. Bu yerleşime, Keçe imaathanesi olarak kullanılan Büyük Çukur Han ve sabunların depolandığı yer olan Sabuncu Han'ın iskeleye yakın bir yerde inşa edilmiş olması örnek verilebilmektedir. Bunun yanısıra, kuyumcula rve sarraflar gibi değerli malların depolanıp satıldığı yapılar ise daha yüksekte ve insan kalabalığından uzak korunaklı yerlerde inşa edilmektedir. Bu yerleşime Sarraf Han ve Kalcılar Hanın iskeleden uzak ve Kapalıçarşıya yakın yerlerde konumlanması örnek verilebilmektedir.

Çıkmaz sokakların bulunmadığı bölgede, bazı hanlarda yer alan iki girişle beraber düzenli işleyen ve kesintisiz organik bir yapılaşma gözlenmektedir. Han ile sokak isimlerinin de bazı durumlarda aynı olması, insanların bu yapılara ulaşımlarının kolay olmasını sağlamaktadır.

Han yapıları ile bir parçası olduğu kent dokusu arasında işleyen bir mekansal ilişki bulunmaktadır. Genellikle çevrelerindeki büyük anıtsal yapılar ile yarışmayan ama kendilerine özgü mimari özellikleri ile hanların insanlar tarafından algılanması kolay olmaktadır.

AVLU SAYISI	HAN ADI	YER SEÇİMİ	
		ERİŞİLEBİLİRLİK	TOPOGRAFYAYA YERLEŞİM
TEK AVLULU HANLAR	Büyük Çorapçı Han	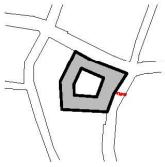	
	Büyük Çukur Han	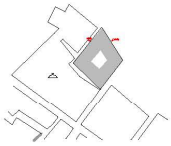	
	Büyük Yıldız Hanı	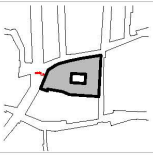	
	Çuhacı Han		
	Çukur Han		
	İmam Ali Han	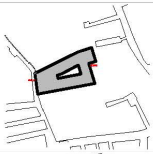	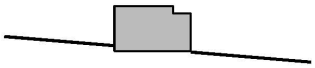
	Kalcılar Han	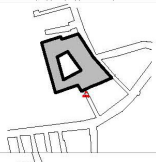	
	Kaşıkçı Han		
	Kızıl Han	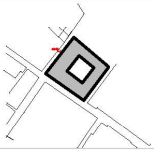	
	Kızlarağası Hanı	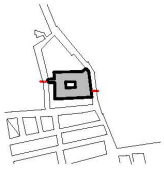	

Şekil 4.3 Hanların Topoğrafyaya Yerleşimi ve Erişilebilirlik Analizi

AVLU SAYISI	HAN ADI	YER SEÇİMİ	
		ERİŞİLEBİLİRLİK	TOPOGRAFYAYA YERLEŞİM
TEK AVLULU HANLAR	Kilit Han		
	Küçük Çukur Han		
	Küçük Yeni Han		
	Leblebici Han		
	Şişeci Han		
	Zincirli Han		
İKİ AVLULU HANLAR	Balkapanı Han		
	Büyük Yeni Han		
	Kürkçü Han		
	Vezir Hanı		
ÜÇ AVLULU HAN	Büyük Valide Hanı		

Şekil 4.4 Hanların Topoğrafyaya Yerleşimi ve Erişilebilirlik Analizi

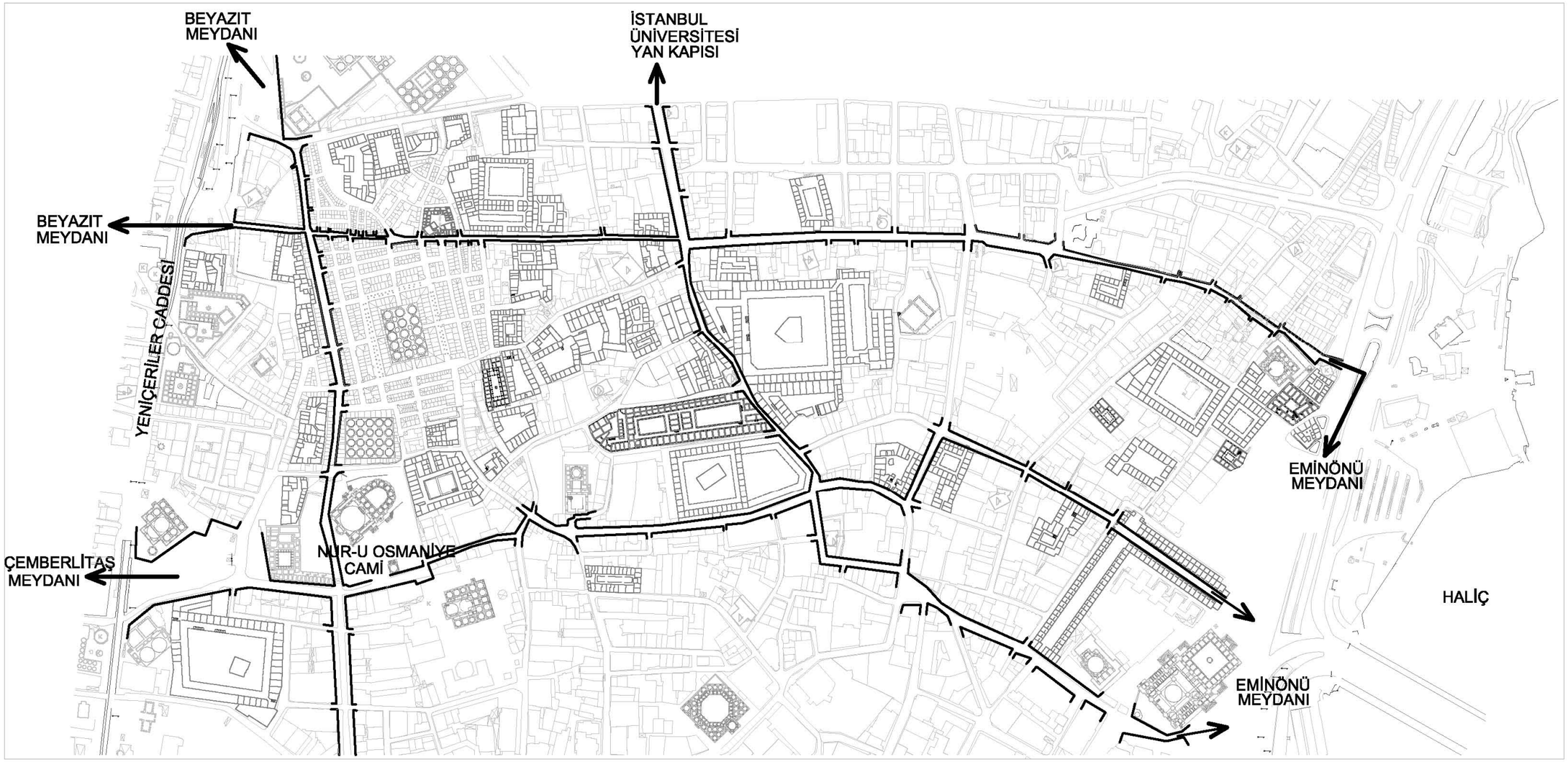

Şekil 4.5 Hanların Erişilebilirlik Analizi

4.2 Kütlesel Biçim

Han yapılarına ait karakteristik özelliklerin başında hanların plan tipleri gelmektedir. Farklı yerlerde yapılan hanların plan şemaları birbirine benzemektedir. Tipik han planı, açık (avlu), yarı açık (revak) ve kapalı mekanlardan (oda) oluşmaktadır. Avlu toplanma ve dağılma alanıdır. Avlu ile kapalı mekanlar arasındaki sirkülasyon revak adı verilen yarı açık mekanlardan sağlanmaktadır. Revaklı avlu ardında kapalı oda üniteleri bulunmaktadır. Han bitişik nizam inşa edilmiş ise odaların cepheleri sağır, diğer türlü ise kapalı mekanlar doğrudan açık alana cephe vermektedir. Diğer cepheleri ise avluya bakmaktadır.

Hanların yapımında işlevsellik ve ihtiyaçlara en iyi şekilde cevap verebilme ön planda tutulmaktadır. Buna bağlı olarak düzgün form arama endişesi ortadan kalkmaktadır. Osmanlı Dönemi öncesi dörtgen formlara sahip olan hanlarda, parsel dokusuna uyum sağlayan organik bir planlama gözlenmektedir. Arazi, yol durumu ve mülkiyet olgusu, han planlarının oluşumunda belirleyici bir faktör olmuştur. Bu bölgedeki hanlarda düzgün olmayan ve mevcut parsellere uydurulmuş düzensiz bir plan tipi bulunmaktadır. Zemin katlarda arsa kontorune uyum sağlayan bazı hanların üst katlarında arsayı daha fazla kullanmak ve düzgün geometrik şekilli mekanlar oluşturmak amacı ile çıkmalı ve kırıklı planlama görülmektedir.

Han planlarındaki organiklik han avlularında da görülmektedir. Kapalı mekanlar (odalar) genellikle dörtgen formda ve eş büyüklükte olup, fonksiyon değişikliklerine göre esnek çözümlere olanak vermektedir.

Osmanlı dönemi öncesi kaleyi anımsatan yapılar şeklinde inşa edilmektedir. Ancak İstanbul hanlarında, hanların cephelerinde sokaktan kullanılan dükkan hacimleri ile dışa kapalı mekan anlayışından uzaklaştığı görülmektedir. Ayrıca bu kullanım ile hanlar tamamen ticaret hayatının içinde yer almaya başlamaktadır.

AVLU SAYISI	HAN ADI	PLAN	KÜTLE
TEK AVLULU HANLAR	Büyük Çorapçı Han	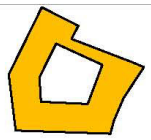	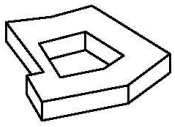
	Büyük Çukur Han	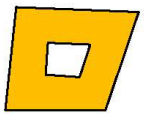	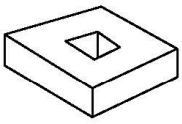
	Büyük Yıldız Hanı	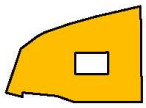	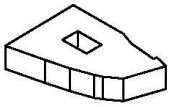
	Çuhacı Han		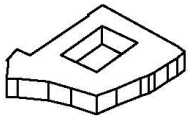
	Çukur Han		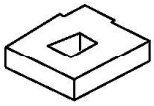
	İmam Ali Han	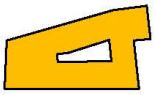	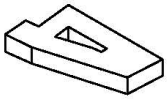
	Kalcılar Han	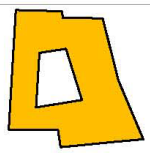	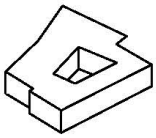
	Kaşıkçı Han	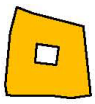	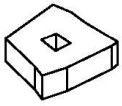
	Kızıl Han	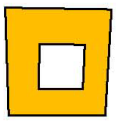	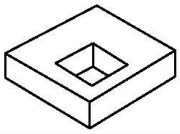
	Kızlarağası Hanı		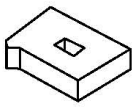

Şekil 4.6 Hanların Kütle Biçimleri

AVLU SAYISI	HAN ADI	PLAN	KÜTLE
TEK AVLULU HANLAR	Kilit Han	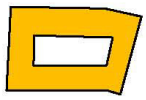	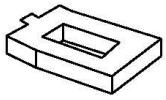
	Küçük Çukur Han	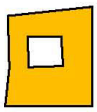	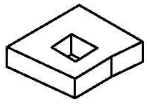
	Küçük Yeni Han	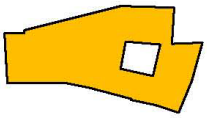	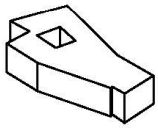
	Leblebici Han	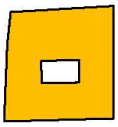	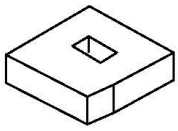
	Şişeci Han	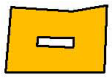	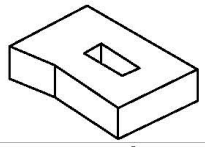
	Zincirli Han	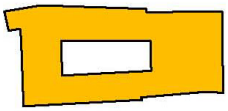	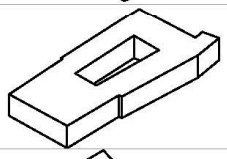
İKİ AVLULU HANLAR	Balkapanı Han	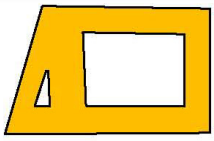	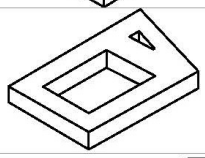
	Büyük Yeni Han	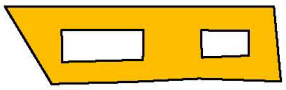	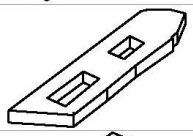
	Kürkçü Han	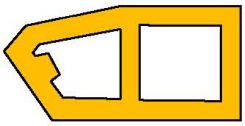	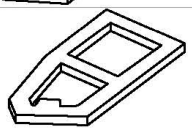
	Vezir Hanı		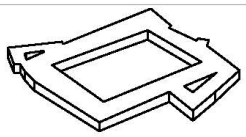
ÜÇ AVLULU HAN	Büyük Valide Hanı	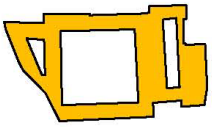	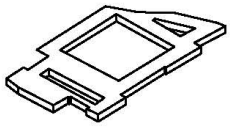

Şekil 4.7 Hanların Kütle Biçimleri

Han yapılarının kat sayıları da yapının biçimlenmesinde önemli bir öğedir. İstanbul hanları içerisinde tek katlı han tipi bulunmamakta, genellikle iki katlı olarak inşa edilmektedir. İstanbul' da ilk dönemlerde üç katlı han tipi görülmemektedir. 18.yy dan itibaren geleneksel Osmanlı kent içi han mimarisi batılaşma hareketlerinin etkileri ve Osmanlıda meydana gelen değişimlerin etkisiyle kütle ve mekan organizasyonu bakımından değişime uğramaktadır. İstanbul hanlarında genelde arsa azlığı, yer darlığı, mevcut şehir dokusuna uyma zorunluluğundan ve yeni ihtiyaçlardan dolayı üç katlı ve birden fazla avlulu hanlar inşa edilmeye başlanmaktadır.

Kat Sayısına Göre Avlulu Hanlar, 3 başlık altında incelenmektedir.

1. *Tek Katlı Hanlar*

   İstanbul hanlarında tek katlı han bulunmamaktadır.

2. *İki Katlı Hanlar*

   Kürkçü Hanı, Büyük Çorapçı Han, Çukur Han, İmam Ali Han, Kaşıkçı Han, Kızlar Ağası Hanı, Kilit Han, Küçük Çukur Han

3. *Üç Katlı Hanlar*

   Büyük Yeni Han, Büyük Çukur Han, Çuhacı Han, Kalcılar Han, Kızıl Han, Küçük Yeni Han

AVLU SAYISI	HAN ADI	KAT ADETİ		
		1 KAT	2 KAT	3 KAT
TEK AVLULU HANLAR	Büyük Çorapçı Han			
	Büyük Çukur Han			
	Büyük Yıldız Hanı			
	Çuhacı Han			
	Çukur Han			
	İmam Ali Han			
	Kalcılar Han			
	Kaşıkçı Han			
	Kızıl Han			
	Kızlarağası Hanı			
	Kilit Han			
	Küçük Çukur Han			
	Küçük Yeni Han			
	Leblebici Han			
	Şişeci Han			
	Zincirli Han			
İKİ AVLULU HANLAR	Balkapanı Han			
	Büyük Yeni Han			
	Kürkçü Han			
	Vezir Hanı			
ÜÇ AVL. HAN	Büyük Valide Hanı			

Şekil 4.8 Kat Yüksekliklerine Göre Hanlar

4.3 Mekan Organizasyonu

Osmanlı kent içi hanları çok az istisna dışında avlulu plan tipindedir. Osmanlı dönemi kent içi han mimarisi dörtgen bir avluyu çevreleyen, sütun ve kemerlerden oluşan revaklar ve revaklar gerisindeki odalardan meydana gelmektedir. Hanlar Bölgesi'ndeki hanlarda tarihi süreç içerisinde yenilenerek fonksiyonel bir hale getirilerek mekanlar ele alınmaktadır. Yolcuların konakladığı mekanlar, hayvanların bulunduğu kapalı mekanlar ve servis mekanları arasında kesin mekan ve yerleşme ayrılığı bulunmaktadır. Hayvanların barınması ikinci planda tutulmaktadır. Ahır mekanları bazen ayrı bir yapı olarak bazende han bodrumlarında konumlandırılmaktadır (Güran, 1990). Ticaret hanlarında ahır mekanları sadece güzdüz vakitlerinde kullanılmaktadır. Mekanlar arasındaki bu ayrımdan, Osmanlı kent içi han yapılarında konfor, hijyen ve sosyal yaşama verilen değer anlaşılmaktadır. Ayrıca, üretim, depolama, ticaret veya konaklama gibi farklı işlevleri barındıran han yapılarında, sık olarak kullanılmayan mekanlar üst katlarda konumlandırıldığı gözlenmektedir. Örneğin, yolcu hanlarında konaklama üst katlarda, depolama alt katlarda bulunmaktadır. Ticaret hanlarında ise alt kat depolama ve üretim hizmetleri, üst katlarda ise büro hizmetleri yürütülmektedir.

Kent içi han planı kapalı alan (oda), açık alan (avlu)ve yarı açık alan (revak)lar olmak üzere 3 kısımdan oluşmaktadır.

KAPALI MEKAN (ODA)

Kapalı mekanlar, han planının aks sistemine göre sıralanmış ve birbirlerini tekrarlayan hacimlerden oluşmaktadır (Güran, 1990). Fakat genellikle girişin üzerindeki oda diğerlerinden daha büyüktür. Ayrıca bu mekan, cephede hafif çıkma yaparak girişi vurgulamaktadır. Hanlar Bölgesi'ndeki hanlar da ışıklı ve havalandırılmış bir tasarım gözlenmektedir. Zemin katlarda odalar bir kapı ve bazende kapının yanında bir pencere ile aydınlanmaktadır. Üst katlarda ise odalar revaklara bir kapı ve pencere ile açılmaktadır. Han odaları genellikle iki pencere ile dışarıya açılmaktadır. Hanların fonksiyonlarındaki değişiklik kapalı mekanlarda da bazı değişiklikler meydana getirmektedir. Yolcu han odalarında ticaret hanlarından farklı olarak birer niş bulunması bu uygulamaya örnek olarak verilebilmektedir.

YARI AÇIK MEKAN (REVAK)

Revak, hanlarda kapalı mekanların önünde yer alan, bir uzun kenarıyla hana bitişik, diğer uzun kenarı boyunca sütunların taşıdığı bir kemer dizisiyle avluya açılan yarı açık mekanlardır. Revaklar, han odaları arasında geçişlerin sağlandığı sirkülasyon alanlarıdır.

Genişlikleri insan kullanımı göz önünde tutularak belirlenmiş olan revaklar, zemin katta genellikle avlu kotunda bulunmaktadırlar. Hanlar arasında revak mantığında farklılık görülmezken, revak kemerleri ve örtü sistemlerinde değişiklikler gözlenmektedir. Çok az örnek dışında hanların revaklı olduğu görülmektedir.

Neticede, hanların oda ve revak biçimi ve büyüklüğü az değişen mekanlardır. Kapalı mekanların arasında bulunan avlu ise her özelliği ile değişkendir. Bu nedenle, farklı han tiplerini avlu biçimindeki farklılıklar etkilemektedir.

AÇIK MEKAN (AVLU)

Osmanlı kent içi hanlarında "avlu" fikri vazgeçilmez bir unsurdur. Mustafa Cezar mimarideki avlu kavramını, "Bütün genişlik ve açıklığıyla insanın istifade ettiği bir tabiat parçasının etrafının mekanlarla çevirip, ehemmiyet duygusunu kuvvetlendirmiş olarak kendi yaşama hususiyeti içine alma fikri, Türk mimarisinde, başlangıcından itibaren ev, medrese ve han gibi eserlerde önemle yer almıştır" şeklinde tanımlamaktadır.

Avluya bakan han cepheleri iki kat boyunca revaklı olabildiği gibi, bazı örneklerde revaksız cephelere de rastlanmaktadır.

Konaklama ve ticaretin yanı sıra sosyal bir toplanma alanı olan han avlularında farklı dönemlerde inşa edilen mescit, şadırvan gibi sosyal donatı mekanları da bulunmaktadır.

AVLU SAYISI	HAN ADI	MEKAN ORGANİZASYONU	
		PLAN ŞEMASI	ÜST KAT ODA DETAYI
TEK AVLULU HANLAR	Büyük Çorapçı Han		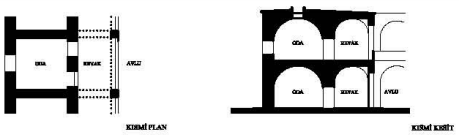
	Büyük Çukur Han		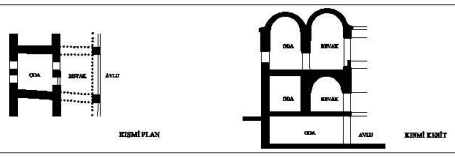
	Büyük Yıldız Hanı	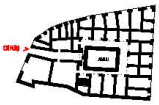	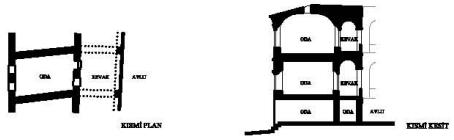
	Çuhacı Han		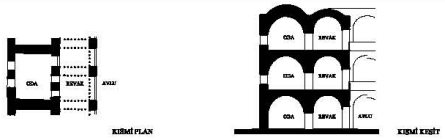
	Çukur Han	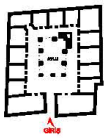	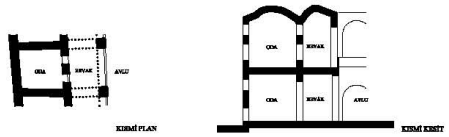
	İmam Ali Han	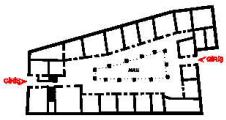	
	Kalcılar Han		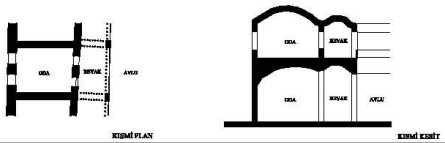
	Kaşıkçı Han		
	Kızıl Han	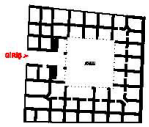	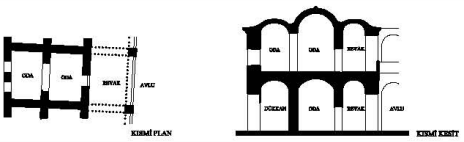
	Kızlarağası Hanı	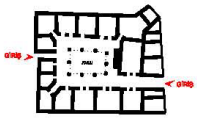	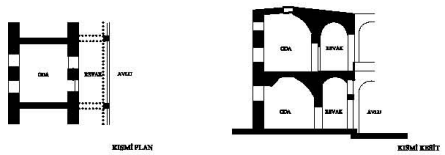

Şekil 4.9 Hanların Mekan Organizasyonu

AVLU SAYISI	HAN ADI	HAN PLAN ŞEMASI	HAN MEKAN ORGANİZASYONU
TEK AVLULU HANLAR	Kilit Han	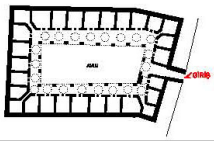	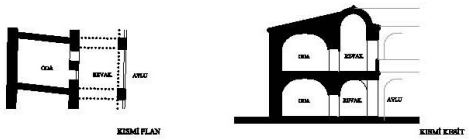
	Küçük Çukur Han	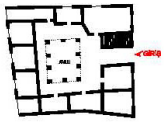	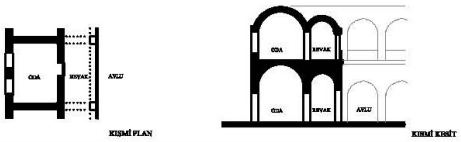
	Küçük Yeni Han	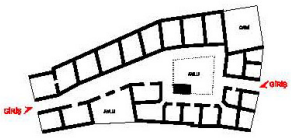	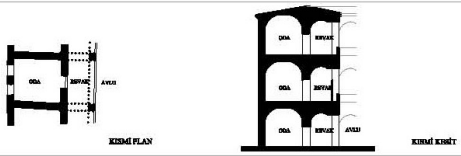
	Leblebici Han	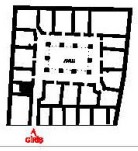	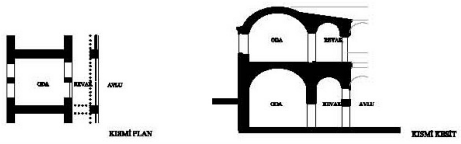
	Şişeci Han	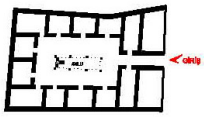	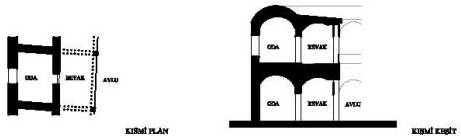
	Zincirli Han	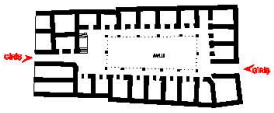	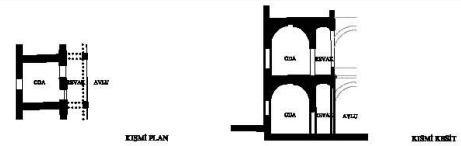
İKİ AVLULU HANLAR	Balkapanı Han	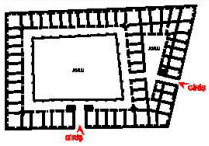	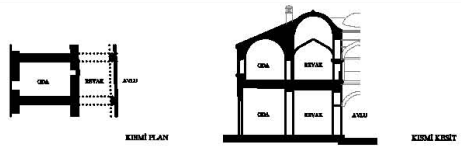
	Büyük Yeni Han	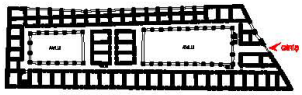	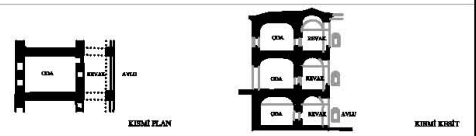
	Kürkçü Han	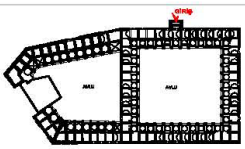	
	Vezir Hanı	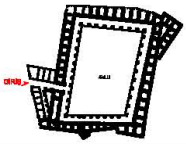	
ÜÇ AVL. HAN	Büyük Valide Hanı	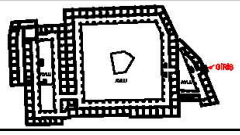	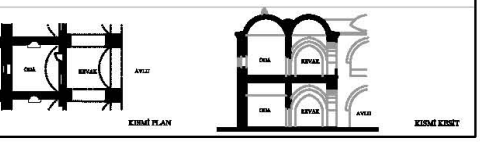

Şekil 4.10 Hanların Mekan Organizasyonu

4.4 Avlu Sayıları

Avlulu kent içi hanları avlularına göre üç başlık altında incelenmektedir.

1. *Tek Avlulu Hanlar*

   Büyük Çorapçı Han, Büyük Çukur Han, Çuhacı Han, Çukur Han, İmam Ali Hanı, Kalcılar Han, Kaşıkçı Hanı, Kızıl (Papaz Han), Kızlarağası Hanı, Kilit Han, Küçük Çukur Han, Küçük Yeni Han, Leblebici Han, Şişeci Han, Yıldız Hanı, Zincirli Han

2. *İki Avlulu Hanlar*

   Balkapanı Han, Büyük Yeni Han, Kürkçü Han, Vezir Han

4. *Üç Avlulu Hanlar*

   Büyük Valide Hanı'dır.

Hanlarda farklı dönemlerde ortaya çıkan bu avlu sayılarındaki farklılık, hanın yapıldığı parselin büyüklüğüne ve ihtiyaçların boyutuna göre farklılık göstermektedir. Çalışmanın bu bölümünde, Hanlar Bölgesi'nde yer alan 21 adet avlulu han, yazılı ve görsel veriler ile beraber incelenmektedir.

4.4.1 Tek Avlulu Hanlar

Hanlar bölgesinde yer alan hanların çoğunluğu tek avluya sahiptir. Bu hanlar genellikle ortada yer alan avlunun etrafını saran revak dizilerinin ardındaki kapalı mekanlardan oluşmaktadırlar. Tek girişi bulunan bu tip hanlarda, giriş genellikle avluya tonozlu bir geçit ile bağlanmaktadır. Hanlar Bölgesindeki parsellerin düzgün formda olmaması, yol ve mülkiyet durumundan dolayı hanlar düzenli olmayan organik bir plan düzenine sahiptir. Plandaki düzensizliğin aksine genellikle avlular dörtgen formdadır.

Şekil 4.11 Tek Avlulu Hanlar

Tez çalışmasının bu bölümünde Hanlar Bölgesi'nde yer alan tek avlulu hanlar ile ilgili bilgilere yer verilmektedir.

BÜYÜK ÇORAPÇI HAN

Adresi	Mahmutpaşa Yokuşu, Mercan
Yapım Tarihi	16.yy
Kat Adeti	Zemin + 1
Özgün Kullanımı	Ticaret
Günümüzdeki Kullanımı	Ticaret

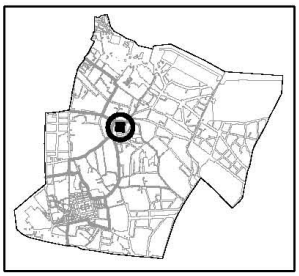

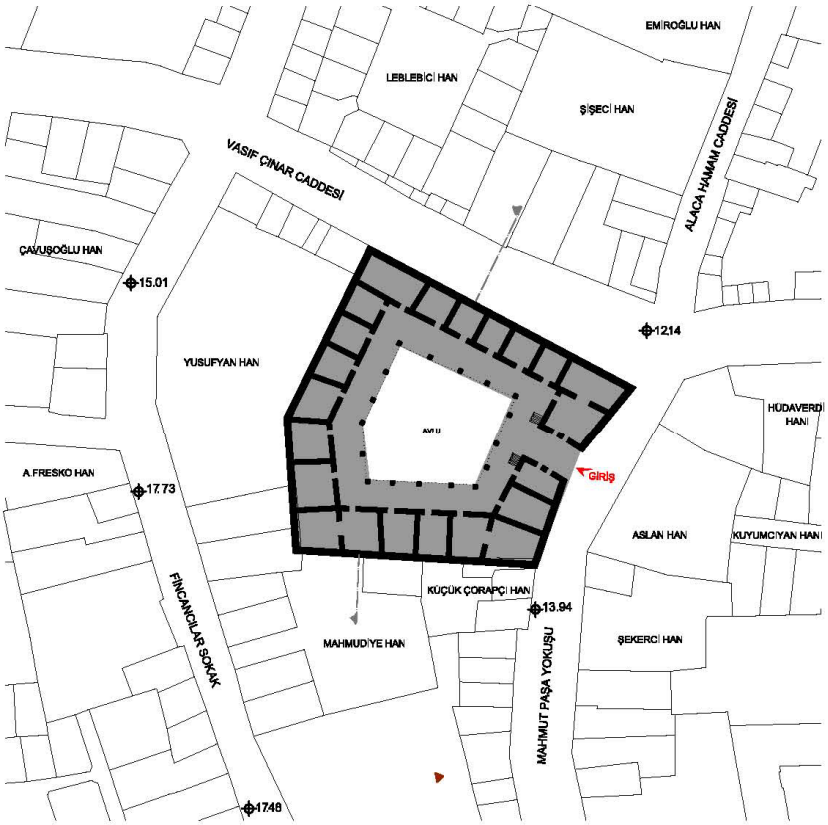

Araziye Yerleşim Planı

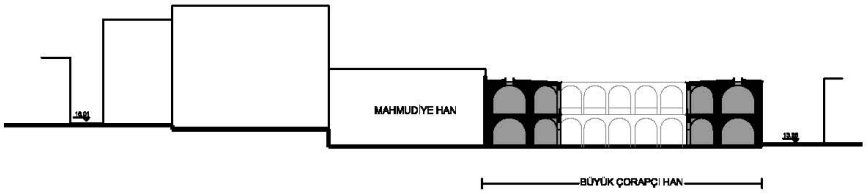

Arazi Kesiti

Şekil 4.12 Büyük Çorapçı Hanı Analiz Çalışması

- Arazinin topoğrafyası ve sokak durumundan dolayı düzensiz bir plana sahiptir. Planda görülen düzensizlik, cephede de devam etmektedir. Hanın, Mahmutpaşa Yokuşu ve Fincancılar Yokuşundaki cepheleri yatay silmelerle kuvvetlendirilmiştir.
- Tek avlulu olan yapının avlusu yamuk şekillidir.
- Giriş, han avlusuna dar bir geçit ile bağlanmaktadır. Geçitte bulunan merdivenler ile üst kata ulaşım sağlanmaktadır. Geçitte pencereleri geçite açılan mekanlar bulunmaktadır
- Zemin kat cephelerinde pencere bulunmamakta, üst kat cephelerinde ise her mekanda ikişer pencere bulunmaktadır.

2005 Yılı Hava Fotoğrafı

Giriş cephesi

Avlu

Şekil 4.13 Büyük Çorapçı Hanı Analiz Çalışması

BÜYÜK ÇUKUR HAN

Adresi	Kızılhan Sokak, Rüstempaşa
Yapım Tarihi	16.yy
Kat Adeti	Zemin + 2
Özgün Kullanımı	Keçe İmalathanesi, Su deposu
Günümüzdeki Kullanımı	Ticaret

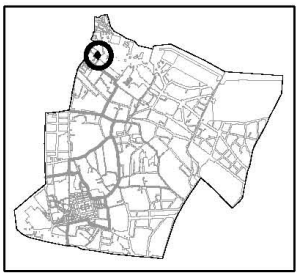

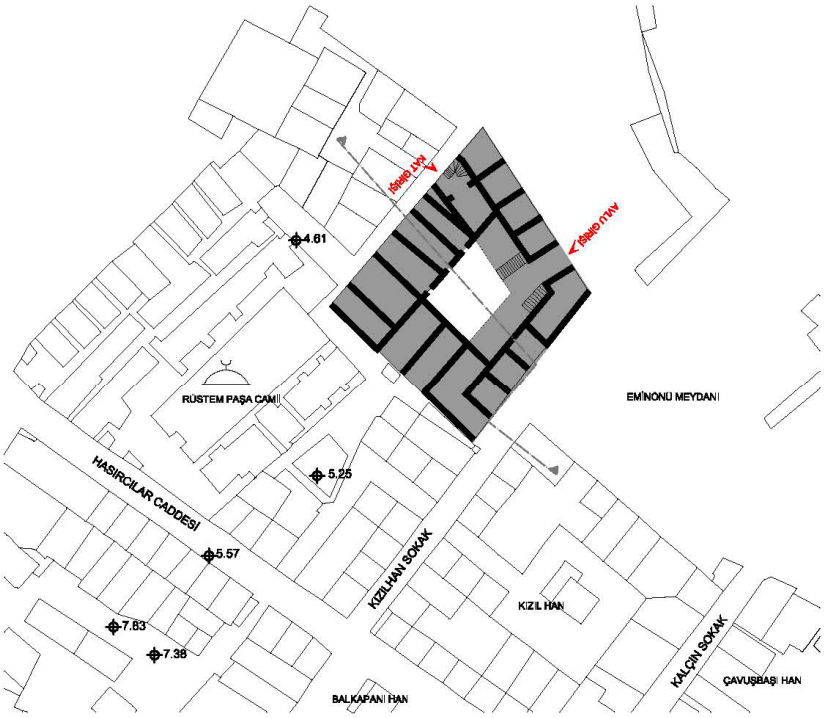

Araziye Yerleşim Planı

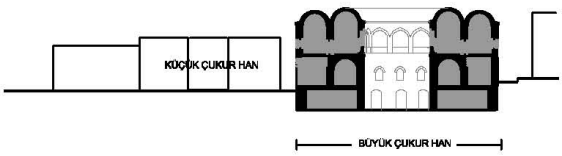

Arazi Kesiti

Şekil 4.14 Büyük Çukur Hanı Analiz Çalışması

- Mimar Sinan eseri olan yapı, Rüstem Paşa Hanı olarak da bilinmektedir. Rüstem Paşa Külliyesinin bir parçasıdır.
- Han, keçe imalathanesi olarak yapılmıştır.
- Yol ve arazi durumuna uyum sağlayan düzensiz bir plana sahiptir.Müstakil bir arazi üzerinde bulunan han, dıştan iki katlı, avlu cephesinde ise bodrumdan dolayı üç katlıdır.Sade bir girişi bulunan hanın avlu ile kat girişleri ayrıdır.
- Hanın, zemin kat cephesinde dükkan hacimleri bulunmaktadır.Üst kat cephesinde ise her mekanda ikişer pencere bulunmaktadır.

2005 Yılı Hava Fotoğrafı

Giriş cephesi

Avlu

Şekil 4.15 Büyük Çukur Hanı Analiz Çalışması

ÇUHACI HAN

Adresi	Çuhacı Han Sk, M. Fenari
Yapım Tarihi	18.yy
Kat Adeti	Zemin + 2
Özgün Kullanımı	Ticaret
Günümüzdeki Kullanımı	Ticaret

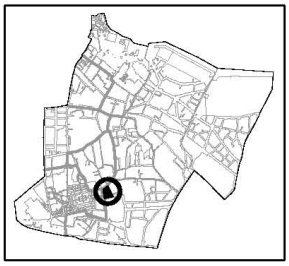

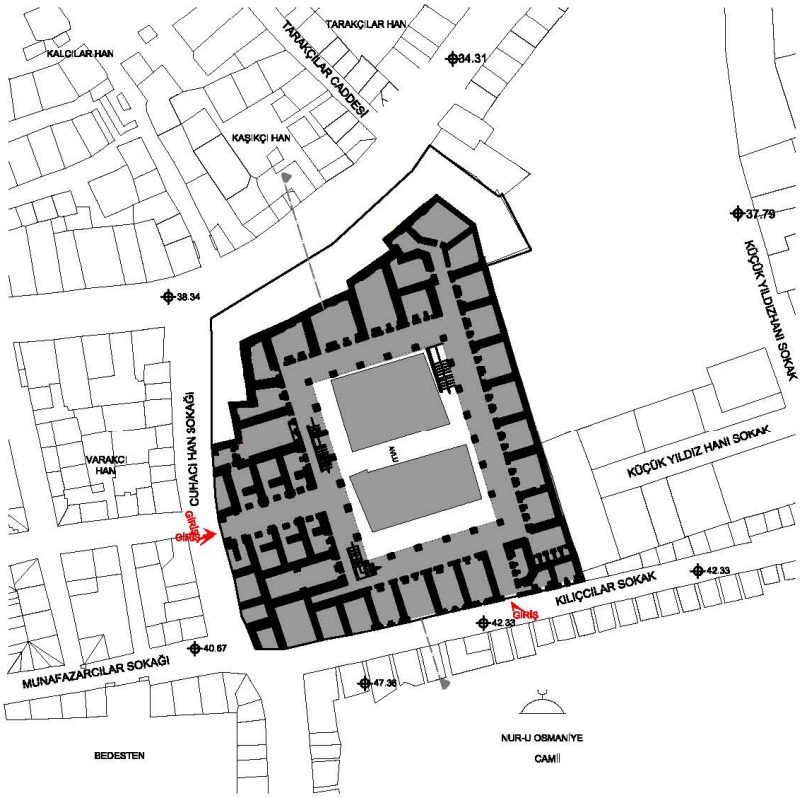

Araziye Yerleşim Planı

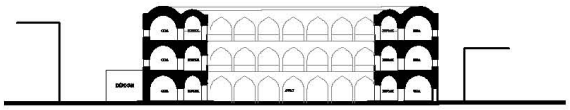

Arazi Kesiti

Şekil 4.16 Çuhacı Han Analiz Çalışması

- Adını içinde barındırdığı esnaf topluluğundan(Çuhacıların ticaret yapması için yapılmış) almaktadır.
- Yol durumuna göre şekillenen düzgün olmayan bir plana sahiptir. Bu düzensizlik cephede de okunabilmektedir.
- Giriş avluya kısa bir geçit ile bağlanmaktadır.Üst kata köşe revakta bulunan merdiven ile ulaşılmaktadır.
- Cephede dükkanlar yer almaktadır. Birinci kat cephesinde tepe penceresi vardır. Cephede iki kat boyunca devam eden cumba bulunmaktadır.

2005 Yılı Hava Fotoğrafı

Giriş cephesi

Avlu

Şekil 4.17 Çuhacı Hanı Analiz Çalışması

ÇUKUR HAN

Adresi	Örücüler Hamamı Sk,Beyazıt
Yapım Tarihi	18.yy
Kat Adeti	Zemin + 1
Özgün Kullanımı	Keçe İmalathanesi
Günümüzdeki Kullanımı	Ticaret + Depo

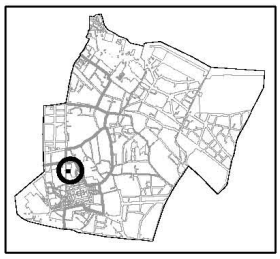

Araziye Yerleşim Planı

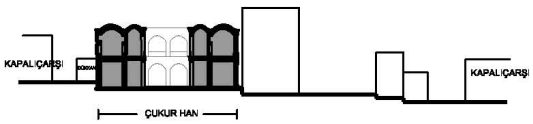

Arazi Kesiti

Şekil 4.18 Çukur Hanı Analiz Çalışması

- Kapalıçarşı Bölgesi hanlarındandır. Kuzeyinde Safran Han, Doğusunda ise Mercan Han bulunmaktadır.
- Yol va arazi durumundan dolayı düzgün olmayan bir plana sahip yığma bir handır.
- Dikdörtgen avlulu olan han, iki kat boyunca revaklıdır.
- Zemin katta pencere bulunmaz, zemin kattaki tek açıklık giriştir. Üst katlarda ise her mekanda birer pencere bulunmaktadır.

2005 Yılı Hava Fotoğrafı

Avlu

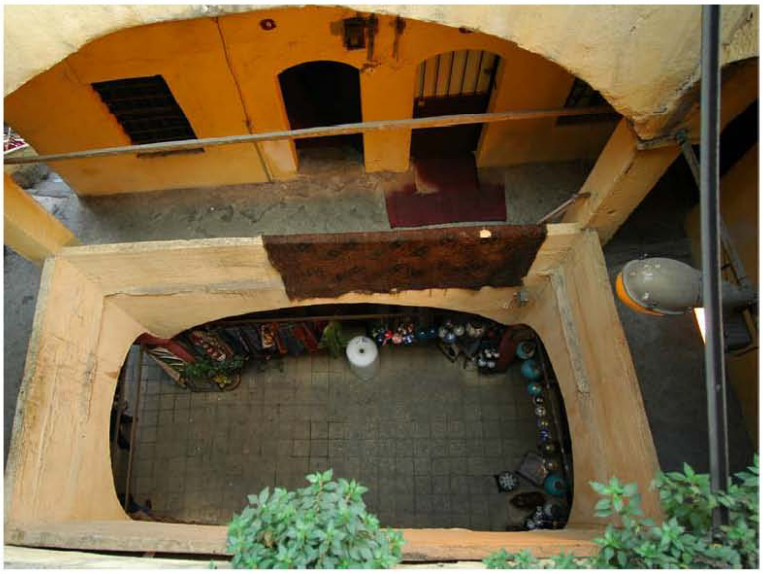

Avlu

Şekil 4.19 Çukur Hanı Analiz Çalışması

İMAM ALİ HAN

Adresi	Tarakçılar Sokak
Yapım Tarihi	18.yy
Kat Adeti	Zemin + 1
Özgün Kullanımı	Ticaret
Günümüzdeki Kullanımı	Ticaret

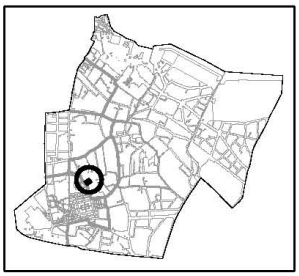

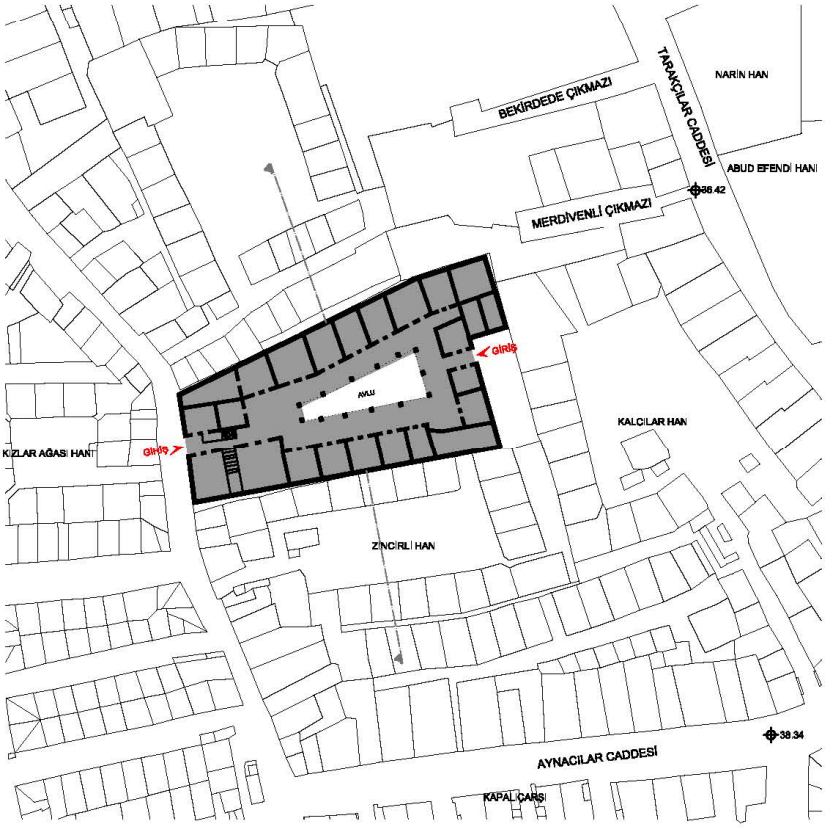

Araziye Yerleşim Planı

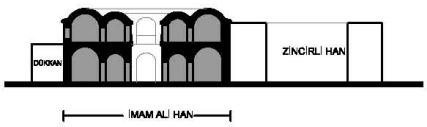

Arazi Kesiti

Şekil 4.20 İmam Ali Hanı Analiz Çalışması

- Kapalı çarşı bölgesinde yer alan han, Zincirli Han' a bitişiktir.Arka tarafında Kalcılar Han bulunmaktadır.
- Araziye uyum sağlayan yamuk bir plana sahiptir. Bitişik Nizam inşa edilen yapının girişi Tığcılar Sokağı'ndaki sade ve çıkıntısız boşluktur.
- Giriş ,13x17m ölçüsündeki avluya kısa bir geçitle bağlanmaktadır. Bu geçitin iki yanında merdiven bulunmaktadır.Geçidin yanlarında kapı ve pencereleri geçide açılan mekanlar bulunmaktadır.

2005 Yılı Hava Fotoğrafı

Giriş cephesi

Avlu

Şekil 4.21 İmam Ali Hanı Analiz Çalışması

KALCILAR HAN

Adresi	
Yapım Tarihi	
Kat Adeti	
Özgün Kullanımı	
Günümüzdeki Kullanımı	

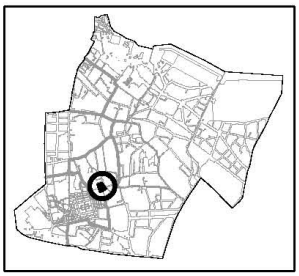

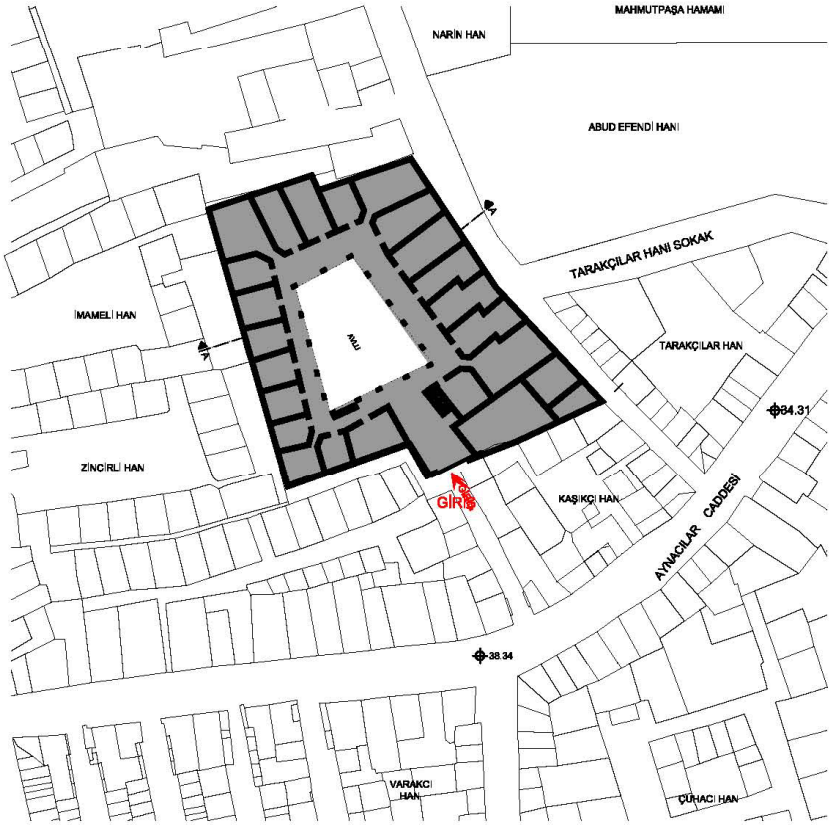

Araziye Yerleşim Planı

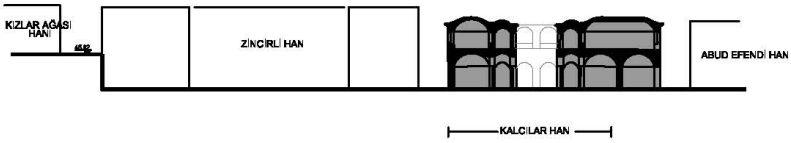

Arazi Kesiti

Şekil 4.22 Kalcılar Hanı Analiz Çalışması

- Bitişik nizam inşa edilen tek cepheli han, arazinin şekline uyum sağlayan organik bir plana sahiptir.
- 8x11m ölçüsünde dikdörtgen bir avlusunun ortasında bir duvar çeşmesi bulunmaktadır.
- Kuyumcuların atık altın tozlarından altın ayıran kalcı esnafının toplandığı alan olmasından dolayı *kalcılar hanı* adını almıştır.
- İki katlı olan han eğimden dolayı giriş cephesi üç katlıdır. Bu cephede dükkan hacimleri bulunmaktadır.

2005 Yılı Hava Fotoğrafı

Giriş cephesi

Avlu

Şekil 4.23 Kalcılar Hanı Analiz Çalışması

KAŞIKÇI HAN

Adresi	Tarkçılar Caddesi, Dayahatun
Yapım Tarihi	18.yy
Kat Adeti	Zemin + 1
Özgün Kullanımı	Han
Günümüzdeki Kullanımı	Ticaret

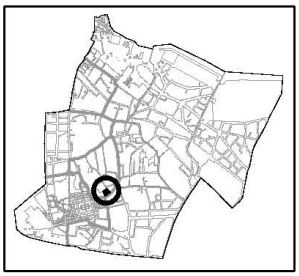

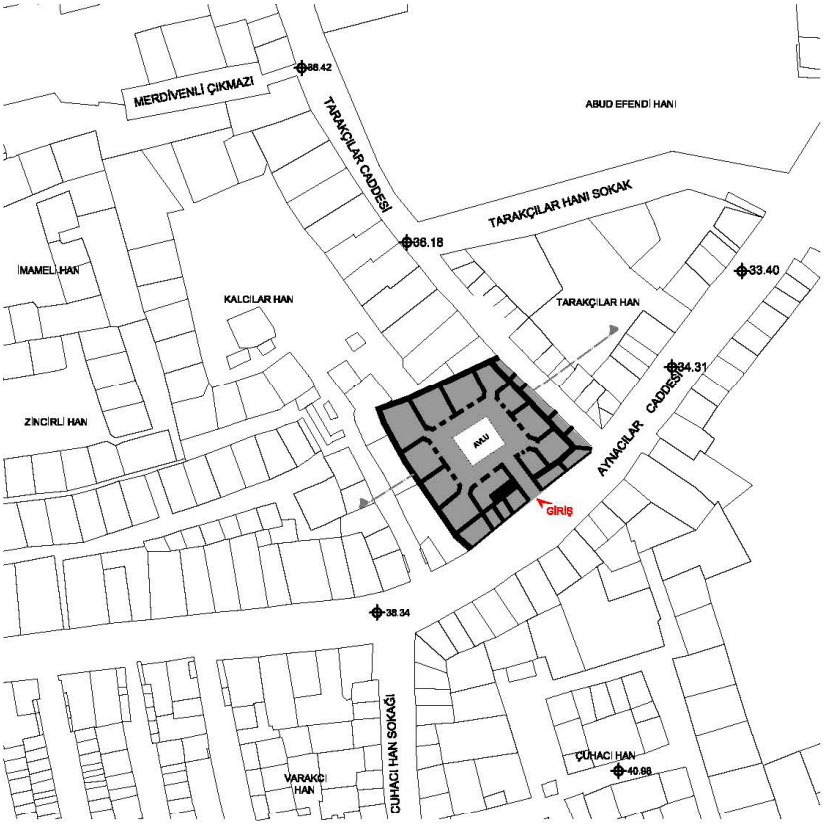

Araziye Yerleşim Planı

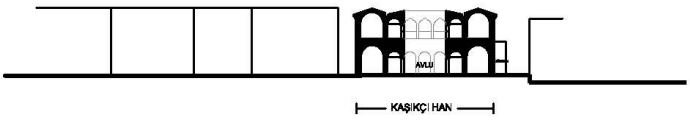

Arazi Kesiti

Şekil 4.24 Kaşıkçı Hanı Analiz Çalışması

- Kapalıçarşı bölgesi hanları grubundan olan han, kalcılar hana bitişik nizam olup iki cepheye sahiptir.Halıcı Han bitişiktir.
- Araziye uyum sağlayan düzgün olmayan bir plana sahiptir.
- Avlulu ve iki katlı bir yapıdır.
- Girişi avluya bağlayan geçitin sonunda üst katlara ulaşımayı sağlayan merdiven bulunmaktadır.
- Zemin katta pencere bulunmamakta, üst katlarda ise her mekanda birer pencere bulunmaktadır.

2005 Yılı Hava Fotoğrafı

Giriş cephesi

Avlu

Şekil 4.25 Kaşıkçı Hanı Analiz Çalışması

KIZIL HAN

Adresi	Kızıl han sokak, Rüstempaşa
Yapım Tarihi	16.yy ilk yarısı
Kat Adeti	Zemin + 2
Özgün Kullanımı	Ticaret
Günümüzdeki Kullanımı	Ticaret + Depo

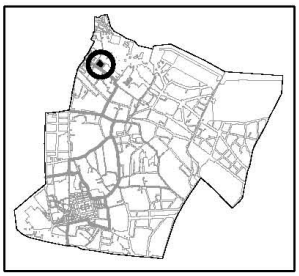

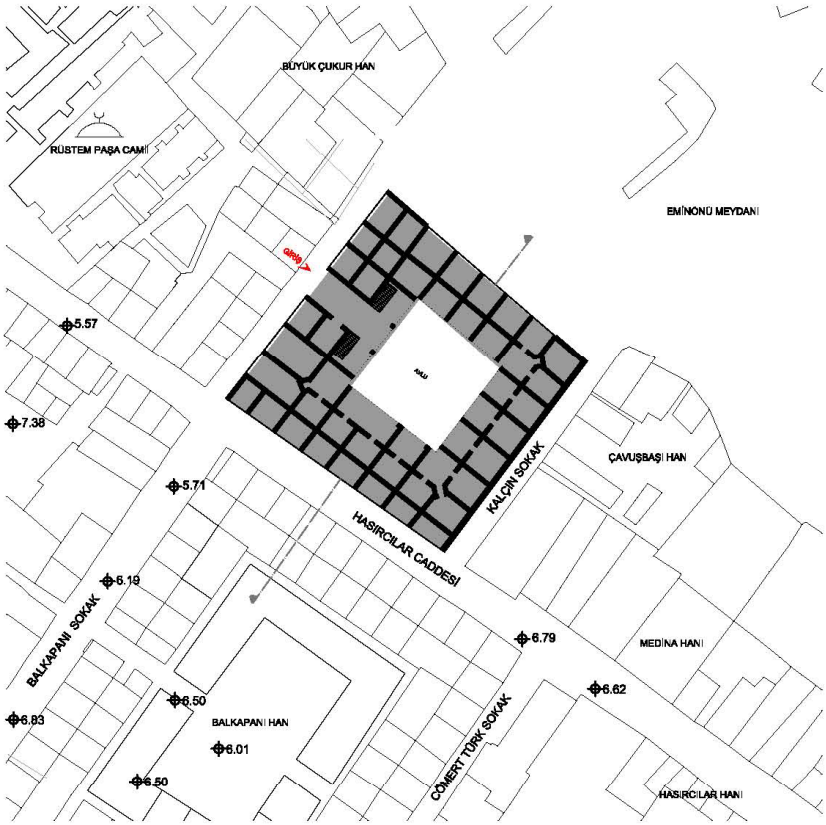

Araziye Yerleşim Planı

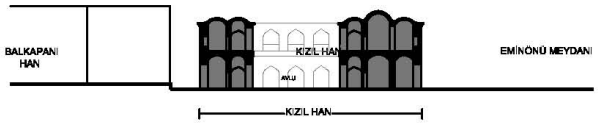

Arazi Kesiti

Şekil 4.26 Kızıl Han Analiz Çalışması

- Dört tarafı sokaklarla çevrili müstakil bir arazi üzerinde bulunmaktadır.
- Kare bir plana sahip olan han iki kat boyunca revaklıdır.
- Kızılhan Sokağı'ndan olan tek girişi barok uslübundadır. Giriş kısa bir geçit ile avluya bağlanmaktadır.Üst kata geçitte bulunan merdivenler ile ulaşılmaktadır.
- Üç cephesinin zemin katında sokağa açılan birer sıra dükkan bulunmaktadır. Üst katlarda ise her hacimde ikişer pencere ve birer tepe penceresi bulunmaktadır.

2005 Yılı Hava Fotoğrafı

Eminönü Meydanı' ndan Görünüş

Avlu' dan Görünüş

Şekil 4.27 Kızıl Han Analiz Çalışması

KIZLARAĞASI HAN

Adresi	Tığcılar Sokak, Beyazıt
Yapım Tarihi	18.yy
Kat Adeti	Zemin + 1
Özgün Kullanımı	Han
Günümüzdeki Kullanımı	Ticaret + Depo

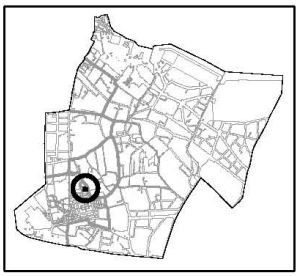

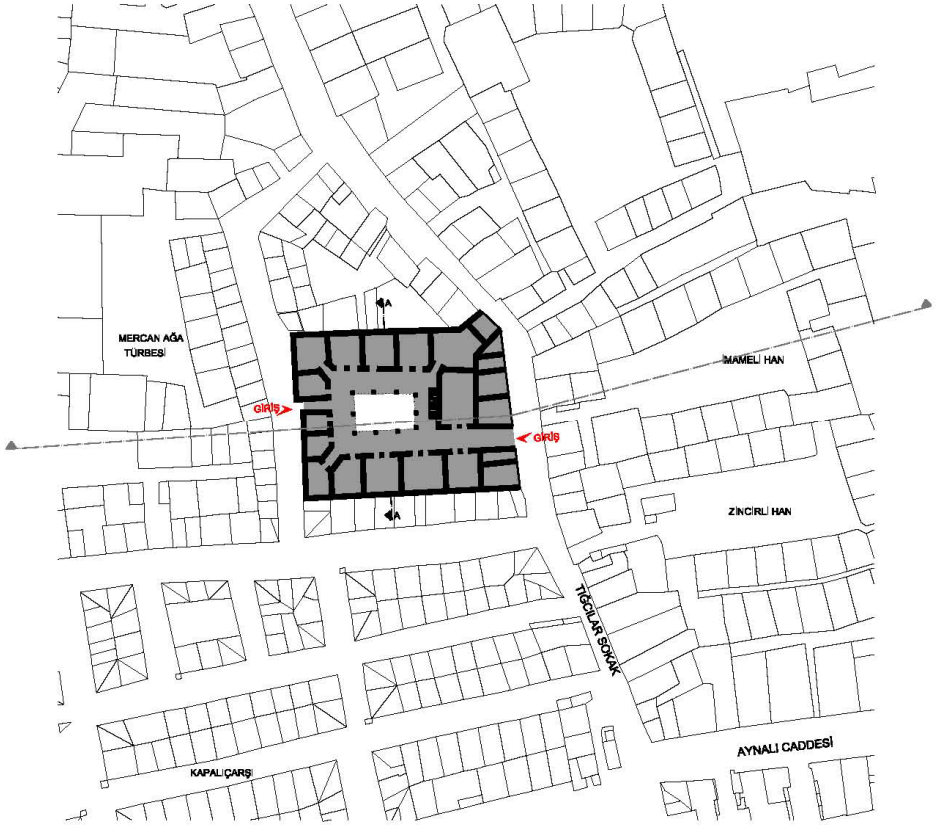

Araziye Yerleşim Planı

Arazi Kesiti

Şekil 4.28 Kızlar Ağası Hanı Analiz Çalışması

- Kapalıçarşı içerisinde bulunan hanlar grubundandır.
- 10x12x9 m. ölçülerinde yamuk bir avluya sahiptir.
- Giriş, tonozlu bir geçit ile avluya bağlanmaktadır.
- Üsta kata çıkış geçitte yer alan merdivenler ile sağlanmaktadır.
- Yapının üç cephesi yola bakmaktadır Bir cephesi ise bitişik nizamdır.

2005 Yılı Hava Fotoğrafı

Eminönü Meydanı' ndan Görünüş

Avlu' dan Görünüş

Şekil 4.29 Kızlar Ağası Hanı Analiz Çalışması

KİLİT HAN

Adresi	Uzunçarşı Caddesi, Mercan
Yapım Tarihi	18.yy
Kat Adeti	Zemin + 1
Özgün Kullanımı	Ticaret
Günümüzdeki Kullanımı	Ticaret

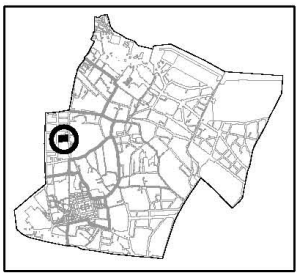

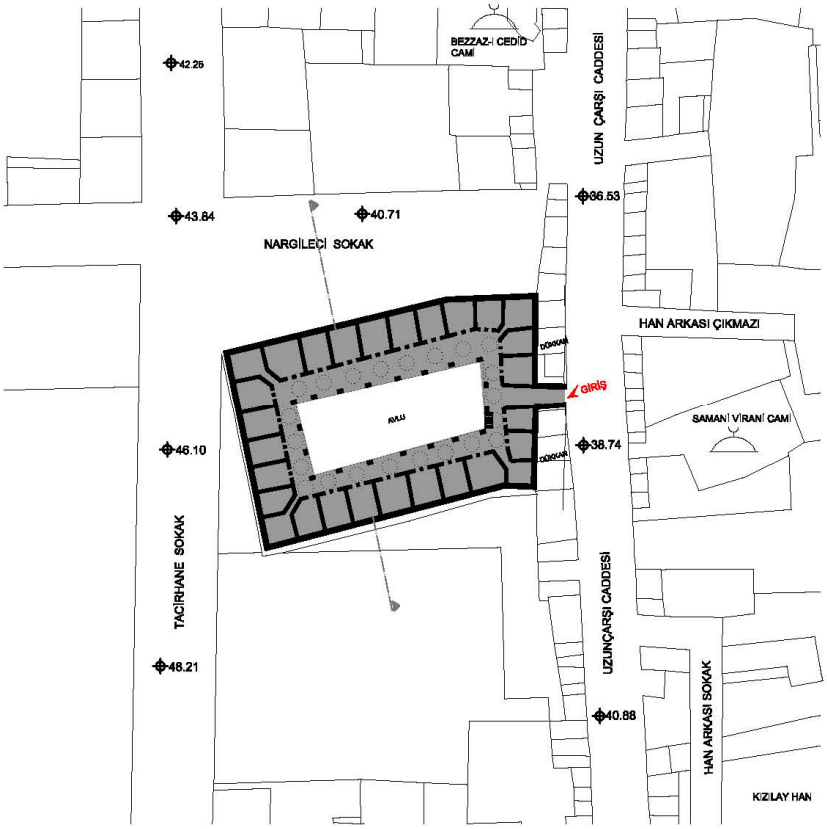

Araziye Yerleşim Planı

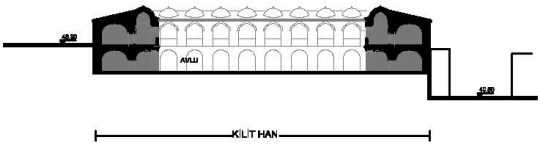

Arazi Kesiti

Şekil 4.30 Kilit Han Analiz Çalışması

- Müstakil bir arazi üzerine oturtulmuştur. Bizans kalıntıları üzerine inşaa edilmiş olan yapı, dikdörtgen bir plana sahiptir.
- Bitişik nizam inşa edilmiş olan hanın tek cephesi Uzun Çarşı Caddesi'ndeki giriş cephesidir. Hanın girişinin iki yanında dışardan kullanılan dükkan hacimleri bulunmaktadır.
- Yamuk planlı avluya tonoz örtülü bir geçit ile ulaşılmaktadır.Üst katlara avluda bulunan merdivenler ile ulaşılmaktadır.

2005 Yılı Hava Fotoğrafı

Giriş cephesi

Avlu

Şekil 4.31 Kilit Han Analiz Çalışması

KÜÇÜK ÇUKUR HAN

Adresi	Asmaaltı Caddesi, Rüstempaşa
Yapım Tarihi	16. yy
Kat Adeti	Zemin + 1
Özgün Kullanımı	Ticaret
Günümüzdeki Kullanımı	Ticaret + Depo

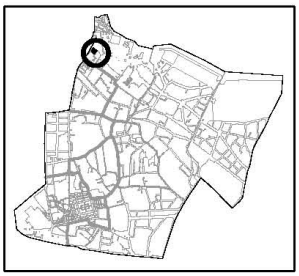

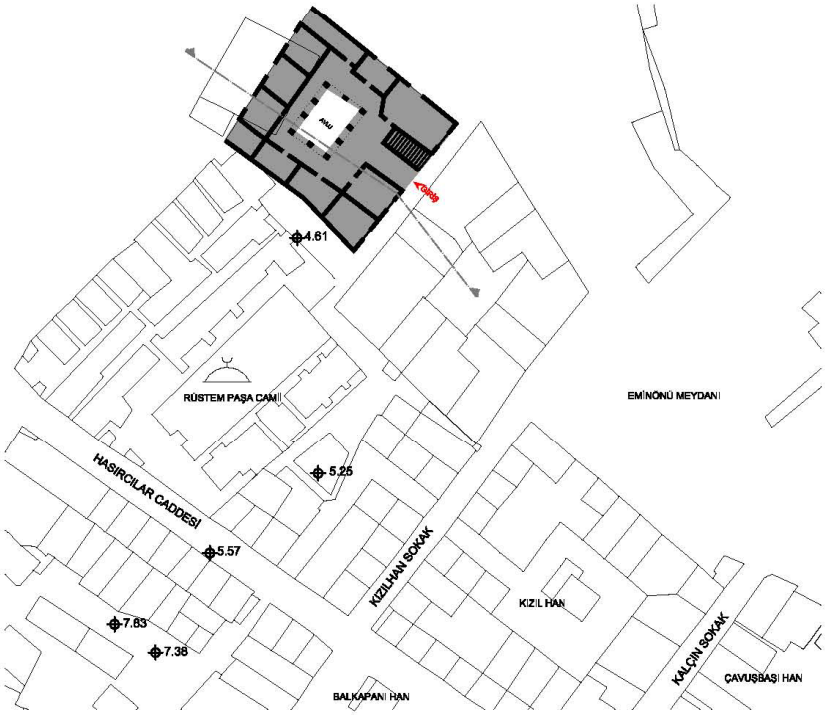

Araziye Yerleşim Planı

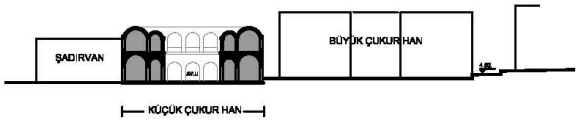

Arazi Kesiti

Şekil 4.32 Küçük Çukur Han Analiz Çalışması

- Han, arazi ve yol durumuna uyum sağlayan organik bir plana sahiptir.
- Han, bir cephesi ile külliyenin diğer bölümlerine bağlanmaktadır. İki cephede revaklı olan dikdörtgen bir avlusu vardır.
- Dört cephesi olan hanın iki girişi bulunmaktadır. Giriş cepheleri diğer cephelere oranla daha yüksektir.Zemin kat ve üst kat girişleri ayrı ayrıdır.
- Zemin kat cephesinde pencere bulunmamakta, üst kat cephesinde ise her mekanda ikişer pencere bulunmaktadır.

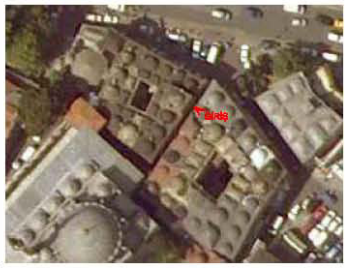

2005 Yılı Hava Fotoğrafı

Giriş cephesi

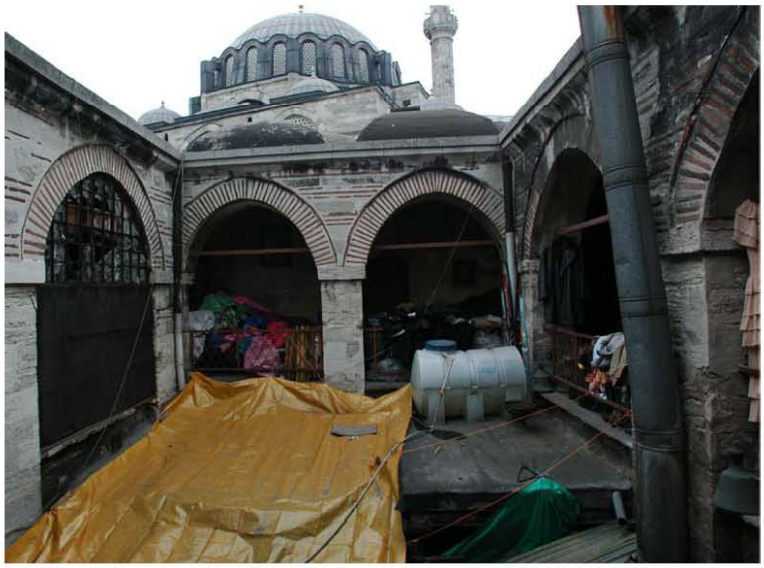

Avlu

Şekil 4.33 Küçük Çukur Han Analiz Çalışması

KÜÇÜK YENİ HAN

Adresi	Çakmakçılar Yokuşu, Dayahatun
Yapım Tarihi	18. yy
Kat Adeti	Zemin+2
Özgün Kullanımı	Ticaret
Günümüzdeki Kullanımı	Ticaret + Depo

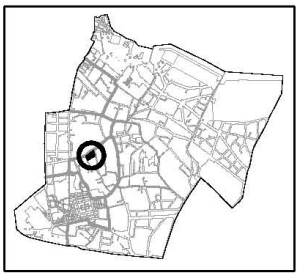

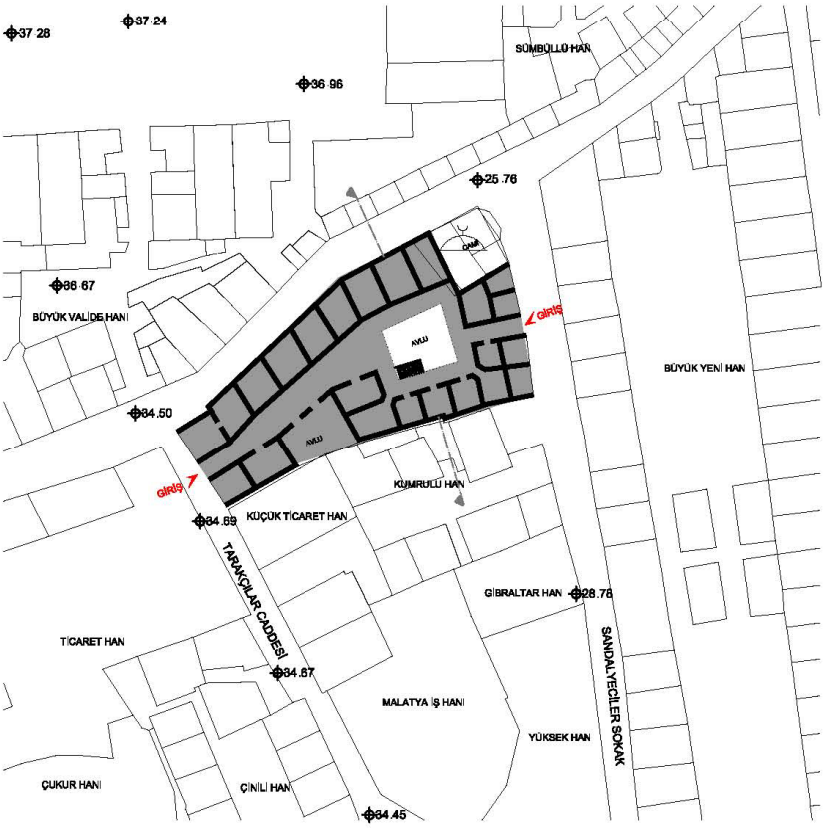

Araziye Yerleşim Planı

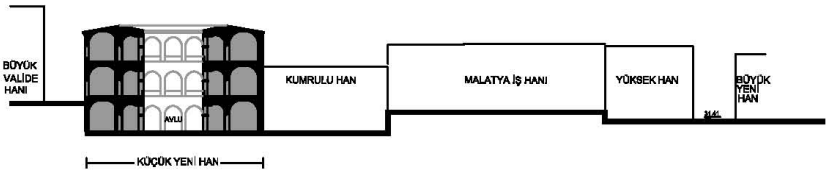

Şekil 4.34 Küçük Yeni Han Analiz Çalışması

- Arazi ve yol durumundan dolayı düzgün olmayan bir plana sahip, yığma bir handır.
- Üç cephesi olan hanın, iki girişi bulunmaktadır.
- Sandalyeciler Sokağı'na bakan cephesinde dükkanlar ve bir çeşme bulunmaktadır. Çakmakcılar cephesi kırıklı hatlıdır. Bu cephede dükkanlar bulunmaktadır. Tarkcılar Sokağı cephesi kot farkından dolayı iki katlıdır.
- Cephede kat aralarını vurgulayan taş silmeler vardır.
- Birinci kattaki odaların Sandalyeciler Sokağına bakan odaların bazılarının bir, bazılarının ise ikişer penceresi, üst kat odaların ise ikişer penceresi vardır.

2005 Yılı Hava Fotoğrafı

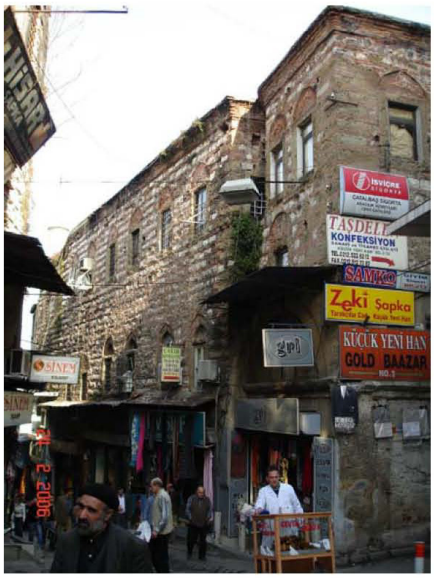

Giriş cephesi

Avlu

Şekil 4.35 Küçük Yeni Han Analiz Çalışması

LEBLEBİCİ HAN

Adresi	Sabuncu Han Sk, Rüstempaşa
Yapım Tarihi	16.yy ortaları
Kat Adeti	Zemin + 1
Özgün Kullanımı	Ticaret
Günümüzdeki Kullanımı	Ticaret + Depo

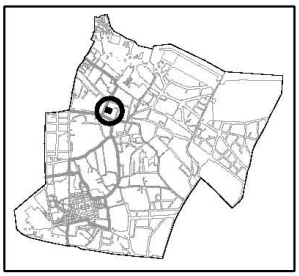

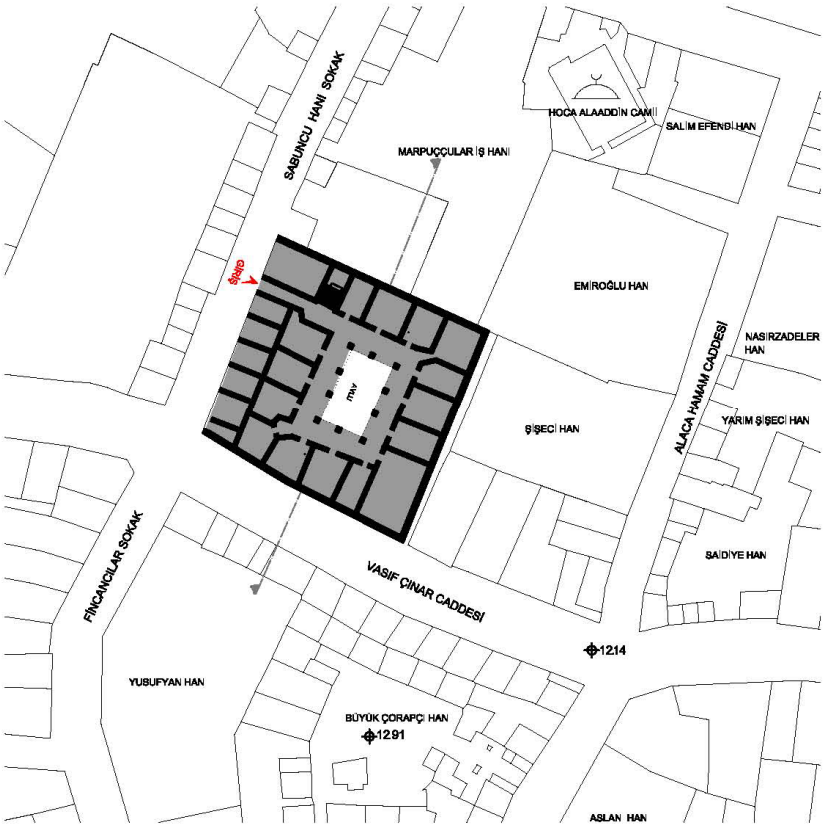

Araziye Yerleşim Planı

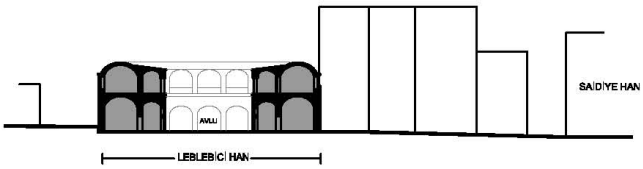

Arazi Kesiti

Şekil 4.36 Leblebici Han Analiz Çalışması

- Plan ve yol durumundan dolayı planı fazla bozulmamıştır. Han dikdörtgen bir plana sahiptir. Tek avlulu ve iki katlı olan hanın avlusu da dikdörtgen şeklindedir.
- Hanın arka cephesine bitişik Şişeci Han bulunmaktadır. Üst kat çıkmaya sahiptir.
- Giriş avluya bir geçit ile bağlanmakta, Üst kata ulaşımı sağlayan merdivenler ise avluda yeralmaktadır.
- Zemin kat dış cephede pencere bulunmamakta zemin katta tek açıklık giriştir. Üst katta ise birer pencere bulunmaktadır.

2005 Yılı Hava Fotoğrafı

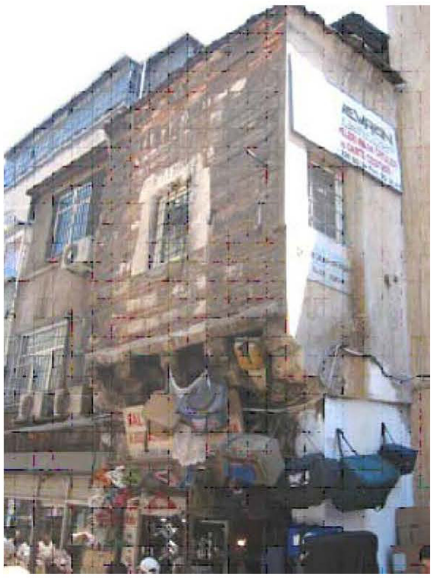

Giriş cephesi

Avlu

Şekil 4.37 Leblebici Han Analiz Çalışması

ŞİŞECİ HAN

Adresi	Alaca Hamam Cd, Rüstempaşa
Yapım Tarihi	19.yy
Kat Adeti	Zemin + 1
Özgün Kullanımı	Ticaret
Günümüzdeki Kullanımı	Ticaret

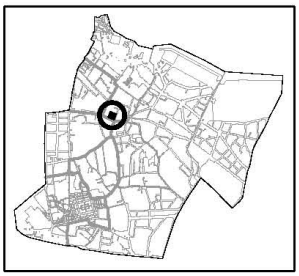

Araziye Yerleşim Planı

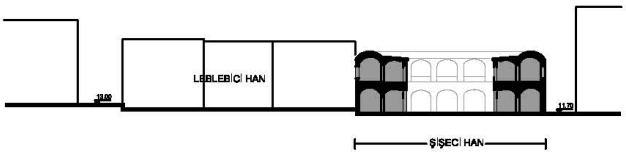

Arazi Kesiti

Şekil 4.38 Şişeci Han Analiz Çalışması

- Alaca Camii ve Hamamı ile leblebici hanın bulunduğu ada üzerinde yer almaktadır.
- Han, küçük bir avlu etrafında iki katlı olarak inşa edilmiştir.
- Hanın özgün cephesi değişerek rönesans etkilerinin görüldüğü bir cephe ortaya çıkmıştır. Tek cephesi giriş cephesi olup, zemin katta dükkan hacimleri bulunmaktadır.dükkan hacimleri bulunmaktadır.
- Giriş avluya dar bir geçit ile bağlanmaktadır. Geçite açılan mekenlar bulunmaktadır.
- Genel olarak özgün taşıyıcı sistemini taşımasına rağmen, geçirdiği yangınlar ve niteliksizeklentiler yüzünden yapı çok değişikliğe uğramıştır.

2005 Yılı Hava Fotoğrafı

Giriş cephesi

Avlu

Şekil 4.39 Şişeci Han Analiz Çalışması

YILDIZ HAN

Adresi	Mahmutpaşa Yokuşu Sk,Sururi
Yapım Tarihi	19.yy
Kat Adeti	Zemin + 2
Özgün Kullanımı	Han
Günümüzdeki Kullanımı	Ticaret

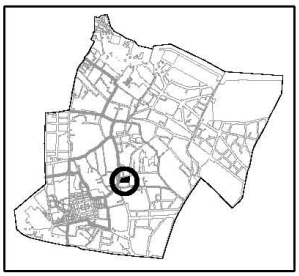

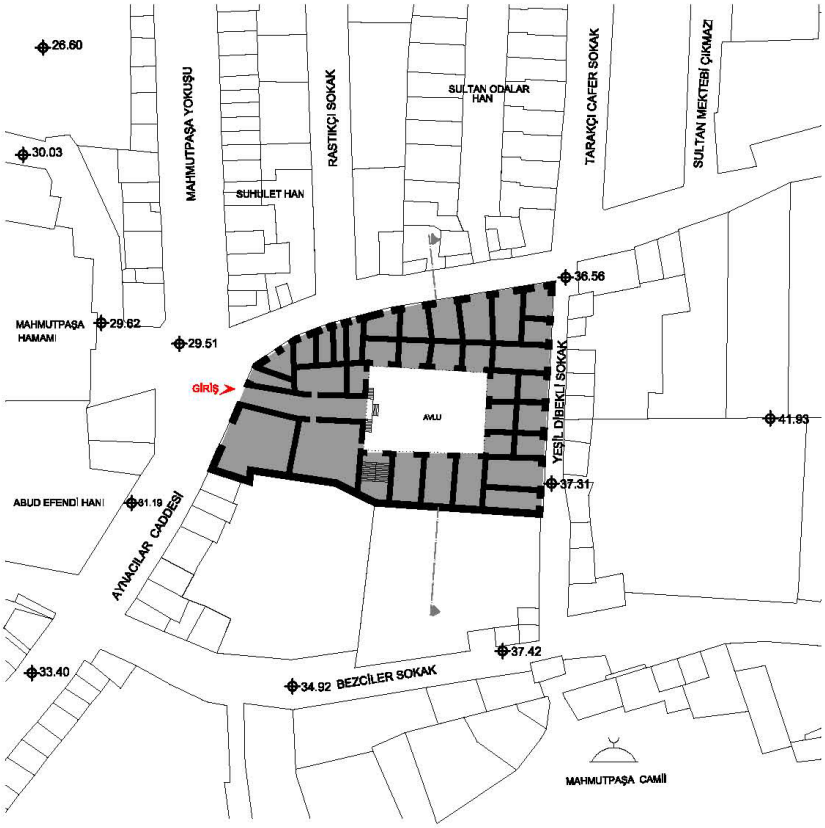

Araziye Yerleşim Planı

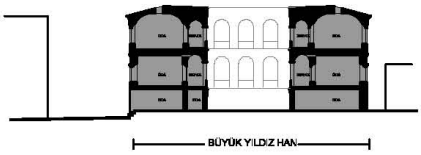

Arazi Kesiti

Şekil 4.40 Yıldız Han Analiz Çalışması

- Arsa ve yol durumuna uyum sağlamak amacı ile düzgün olmayan bir plana sahiptir. Dikdörtgen bir avlu etrafında 3 katlı olarak inşa edilmiştir.
- Cephelerde kırık hatlar oluşturularak plandaki düzensizlik yok edilmeye çalışılmıştır.
- Zemin kat cephelerinde dükkan hacimleri bulunmaktadır.Üst kat cephelerinde ise her mekanda ikişer pencere bulunmaktadır.
- Zemin katta revaksız olan han, üst iki kat boyunca revaklıdır.

2005 Yılı Hava Fotoğrafı

Giriş cephesi

Avlu

Şekil 4.41 Yıldız Han Analiz Çalışması

ZİNCİRLİ HAN

Adresi	Örücüler kapısı Sokak, Beyazıt
Yapım Tarihi	18.yy
Kat Adeti	Zemin + 2
Özgün Kullanımı	Han
Günümüzdeki Kullanımı	Ticaret

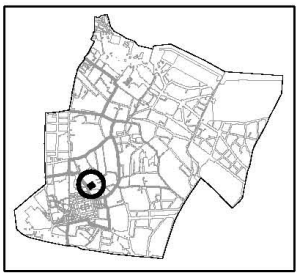

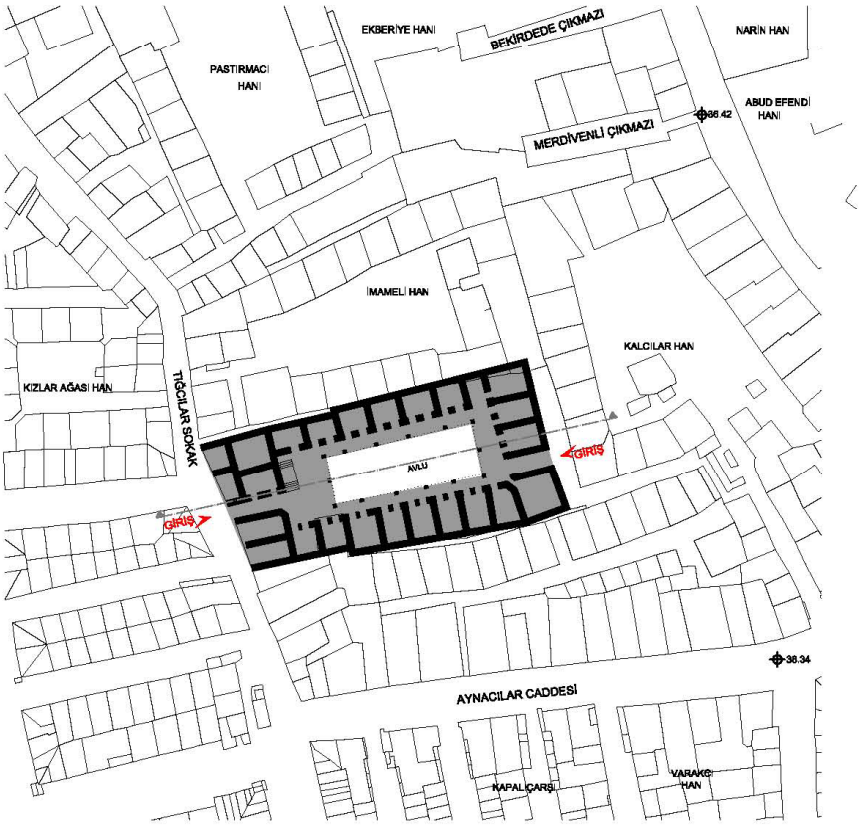

Araziye Yerleşim Planı

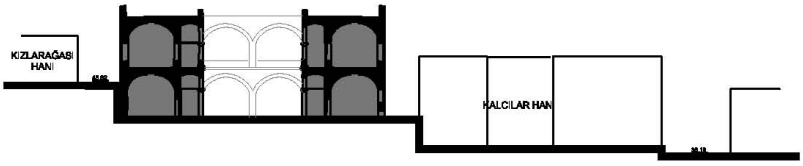

Arazi Kesiti

Şekil 4.42 Zincirli Han Analiz Çalışması

- Kapalıçarşı hanları grubundandır. İmamali Han ve Kalcılar Han ile aynı ada üzrerinde bulunmaktadır.
- Tek avlulu iki kat boyunca revaklı olan hanın avlusunda bir çeşme bulunmaktadır.
- Sade olan girişi, dar bir geçit ile dikdörtgen avluya bağlanmaktadır.
- Üst kata geçitte bulunan merdivenler ile ulaşım sağlamaktadır.
- İki katta da mekanlar avluya birer kapı ve pencere ile açılmaktadırlar.

2005 Yılı Hava Fotoğrafı

Giriş cephesi

Avlu

Şekil 4.43 Zincirli Han Analiz Çalışması

4.4.2 İki Avlulu Hanlar

İkinci avlu, ilk olarak 15.yy hanlarında görülmektedir. Genellikle biri büyük, diğeri daha küçük iki avluyu çevreleyen revaklar ardındaki oda ünitelerinden meydana gelmektedir. Büyük olan avlu merkezinde genellikle mescit veya çeşme gibi sosyal donatılar bulunmaktadır. İki avlu arasındaki ulaşım geçitler ile sağlanmaktadır. İki avlulu hanlarda genellikle iki giriş bulunmaktadır.

Şekil 4.44 İki Avlulu Hanlar

Tez çalışmasının bu bölümünde Hanlar Bölgesi'nde yer alan iki avlulu hanlar ile ilgili bilgilere yer verilmektedir. Hanlar, alfabetik sıraya göre aşağıdaki gibi incelenmektedir.

BALKAPANI HAN

Adresi	Hasırcılar caddesi, Tahtakale
Yapım Tarihi	16.yy
Kat Adeti	Zemin + 1
Özgün Kullanımı	Ticaret
Günümüzdeki Kullanımı	Ticaret + Depo

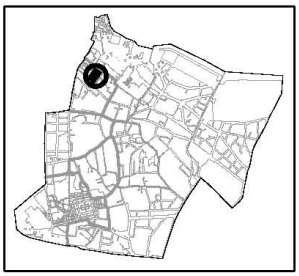

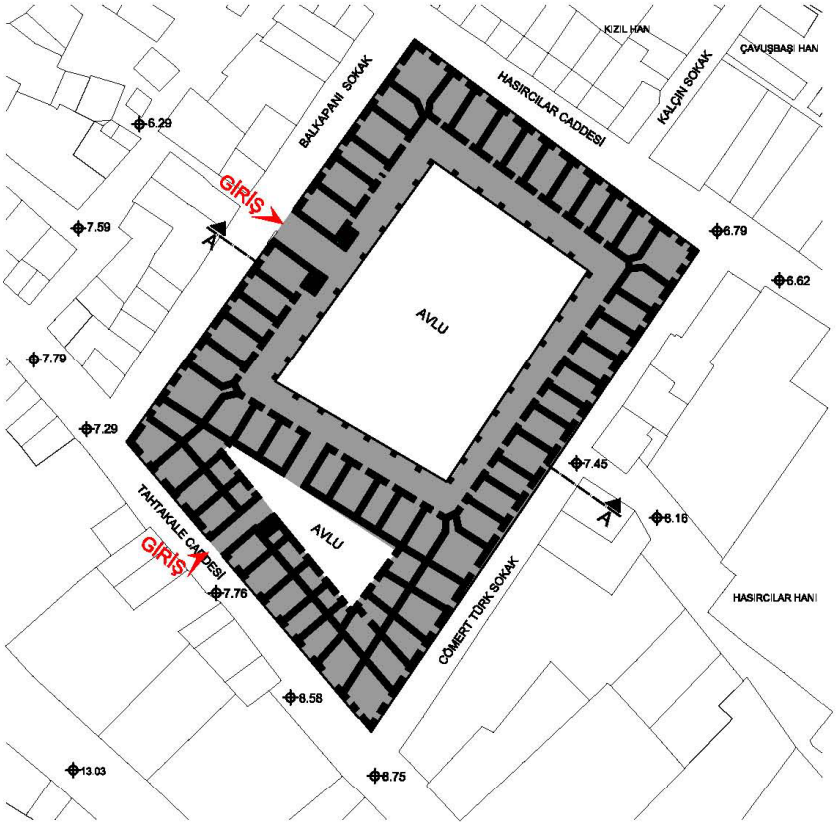

Araziye Yerleşim Planı

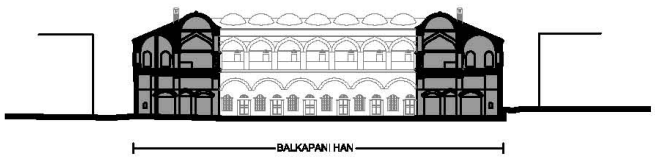

Arazi Kesiti

Şekil 4.45 Balkapanı Han Analiz Çalışması

- Müstakil bir arsa üzerinde yapılmış olan han, arsa ve yol durumundan dolayı düzensiz bir plana sahiptir.
- Han, iki avlu etrafında iki katlı olarak inşa edilmiştir.Büyük avlu dikdörtgen şeklindedir. Küçük avlu ise yamuk şeklinde olup, hana giriş bu avludan sağlanmaktadır.
- Dört cephesi bulunan hanın zemin kat cephelerinde dükkan hacimleri bulunmaktadır. Giriş,Tahtakale Caddesi'ndendir.
- Üst kata ulaşımı sağlayan merdivenler, girişi avluya bağlayan dar geçitte bulunmaktadır. Geçitin yan tarafında pencereleri geçide açılan mekanlar vardır.

2005 Yılı Hava Fotoğrafı

Giriş cephesi

Avlu

Şekil 4.46 Balkapanı Han Analiz Çalışması

BÜYÜK YENİ HAN

Adresi	Çakmakçılar Yokuşu, Dayahatun
Yapım Tarihi	18.yy
Kat Adeti	Zemin + 2
Özgün Kullanımı	Ticaret
Günümüzdeki Kullanımı	Ticaret + Depo

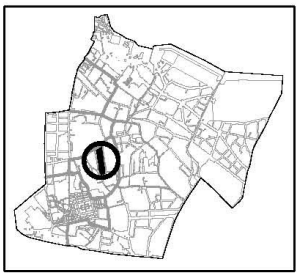

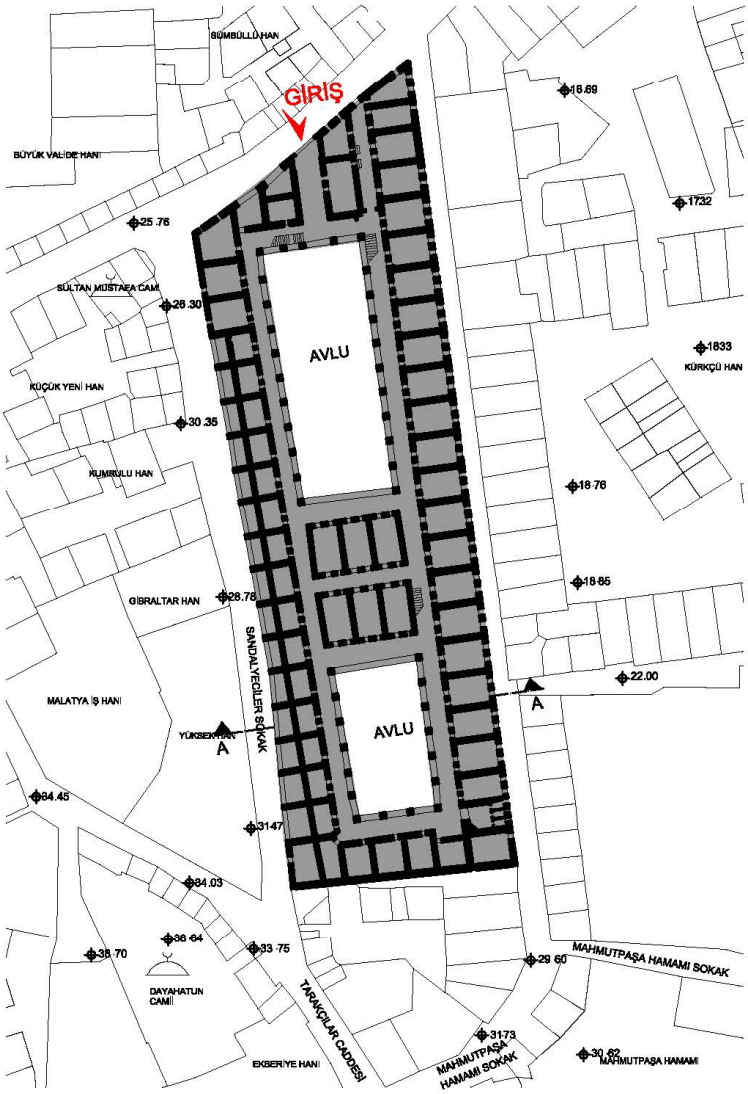

Araziye Yerleşim Planı

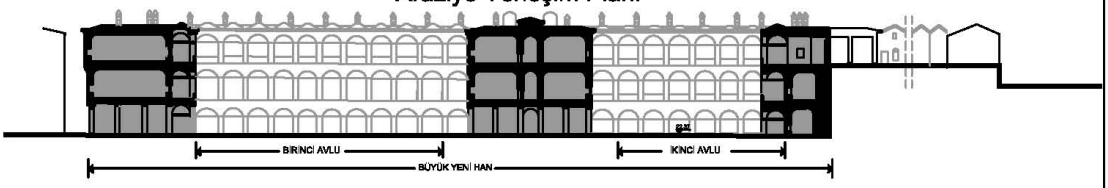

Arazi Kesiti

Şekil 4.47 Büyük Yeni Han Analiz Çalışması

- Üç katlı olan han dikdörtgen bir plan üzerine oturtulmuştur.
- Hanın iki avlusu ve iki girişi bulunmaktadır.Avlular birbirine tonozlu geçitler ile bağlanır.
- Dış cephesinde dükkan hacimleri bulunmaktadır.
- Çakmakçılar yokuşundaki plandaki eğrilik cephe boyunca yapılan kırıklıklar ile hareketli hale getirilmiştir.
- Çarkçılar Sokağı'ndaki cephe kot farkından dolayı iki katlıdır.

2005 Yılı Hava Fotoğrafı

Giriş cephesi

Avlu

Şekil 4.48 Büyük Yeni Han Analiz Çalışması

KÜRKÇÜ HAN

Adresi	Vezir hanı Caddesi, Molla Fenari
Yapım Tarihi	17.yy
Kat Adeti	Zemin + 1
Özgün Kullanımı	Han
Günümüzdeki Kullanımı	Ticaret

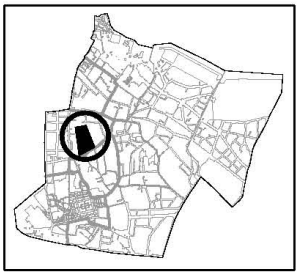

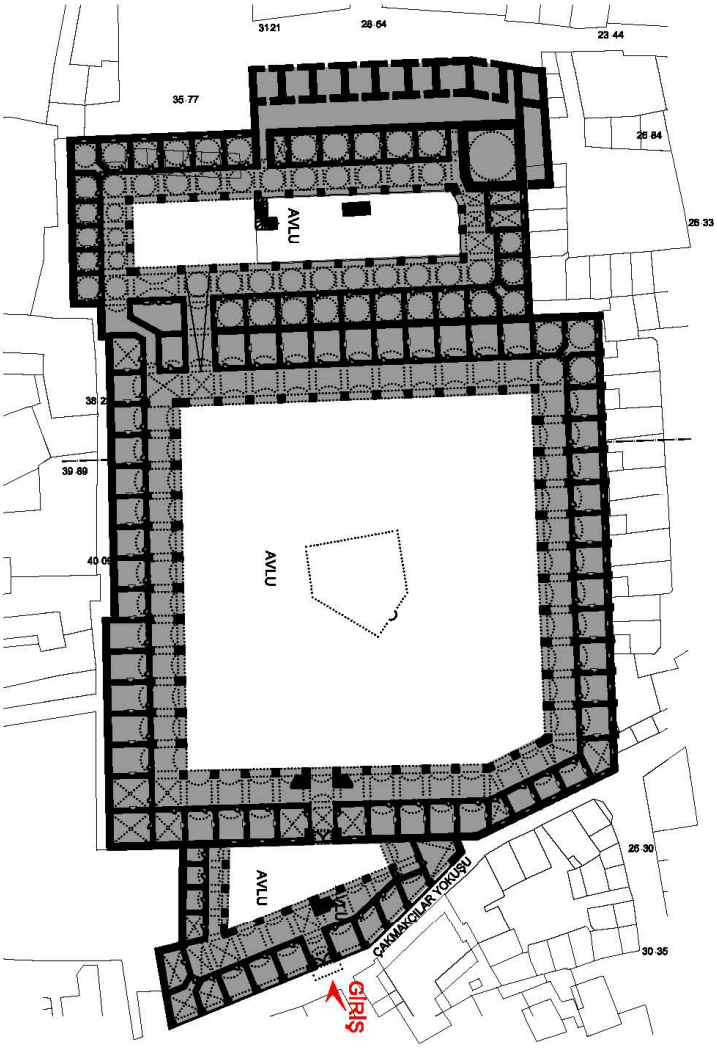

Araziye Yerleşim Planı

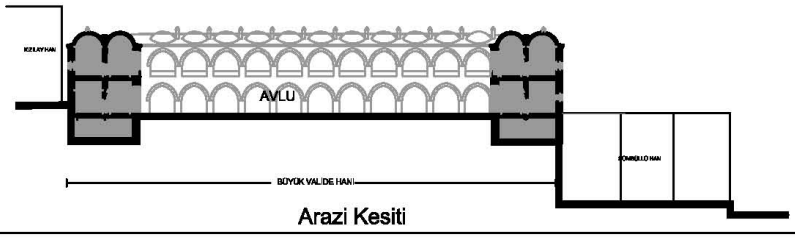

Arazi Kesiti

Şekil 4.49 Kürkçü Han Analiz Çalışması

- Müstakil bir arsa üzerinde yapılmış olan han, arsa ve yol durumundan dolayı düzensiz bir plana sahiptir.
- Han, iki avlu etrafında iki katlı olarak inşa edilmiştir.Büyük avlu dikdörtgen şeklindedir. Küçük avlu ise yamuk şeklinde olup, hana giriş bu avludan sağlanmaktadır.
- Dört cephesi bulunan hanın zemin kat cephelerinde dükkan hacimleri bulunmaktadır. Giriş,Tahtakale Caddesi'ndendir.
- Üst kata ulaşımı sağlayan merdivenler, girişi avluya bağlayan dar geçitte bulunmaktadır. Geçitin yan tarafında pencereleri geçide açılan mekanlar vardır.

2005 Yılı Hava Fotoğrafı

Giriş cephesi

Avlu

Şekil 4.50 Kürkçü Han Analiz Çalışması

VEZİR HAN

Adresi	Vezir hanı Cad., Molla Fenari
Yapım Tarihi	17.yy
Kat Adeti	Zemin + 2
Özgün Kullanımı	Han
Günümüzdeki Kullanımı	Ticaret

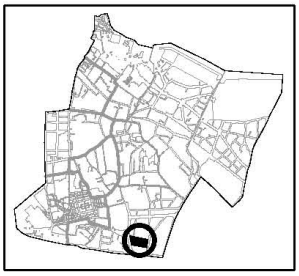

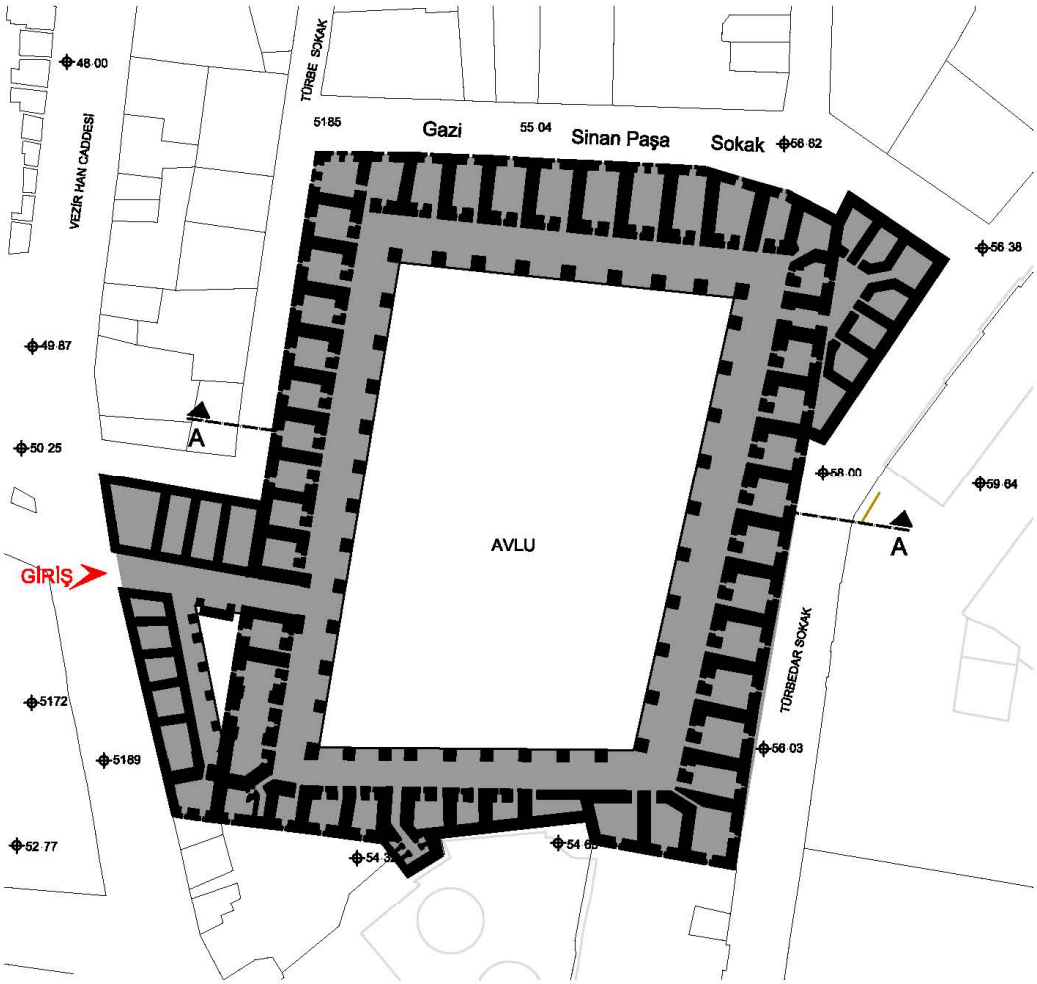

Araziye Yerleşim Planı

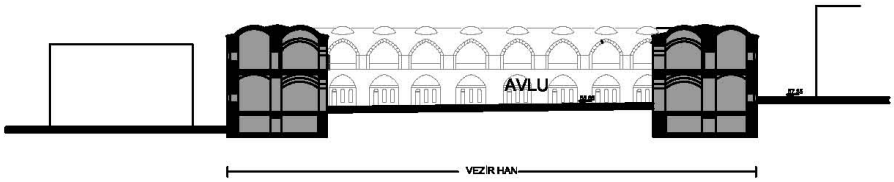

Arazi Kesiti

Şekil 4.51 Vezir Han Analiz Çalışması

- Arsa ve yol durumundan dolayı düzgün olmayan bir plana sahiptir. Giriş dar bir geçit ile büyük ve düzgün biçimli ikinci avluya bağlanmaktadır.Küçük olan birinci avlu üçgen biçimlidir.
- Giriş cephesi yol kotu nedeni ile üç katlıdır. Giriş cephesinde dükkan hacimleri bulunmaktadır.Üst katlarda her mekanda birer pencere bulunmaktadır.
- İlk yapıldığı dönemde ikinci avlunun ortasında bir mescit bulunmaktadır.
- Girişi birinci avluya bağlayan geçidin sonunda ve ikinci avluda üst kata ulaşmayı sağlayan merdivenler bulunmaktadır.

2005 Yılı Hava Fotoğrafı

Giriş cephesi

Avlu

Şekil 4.52 Vezir Han Analiz Çalışması

4.4.3 Üç Avlulu Hanlar

Üç avlu etrafındaki kapalı alanlardan oluşan bir plan tipi bulunmaktadır. Üç avlulu hanlar, 18.yy dan itibaren yapılmaya başlamıştır. Hanlar Bölgesinde yer alan üç avlulu hanlarda arazi ve yol durumuna uydurulmuş bir planlama görülmektedir. Ortadaki avlu büyük ve genel toplayıcı avlu konumundadır. İki girişi bulunan hanların avluları arasında geçit bulunmaktadır.

Şekil 4.53 Üç Avlulu Hanlar

BÜYÜK VALİDE HANI

Adresi	Vezir hanı Caddesi, Molla Fenari
Yapım Tarihi	17.yy
Kat Adeti	Zemin + 1
Özgün Kullanımı	Han
Günümüzdeki Kullanımı	Ticaret

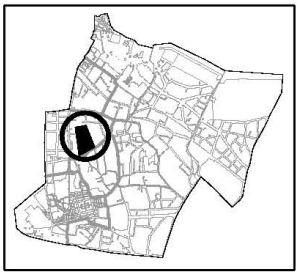

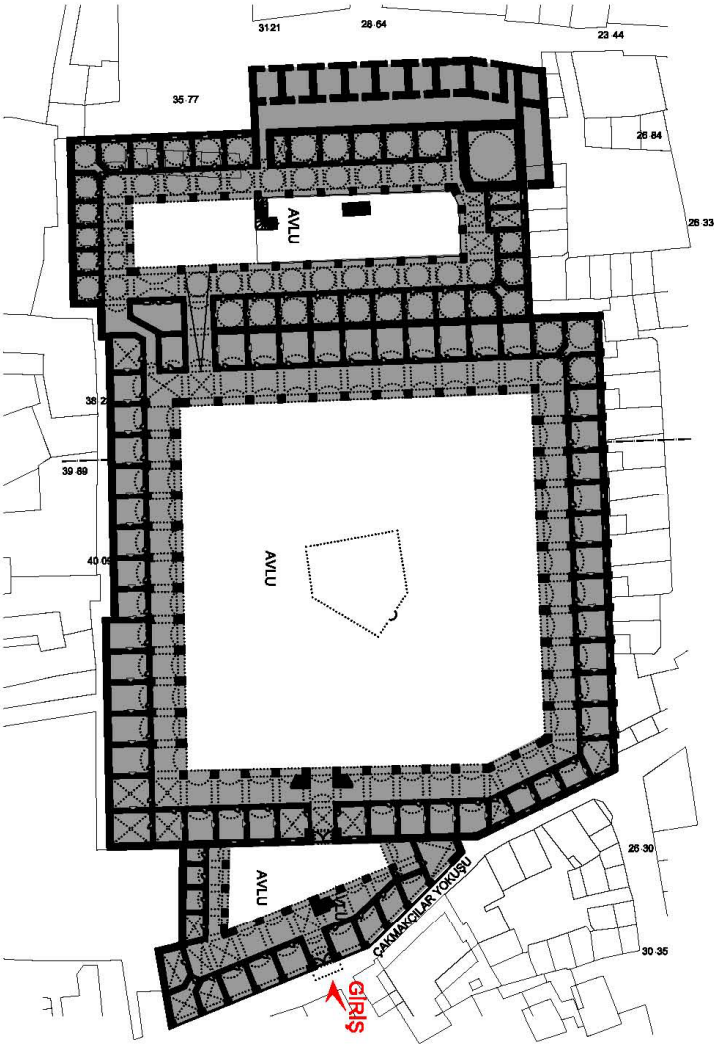

Araziye Yerleşim Planı

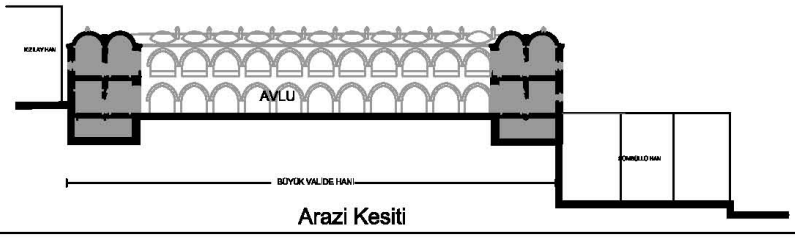

Arazi Kesiti

Şekil 4.54 Büyük Valide Hanı Analiz Çalışması

- Arazi ve yol durumundan dolayı düzgün olmayan bir plana sahiptir.
- Üç avlulu etrafında üç kat boyunca revaklı olarak inşa edilmiştir.Üçüncü avlu fikri, ahır fonksiyonu ile konaklama fonksiyonundan net olarrak ayrılması nedeni ile önemlidir.
- Giriş, üçgen formda olan ilk avluya dar bir geçit ile bağlanmaktadır.Bu avludan büyük ikinci avluya geçiş bir açıklıkla sağlanmaktadır. Büyük avlunun ortasında bir mescit bulunmaktadır.Üçüncü avlunun bir konuda Eirene Kulesi bulunmaktadır.
- Yapıda günümüzde ticaret işlevi bulunmaktadır.

2005 Yılı Hava Fotoğrafı

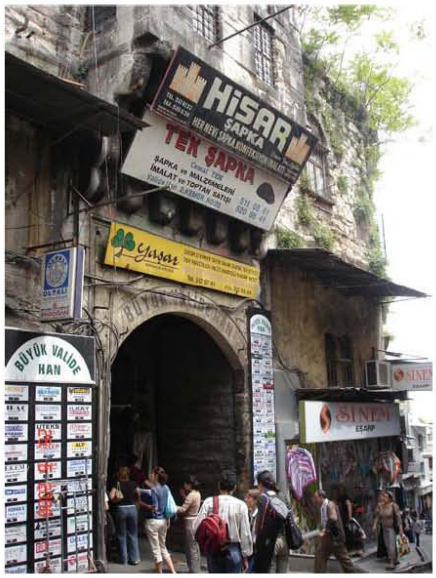

Giriş cephesi

Avlu

Şekil 4.55 Büyük Valide Hanı Analiz Çalışması

4.5 Dolaşım Alanı

Han girişi, arsanın yol ile olan ilişkisine ve hanın arazi üzerindeki konumuna bağlı olarak değişmektedir. Han girişi, cephede bütün kütleyi hakimiyeti altına almayacak kadar sade bir açıklık şeklinde çözülmüştür. Genellikle giriş üzerinde bulunan odalar dışarıya hafif çıkma yaparak girişin vurgusunu arttırmaktadır.

Avlu merkezli bir plana sahip olan hanlarda giriş doğrudan avluya bağlanmamaktadır. Girişten avluya geçiş, tonozlu ve dar bir geçit sağlanmaktadır. Bazı han yapılarında ise çıkma yapılarak girişin vurgusu arttırılmıştır. Az katlı ve planda büyük yer kaplayan hanlarda, yatay yaya sirkülasyonu ve dolaşım kolaylığı görülmektedir. Avlularda toplanan sirkülasyon, hanın değişik noktalarına dağılmaktadır.

Katları birbirine bağlayan merdivenler revakların içinde, avluda veya girişi avluya bağlayan geçitte bulunmaktadır. Hanın plandaki büyüklüğüne göre merdiven adeti farklılık göstermektedir. Bazı hanlarda tek merdiven görülürken, bazı hanlarda ise dört adet merdiven bulunmaktadır. Genellikle tek kollu olan merdivenlerin malzemesi ise taştır.

Genellikle avluyu dört yandan saran revaklar, odalar arası bağlantıyı sağlanmaktadır. İnsan kullanımı düşünülerek yapılan tasarımda revak genişliği ve yüksekliği insanlara kolaylık sağlayacak boyutlardadır. Kat yüksekliklerine göre değişen yüksekliğe sahip olan revaklardaki tonoz ve kubbe örtüleri ile kullanıcılar için ferah bir sirkülasyon alanı oluşturmaktadır.

AVLU SAYISI	HAN ADI	HANLARIN DOLAŞIM ALANI
TEK AVLULU HANLAR	Büyük Çorapçı Han	
	Büyük Çukur Han	
	Büyük Yıldız Hanı	
	Çuhacı Han	
	Çukur Han	
	İmam Ali Han	
	Kalcılar Han	
	Kaşıkçı Han	
	Kızıl Han	
	Kızlarağası Hanı	
	Kilit Han	

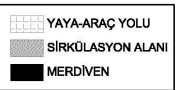

Şekil 4.56 Hanların Dolaşım Alanı

AVLU SAYISI	HAN ADI	HANLARIN DOLAŞIM ALANI
TEK AVLULU HANLAR	Küçük Çukur Han	
	Küçük Yeni Han	
	Leblebici Han	
	Şişeci Han	
	Zincirli Han	
İKİ AVLULU HANLAR	Balkapanı Han	
	Büyük Yeni Han	
	Kürkçü Han	
	Vezir Hanı	
ÜÇ AVLULU HAN	Büyük Valide Hanı	

YAYA-ARAÇ YOLU
SİRKÜLASYON ALANI
MERDİVEN

Şekil 4.57 Hanların Dolaşım Alanı

4.6 Cephe Mimarisi

Hanlar Bölgesi'ndeki cephe biçimlenişi geleneksel Osmanlı han mimari karakterini taşımaktadır. Geleneksel kent içi hanlarının cepheleri genellikle süslemenin gözükmediği sade bir özellik gösterir. Yatayda geniş yer kaplayan han cepheleri düşey hareketlerle yumuşatılmaya, dengeli hale getirilmeye çalışılmaktadır. Han yapılarının zemin katlarında bulunan ve cephe boyunca sıralanan dükkan hacimleri, han cephelerine hareket getirmektedir.

Han girişleri ise dikkat çekmeyen sade bir açıklık şeklindedir.

Uzun ve sade dış duvarları ile içe dönük bir tasarıma sahip olan hanların cepheleri dışa pencereler ile açılmaktadır. Çoğu han yapısının zemin kat cephelerinde bulunan dükkan hacimleri ile içe dönük bir planlamaya sahip olan hanlar, dışa dönüklük olarak değerlendirilmektedir.

Yol durumu ve mülkiyet durumundan dolayı hanlar düzgün olmayan bir plan düzenine sahiptir. Plandaki bu düzensizlik cephelerde de gözlenmektedir. Bazı han cephelerde ise kırıklar ve çıkmalar ile bu düzensizlik ortadan kaldırılmaktadır.

Şekil 4.58 Yıldız Han Cephesi

Şekil 4.59 Büyük yeni Han Cephesi

Hanların hem dış hem de revaklara bakan avlu cepheleri olmak üzere çift cephesi bulunmaktadır. Avlu cepheleri revaklara pencere ve kapı ile bağlanmaktadır. Ticaret ve yolcu hanlarında avlu cephelerinde farklılık görülmektedir. Ticaret hanlarında zemin katlarda sadece kapı görülürken, yolcu hanlarında zemin katta birer pencere ve kapı bulunmaktadır.

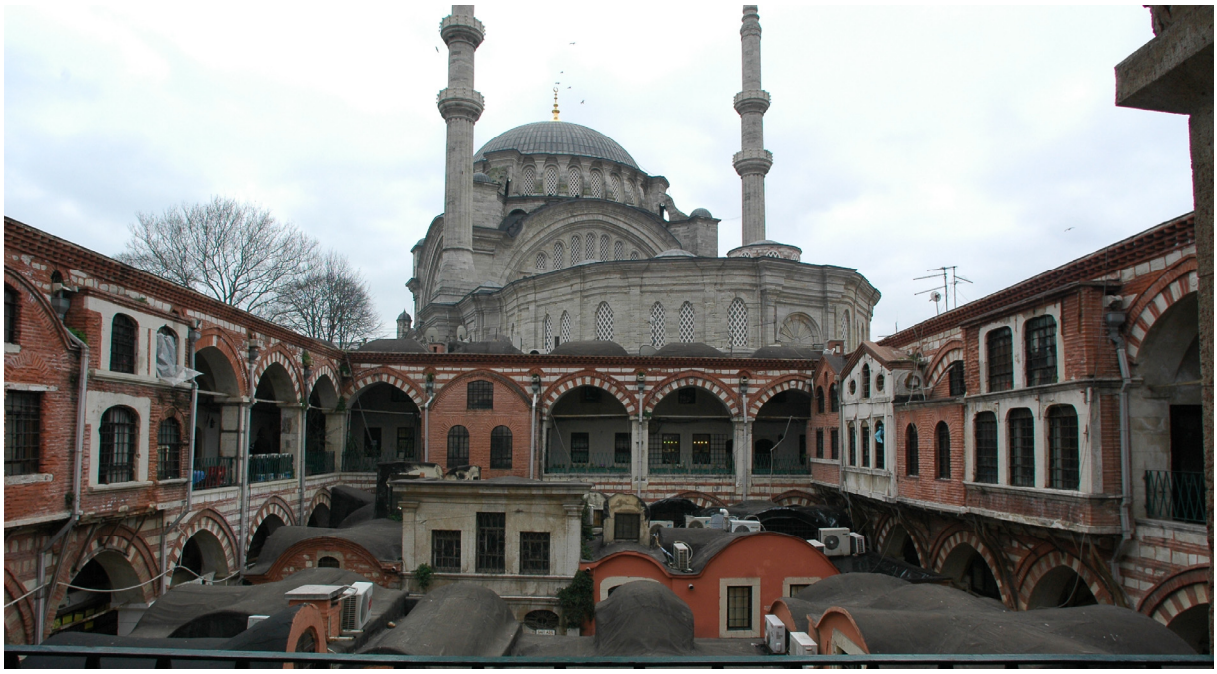

Şekil 4.60 Yıldız Han Avlu Cephesi

Genellikle depo ve imalathane olarak kullanılan zemin katlarda dışta pencere bulunmamaktadır. Zemin katlarında pencere bulunan hanlarda ise farklı çözümler uygulanmıştır. Pencereler güvenlik nedeni küçük ve demir kafeslidir. Bazı hanlarda zemin katlara bitişik nizamda dükkan hacimleri bulunmaktadır. Genellikle dükkanlar ile han odaları arasında geçiş bulunmamaktadır. Dükkanlar, dükkan önlerine konulan ahşap tezgahlarda ürünlerini teşhir etmektedirler. Akşam olunca bu tezgahlar ahşap kepenkler haline dönüştürülerek dükkan güvenliği sağlanmaktadır. Fakat bazı hanlarda bu mekanlar arası birer kapı bulunduğu da görülmektedir. Bu hanlarda dükkan hem avludan hem de sokaktan kullanılan mekanlardır.

Şekil 4.61 Kızıl (Papaz) Han Cephesi

Üst kat cephelerinde her odada pencere bulunmaktadır. Odaların büyüklüğüne göre her mekanda birer veya ikişer pencere vardır.. Üst katlardaki pencereler odalara hem doğal havalandırma hem de doğal aydınlık sağlamaktadır. Bazı han odlarında cephede iki pencerenin yanı sıra bir tane tepe penceresi de bulunmaktadır. Bu pencere oda içerisine alınan havayı ve aydınlığı arttırırken ısınan havanın dışarı çıkmasını da sağlayarak iç mekanın havalanmasında da etkili olmaktadır.

AVLU SAYISI	HAN ADI	YAPIM YILI				
		15.yy	16.yy	17.yy	18.yy	19.yy
TEK AVLULU HANLAR	Büyük Çorapçı Han		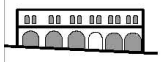			
	Büyük Çukur Han		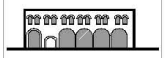			
	Büyük Yıldız Hanı					
	Çuhacı Han					
	Çukur Han				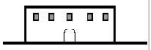	
	İmam Ali Han				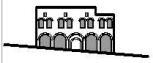	
	Kalcılar Han				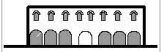	
	Kaşıkçı Han					
	Kızıl Han		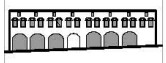			
	Kızlarağası Hanı				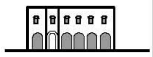	

Şekil 4.62 Yüzyıllara Göre Hanların Cephelerdeki Değişim

AVLU SAYISI	HAN ADI	YAPIM YILI				
		15.yy	16.yy	17.yy	18.yy	19.yy
TEK AVLULU HANLAR	Kilit Han					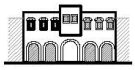
	Küçük Çukur Han		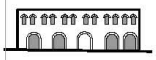			
	Küçük Yeni Han				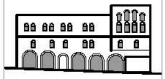	
	Leblebici Han		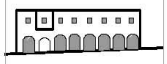			
	Şişeci Han					
	Zincirli Han		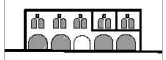			
İKİ AVLULU HANLAR	Balkapanı Han		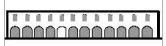			
	Büyük Yeni Han					
	Kürkçü Han	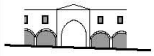				
	Vezir Hanı					
ÜÇ AVL. HAN	Büyük Valide Hanı		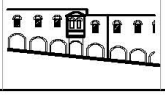			

Şekil 4.63 Yüzyıllara Göre Hanların Cephelerdeki Değişim

5. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Göçebe yaşam tarzından yerleşik hayata geçen insanoğlu toplumsal ve bireysel aktivitelerini sürdürebileceği mekanları tasarlamaya başlamakta, bu süreç gelişerek ve değişerek günümüze kadar devam etmektedir. Ticari faaliyetler insanlık tarihinin gelişimi ile paralel olarak toplum yapısında her dönemde önemli yer almakta, ticaret yolları üzerinde bulunan yerleşim yerleri tarih boyunca insanlar için cazibe merkezi olmakta, hızlı gelişim göstermektedir. Alışveriş, insanların sosyal yaşamda temel ihtiyaçlarının karşılanması, üretilen mal ve hizmetlerin alıcıya ulaştırılması açısından her bireyin doğrudan ve dolaylı olarak katıldığı bir aktivitedir. Bu sebepten alışveriş alanları yerleşim alanlarının doğal merkezi konumunu almış, yaşam alanları bu merkez etrafında toplanmaktadır. Bir yerleşim alanı alışveriş yapılarının varlık ve gelişmesi oranında kent olma özelliği kazanmaktadır. Alışveriş eylemi, kent morfolojisini doğrudan etkileyen, kentin değişime uğramasına neden olan bir unsurdur.

Dünya tarihinde önemli bir yere sahip olan Osmanlı medeniyeti de imparatorluk toprakları üzerinde üretilen pek çok farklı ürünün imparatorluğun bir ucundan diğer ucuna ulaşmasını sağlamakta, en az idari ve asgari faaliyetler kadar ticari faaliyetlerinde önemini kavramaktadır. Osmanlı imparatorluğu döneminde ticari hayatın ihtiyaçlarına cevap veren pek çok mimari eser ortaya çıktığı görülmektedir.

Osmanlı kentlerinde ticaret alanlarını oluşturan yapılar; bedesten, bedestenin çevresinde bulunan ticarethaneler ve hanlardır. Ayrıca kentin büyüklüğüne göre, irili ufaklı çarşılar kentin farklı yerlerinde bulunmaktadır. Ticaret yapıları içerisinde Bedesten diğerlerinden farklı bir konuma sahiptir. Bedesten sıradan bir çarşı değildir; bir 'merkez-çarşı' anlamı taşır ve her kentte bulunmaz, genellikle Osmanlı topraklarının uluslararası ticarete açık kentlerinde yer almaktadır. Üretim ve ticaret de, bedestenin çevresindeki sokaklarda, buralardaki hanlarda kümelenmektedir. Bunlara ilave olarak, ticaret yolları üzerinde bulunan kentlerde seyahat eden tüccarların konaklama ihtiyacına karşılayan hanlarda mevcuttur. Sonuç itibariyle temel olarak aynı işlevi karşılayan, bunun yanı sıra fiziksel özellikleri ya da satılan ürünlerin farklılığı vb. sebeplerle farklılık gösteren, han, arasta veya bedesten olarak adlandırılan ticari yapılar ortaya çıkmtıkları görülmektedir.

İstanbul kenti, Roma, Bizans ve Osmanlı İmparatorluklarına başkentlik yapmış, tarih boyunca zenginliğini ve önemini her zaman korumuş ve günümüze kadar taşımış önemli bir ticaret merkezidir. Önemli bir liman kenti olan İstanbul, hakimiyeti altına girdiği medeniyetlerin ticari aktivitelerinde önemli yer edinerek, her zaman önemli bir ticaret merkezi olmuştur.

İstanbul'un ticaret bölgesi, Tarihi Yarımada olarak anılan, İstanbul'un kurulduğu sur içi bölgesindedir. Hanlar bölgesi olarak da adlandırılan ve içinde birçok tarihi hanı barındıran bu bölge, Tarihi Yarımada'nın sınırları içinde bulunan dünyanın en büyük açık hava ticari alanlarından biridir. Bölgenin kendine özgü kimlik yapısının temelleri, tarihsel mimari ve mekânsal fonksiyon bağlamında ortaya çıkmaktadır. Bu bölgenin oluşumunda, kentin coğrafi konumu ve doğal koşulları etkin olmaktadır.

Mimarinin temel unsurlarından biri olan fonksiyon kavramı özellikle ticaret yapılarında ticari aktivitenin en rasyonel şekilde yapılabilmesi için en önemli tasarım unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır. Tarihi hanlarda yaşamlarını günümüze değin devam ettirebilmelerini sağlayan en önemli nokta, bu yapıların tasarımlarında belirlenen işlevlerin hala ticari aktivitelere imkan sağlamasıdır. Bu durum Hanlar Bölgesinin hem mimari hem de fonksiyonel açıdan Tarihi Yarımada'nın diğer alanlarından çok daha farklı bir yere oturmasını sağlamaktadır.

Hanlar Bölgesi 15.yy ile 19.yy arasında oluşumunu tamamlamaktadır. Bu süre içerisinde bölgede bir çok han yapısı inşa edildiği görülmektedir. İstanbul hanları yapım tekniği bakımından Bursa hanlarının devamı niteliğindedir. 15.yüzyıl ve 16.yüzyılda inşa edilen hanlar ile beraber geleneksel Osmanlı kent içi han mimarisi devam ettirilmektedir. Planda büyük yer kaplayan ama 3. boyutta fazla yükselmeyen han yapıları ile Hanlar bölgesinin fiziksel yapısı oluşmaya başlamaktadır.

17. yy.dan itibaren hanlar, gelişme göstermişler ve bu yüzyılın sonlarından itibaren bölgenin kalıcı çehresini oluşturmaktadır. Özellikle bölgeyi Eski Saray'ın Mercan Kapısı'na bağlayan Çakmakçılar Yokuşu, üzerinde önemli hanların yer aldığı bir ticaret aksı haline gelmektedir. Hanlar Bölgesi, fetihten itibaren eski yapım geleneklerinden hareketle yoğun bir şehir yaşantısı ve ticaret hayatının gereklerine cevap verebilecek bir olgunlukla gelişmektedir. 17. ve 18. yy.larda gelişiminin zirvesine varan bölgedeki yapım faaliyetlerinin, 19. yy.da duraklama dönemine girdiği fark edilmektedir. Bu dönemde çok fazla han inşa edilmemekte, yapılanlar da 18. yy. hanlarının özelliklerini sürdürmektedirler. 19. yy.ın başında alışılagelmiş han mimarisinin aksine çok katlı, büyük vakıf hanları almaktadır..

15.yy ile 19.yy arasındaki dönemde han mimarisinde birçok değişim ve gelişim yaşanmaktadır.

15. yüzyıl
İkinci avlunun ortaya çıkması
Ahır kullanımı için bodrum kat kullanılması
Sadeliğin ön planda olması
Avlu ortasında mescit yapılması
16. yüzyıl
Sadeliğin ön planda olması
Planda düzgün dörtgen formların kullanılması
17. yüzyıl
Üçüncü avlunun ortaya çıkması
İlk defa ahırsız hanların ortaya çıkması
Düzgün formların aksine topoğrafyaya uyan organik planlamanın uygulanması
15 ve 16.yy daki 'avlu ortasında mescit yer alması' fikrinin devam etmesi
18. yüzyıl
Üç katlı hanların yapılması
Misafirhane Hanlarının ortaya çıkması
Ahırsız Hanların uygulanmasına devam edilmesi
Cephe mimarisine önem verilmesi
19. yüzyıl
17 ve 18.yy mimari özelliklerinin devam etmesi
Bir koridor etrafındaki mekanlardan oluşan yeni han tiplerinin ortaya çıkması

Şekil 5.1 Yüzyıllara Göre Han Mimarisindeki Değişimler

19. yüzyılın sonları, 20.yy' ın başlarında sosyal hayattaki değişimler, teknolojideki gelişmeler ve nüfustaki hızlı artış günümüz kent yapısında köklü değişimlere, farklı kent merkezlerinin oluşumuna sebep olmaktadır. Ticari hayatta bu değişikliklere paralel olarak değişim göstermiş yeni bir alışveriş kültürünün oluşumuna sebep olmaktadır. Hanlar Bölgesi de bu yeni ticaret hayatında deformasyona ve tahribe uğrasa da hala kentin en önemli ticaret alanlarından biri olma özelliğini sürdürmektedir. Bunun yanı sıra zaman içinde eskiyen yapılar "iş yeri" kavramı ticaret hayatının içine girmeye başlamaktadır. Ticaretteki bu değişimden dolayı, bölgede gelişen han mimarisi 19.yy.ın sonu ve 20.yy. başlarında artık inşa edilmemeye başlanılmaktadır.

Tez , "Hanlar, gerek sosyal bir yapı olmaları gerekse kendilerine has mimari karakterleri ile her dönemde önemli birer ticaret merkezi olmalarının bir sebebi olması gerekmektedir" düşüncesinin araştırılmasından yola çıkmaktadır. Çalışma kapsamında Hanlar Bölgesi'nde yer alan 21 adet han mimari tasarım yönünden ele alınmaktadır. Belirlenen alandaki hanlar görsel ve yazılı veriler ile tek tek incelenmektedir. Bu hanların benzer ve farklı yönleri

belirlenerek, genel bir sınıflandırma yapılmaktadır. Bu incelemelerde hanların kent içerisindeki konumları, yakın çevreleri ile nasıl bir ilişki içerisinde oldukları, mekan kurguları, form ve cephe özellikleri ele alınmaktadır.

Çalışma kapsamında ele alınan Hanlar Bölgesi han yapıları, planlama kriterleri doğrultusunda değerlendirildiğinde şu sonuçlara varılmaktadır;

Ticaretin temel iki bileşeni olan arz ve talep kavramları Hanlar Bölgesi'nin İstanbul'un iki yönlü birikim noktası olmasını sağlamıştır. Bunlardan ilki ticarete konu olan mal ve hizmetler birikimi yani arz , ikincisi ise malların alıcısıyla buluşması yani talep ve bu talebin yarattığı insan topululuğu olarak tanımlanabilir. Bu temel üzerine kurulmuş hanlar bölgesi insanların günlük ihtiyaçlarını karşıladığı, çeşitli imalathanelerin ve depoların bulunduğu, kısa süreli konaklayan insanların barındığı önemli bir merkez olmuştur. Hanlar bölgesi Kapalıçarşı'dan Eminönü - Unkapanı istikametinde limana kadar inen ticaret aksı üzerinde kurulmuştur. Hanlar bölgesinin barındırdığı hanlar, Kapalıçarşı'dan Eminönü-Unkapanı yönünde limana inen güçlü bir ticaret aksı üzerinde bulunmaktadır.

Hanlar bölgesi eğimli bir topografyaya sahiptir. Hanlar Bölgesi'ndeki eğimli alanlarda genellikle rampalar kullanılmakta, çok dik yokuşlarda merdiven çözümlerine gidilmektedir. Görsel analizler sonucunda mevcut han yapılarının çoğunda, han girişlerinin çocukların ve engelli insanların ulaşımına uygun olduğu saptanmıştır. Topografyadaki bu eğim han planlamasında da farklı çözümlere sebep olmaktadır. Genellikle hanların bodrum katı bulunmazken hanların bazılarında bu eğimlerden faydalanılarak zemin altında mekanlar yaratılmaktadır. İki girişi olan bazı hanlarda bu geçişler ile farklı katlara ulaşım sağlanmaktadır.

Han yapıları ile bir parçası olduğu kent dokusu arasında işleyen bir mekansal ilişki bulunmaktadır. Çevrelerindeki büyük anıtsal yapılar ile yarışmayan kent dokusunun bir parçası olan, zamanının mimari özelliklerini taşıyan, fonksiyonel tasarımı ön planda tutan hanlar kendilerine özgü mimari detayları ile kolay algılanabilen mütevazı görünümleri altında derin bir mimari birikimin ürünü olan yapılardır.

Hanlar Bölgesi'nin bulunduğu Tarihi Yarımada, kara, deniz ve demiryolu ile ulaşım sağlanabilen merkezi bir konuma sahiptir. Bölgede bütün tarihi kentlerde olduğu gibi yaya ulaşımı esasına dayanan bir yapılaşma mevcuttur. Çıkmaz sokakların bulunmadığı bölgede, bazı hanlarda iki giriş olu, düzenli ve kesintisiz işleyen bir sirkülasyon ve organik bir

yapılaşma görülmektedir. Sokak isimlerinin han isimleri ile hemen hemen aynı olması, yapıların yerinin tespitini kolaylaştırmaktadır.

Hanlar bölgesindeki han planları, geleneksel Osmanlı han plan tipinin devamı niteliğindedir. İçe dönük bir tasarım uygulanan bu yapılarda genellikle avlulu plan tipi uygulanmaktadır. Arazi, yol durumu ve mülkiyet olgusu, han planlarının oluşumunda belirleyici bir faktör olmaktadır. Arazi, yol ve mülkiyet kaygısı ile yapılan bu yapıların çoğunluğunun düzgün olamayan ve parsellere uyan düzensiz bir plan tipi bulunmaktadır. Han planı araziye uydurulmuş organik bir şekilde olmasına rağmen genellikle avlular düzgün dörtgen formlardadır. Kapalı mekanlar (odalar) genellikle dörtgen formda ve eş büyüklükte olup, fonksiyon değişikliklerine göre esnek çözümlere olanak vermektedir.

Tasarım kullanım esasına göre şekillenmektedir, hanlar farklı fonksiyonları içinde barındıran yapılardır, bu fonksiyonlar imalat, depolama, ticaret ve konaklama olarak sınıflandırılabilir. Daha az sirkülasyonun yaşandığı fonksiyonlar genellikle üst katlarda konumlandırılmaktadır. Buna örnek olarak, yolcu hanlarında konaklama, ticaret hanlarında büro olarak kullanılan alanların üst katlarda yer alması gösterilebilir. İmalat ve depo alanları ise mal sirkülasyonuna imkan sağlaması açısından alt katlarda bulunmaktadır.

Han planlamasında içe dönük bir tasarım benimsenmektedir. Planlamayı oluşturan ana öğeler avlu, revak ve kapalı mekanlardır. Hanlarda avlu ve kapalı alanlar arasındaki bağlantıyı revaklar sağlar. Revak, üstü sütun ve kemerlerin taşıdığı tonoz yada kubbelerle kapalı, bir tarafta kapalı mekanlar boyunca uzanırken diğer taraftan avluya açılan yarı açık mekanlardır. Revaklar sahip oldukları kemer, tonoz ya da kubbe biçimlerine göre farklılık gösterseler de yapısal anlamları her dönem han yapısı için aynıdır. Hanların kapalı mekanları genellikle dörtgen formdadır. Bunun yanı sıra, fonksiyonel değişiklikler ya da yapının dış konturundaki yol, yapı alanı vb sebeplerden esnek mekan çözümleri de mevcuttur. Avluya paralel olarak yerleştirilmiş odalara revaklara açılan kapılardan girilir, bu odaların hem yapı içine hem de yapı dışına açılan pencereleri mevcuttur. Konaklama fonksiyonu olan han odalarında ocak nişine rastlamakta mümkündür.

Osmanlı dönemi kent içi hanlarının en belirgin özelliği genellikle avluya sahip olmalarıdır. Sayıları az olmakla birlikte avlusuz hanlarda mevcuttur. Planlama, üzerine oturdukları yapı alanının formuna göre şekillendiğinden çoğunlukla organik bir yapıya sahip olmalarına rağmen avlulu hanlarda çoğunlukla kare ya da dikdörtgen avlu bulunmaktadır. Han girişinin

boyutları yapının kat sayısı ve kat yüksekliklerine göre değişir. Bu hanlarda giriş kısa geçitlerle avluya bağlanır. Giriş katını üst ve alt katlara bağlayan tek kollu merdivenlerde genellikle avluya bağlanan bu ara mekanlarda konumlandırılmıştır. Yapının büyüklüğüne göre merdiven sayısı artabilir, bazı hanlarda bu sayı dörde kadar çıkar. Avlu, handa yaşanan sirkülasyon için bir toplanma ve dağılma noktasıdır, diğer bir deyişle hanın merkezi yani kalbidir. Ticari fonksiyonun yanı sıra sosyal bir toplanma alanı olan bu avlularda farklı dönemlerde inşa edilen mescit, şadırvan vb. sosyal donatılarda mevcuttur. Avlulu hanlar sahip oldukları avlu sayısı ile ilişkili olarak tek avlulu, iki avlulu ve üç avlulu olarak sınıflandırılabilir. Bu noktada hanların inşa edildiği yapı alanının büyüklüğü ve yapıldığı dönem avlu sayısını belirleyen faktörlerdir. Örneğin üç avlulu hanlara genellikle 17. yüzyıl sonrası rastlanmaktadır.

Hanlar Bölgesi'ndeki cephe biçimlenişi geleneksel Osmanlı han mimari karakterini taşımaktadır. Genel olarak bakıldığında cephelerde süslemeden uzak sade bir mimari anlayış göze çarpmaktadır. Çevresiyle yarışmayan, kentin mimari dokusuyla uyum sağlayan bir anlayış benimsenmiştir. Han girişleri mütevazı birer açıklık olarak karşımıza çıkmaktadır. Yatay yönde uzayan cepheler, düşey hareketlerle yumuşatılmaya, dengeli hale getirilmeye çalışılmıştır. Pek çok han yapısında karşımıza çıkan, bina dış cephesi boyunca sıralanmış ticari mekanlar, cepheye getirdikleri hareketlilik kadar içe dönük bu yapıların dışarısıyla ilişki kurmaları açısından da önemlidir. Yapıların cephelerinde kullanılan malzemeler ve yapım teknikleri yapıldığı döneme göre farklılık gösterebilmekte buda yapıların okunabilirliğini kolaylaştırmaktadır.

Uzun ve sade dış duvarları ile içe dönük bir tasarıma sahip olan hanların cepheleri dışa pencereler ile açılmaktadırlar. Çoğu han yapısının zemin kat cephelerinde bulunan dükkan hacimleri ile içe dönük bir planlamaya sahip olan hanlarda, dışa dönüklük olarak değerlendirilmektedir. Hanların yapıldığı dönemler hakkında bilgi veren dış cephe malzemeleri ve bu malzemelerin kullanım teknikleri yapıların her açıdan okunabilirliğini arttırmaktadır. Yol durumu ve mülkiyet durumundan dolayı hanlar düzgün olmayan bir plan düzenine sahiptir. Plandaki bu düzensizlik cephelerde de gözlenmektedir. Bazı han cephelerde ise kırıklar ve çıkmalar ile bu düzensizlik ortadan kaldırılmaktadır.

Han yapıları mimari geçmişimizin ve tarihi kent dokumuzun önemli bir parçasıdır. Hanlar, binlerce yıllık mimari birikimi günümüze taşıyabilen nadir yapılardandır. Bunun en önemli sebebi, işlevlerini hala yitirmemiş olmaları ve kullanıcılarının ihtiyaçlarına cevap

verebilmeleridir. Bu durum, gerek tasarımları gerekse konumlandırıldıkları bölge itibariyle güçlü bir mimari bilincin eserleri olmalarından kaynaklanmaktadır. Bu tez çalışması, kent içi hanların mimari özelliklerini ve tasarım kriterlerini incelemektedir. Yapı tasarımında bu yapıların asli işlevi olan ticaret kavramının doğru algılanması ve tasarım kriterlerinin, mimari saptamaların bu doğrultuda belirlenmesi sonucu yapıların işlevlerini kaybetmedikleri ve günümüze kadar gelebildiklerini belirlemektedir. Neticede; "Han yapılarının tesadüfi değil, belirli kriterler doğrultusunda inşa edilen ve değişen talep ve gereksinimlere rağmen, her dönemde kullanılabilen esnek yapılar" olduğu sonucuna varılmıştır.

KAYNAKLAR

Arel, A., (1975), On sekizinci Yüzyıl İstanbul Mimarisi'nde Batılaşma Süreci, İTÜ Mimarlık Çalışma Atölyesi, İstanbul.

Ataman S., (1997), Türk İstanbul, İBB. Kültür İşleri Daire Bşk. Yay. no.39, İstanbul.

Ayverdi, E.H. (1958).19.Asırda İstanbul Haritası, İstanbul Fetih Derneği, İstanbul Enstitüsü Yay., İstanbul.

Barillari, D. (1997), İstanbul 1900, Yem Yayınları, İstanbul.

Baş, A., (1989), Beylikler Dönemi Hanları, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Konya.

Başer, A., (2002), 16. yy. Hanları ve Küçük Çukur Han'ın Değerlendirilmesi, (yayınlanmamış) Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Bilecik, G., (1998), XVIII. Yüzyıl İstanbul Hanlarının Cephe Kuruluşları, İstanbul.

Biricik, G., 2002. Fetihten Sonra İstanbul'da Ticaret Yapılarının Gelişimi" Türkler Ansiklopedisi, c.10, Ankara.

Can, S., (1995), İstanbul Yarımadası Tarihi Ticaret Bölgesinin Analizi ve Bozulan Dokunun Yeniden Kurulmasında Tasarım Önerileri, Mimar Sinan Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Bina Bilgisi Ana Bilim Dalı, (yayınlanmamış) Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Cantay, G., (1994), "Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Han Maddesi", Kültür Bakanlığı Tarihi Vakfı Ortak yayınları, İstanbul.

Cerası, M., (1998), Osmanlı Kenti; Osmanlı İmparatorluğu'nda 18.ve 19. Yüzyıllarda Kent Uygarlığı ve Mimarisi, Çev. Aslı Ataöv, Y.k.y

Ceylan, O.,(1989), Geleneksel Türk-Osmanlı Çarşı Yapılarının Oluşumu, Gelişimi ve Yakın Doğu Kültürleri İle Olan Etkileşimleri, MSÜ, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Cezar, M., (1985), Tipik Yapılarıyla Osmanlı Şehirciliğinde Çarşı ve Klasik Dönem İmar Sistemi, İstanbul.

Chalmeta, P., (1992), İslam Şehri, Ağaç Yayıncılık, İstanbul.

Çelik, Z., (1998), 19.yüzyıl Osmanlı başkenti, değişen İstanbul.

Dülgeroglu, Y., (1995), Dükkandan Merkeze Alısveris Mekanları. Yapı 158: 58-65.

Eldem, E., Mustafa Armağan, (1997), "Osmanlı Dönemi İstanbul'u" İstanbul Armağanı III:Gündelik Hayatın Renkleri, İBB Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları.

Engin, E., (2002), Tarihi Trabzon Kentiçi Hanlarının Analizi ve Yeni İşlev Önerileri, Trabzon.

Eriş, C., (1992), İstanbul'da Merkezi Ticaret Bölgesi Ticaret Yapılarının Gelişimi ve Tahtakale Halil Ağa Hanı (Cinci Han), (yayınlanmamış) Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Ersoy, B.,2001. "Osmanlı Şehiriçi Hanlarının İşlevleri", EJOS, IV (2001), (= M.Kiel, N.Landman&H.Theunissen (eds.), Proceeding of the 11th International Congress of Turkısh Art, Utrecht-The Netherlands, August 21-28, 1999)

Geist J.F., (1979), Passagen, Ein Bautyp des 19. Jahrhunderts, Prestel Verlag, München

Goad, C.,(1904-1906).Plan d'Assurance d' Constantionaple.3 Vol., Londres(53x63) renkli harita Ölçek:1:3600.

Goodwin J., (1998), Ufukların Efendisi Osmanlı, İstanbul.

Faroqhı, S., (1997), Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

Gülcan, T., (1990), 18.Yüzyıl İstanbul Tarihi Yarımada Ticaret Hanları, (yayınlanmamış) Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Gülenaz, N., (1998), İstanbul'daki 19.yüzyıl ve sonrası Osmanlı Ticaret Han ve Pasajlarının Stil ve Fonksiyon Bakımından İncelenmesi, İstanbul Teknik üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, İstanbul.

Güler, Ç., (2004), Beyoğlu Hanları ve Şehirleşme İle Toplumsal Hayata Katkıları 1855-1908, MSÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tatrihi Anabilim Dalı, Batı Sanatı ve Çağdaş Sanat Programı, İstanbul.

Güran, C. (1985), Türk Hanlarının Gelişimi Ve İstanbul Hanları Mimarisi, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, İstanbul.

Harvard Design School, (2001), Project On The City2, Guide To Shopping, Director: Rem Koolhaas, Taschen, Cambridge.

Hason, D. (1998), Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü, Yapı Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul.

Heyet, (2003), İstanbul Ticaret Odası Yay, İstanbul

İBB, Tarihi Çevreyi Koruma Müdürlüğü (2005), Tarihi Yarımada genel Tipoloji Envanteri ve Kentsel Tasarım Rehberi, İstanbul.

İBB, Planlama ve İmar Müdürlüğü, (2003), Tarihi Yarımada 1/5000 Ölçekli Koruma Amaçlı Nazım İmar Planı Analitik Raporu, İstanbul.

İMP, İstanbul Metropoliten Planlama ve Kentsel Tasarım Merkezi Arşivi, İstanbul.

Işın, E., (1991), İstanbul'da Modernleşme Öncesi Gündelik Hayat, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

İnalcık, Halil., (1993), Osmanlı İmparatorluğu:Toplum ve Ekonomi, Eren Yay., İstanbul.

Kapubağlı, S., (2002), İstanbuL' un Tarihi Yarımada Uzunçarşı ve Kilit Han, MSÜ, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Kara, B., (1997), "İstanbul Çukur Han ve Çevresi Koruma Projesi", YTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Katıtaş, S., (1990), 17.yüzyıl İstanbul Hanları, Yıldız teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, (yayınlanmamış) Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Koçu, R., E., (1960), İstanbul Ansiklopedisi, cilt 4, Ercan Matbaası.

Köroğlu, N., (2004), XIX. Yüzyıl ve XX. Yüzyıl Başı Eminönü'nde Osmanlı Büro Hanları, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Kösemen, D., (2005), İstanbul Ticaret Bölgesi' nin Oluşumunu Etkileyen Çevresel Faktörler ve Hanların Mimari Kurgusu, M.S.Ü Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Fakültesi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Kuban, D. (1995), Türk İslam Sanatı Üzerine Denemeler, Arkeoloji Yayınları, İstanbul.

Küçükkömürcü, B., (2005), Geleneksel Türk Osmanlı Çarşı Yapıları ve Günümüzdeki Alışveriş Merkezleri Üzerine Bir İnceleme, İstanbul.

Mantran,R., (1990), 17.Yüzyılın 2. yarısında İstanbul, Türk Tarih Kurumu Yay., c.1, İstanbul.

Ortaylı, İlber., (1986), İstanbul' dan Sayfalar, Hil yay., İstanbul.

Öncel, F., (2007), Geleneksel Ticaret Dokusu İçerisinde "Kayseri Hancerli Sultan Vakıf Bedesteni"nin Koruma Sorunları ve Değerlendirilmesi, YTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Fakültesi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Özdeş, G., (1998), Türk Çarşıları, Tepe Yayınları, Ankara.

Özgüç, N., (1994), "Eminönü İş Merkezi Alanı" maddesi, Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı, c.3.İstanbul.

Pervititch, J., (1922-1929). Stamboul, Plan Cadastral d' Assurances, S.P.I.Fratelli Haim, Constantionaple, 62x52 renkli harita, ölçek 1:500, 1:1000.

Roth, M.L., (2000), Mimarlığın Öyküsü, İstanbul.

Sakaoğlu, N., Akyar, N., (2000), Osmanlı Dünyasından Yansımalar, Creative Yayıncılık, İstanbul.

Saltan, Ö., (2007), Alışveriş Merkezlerinin Tasarım Kriterleri Açısından Değerlendirilmesi, İstanbul.

Sayılı, T., (1992), Alısveriş Merkezlerinin Gelişimi, Sınıflandırılması ve Tasarımını etkileyen Faktörler, Yüksek Lisans Tezi, MSÜ, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Sezgin, H., (1979), Türk ve İslam Ülkeleri Mimarisine Toplu Bakış, M.S.Ü. Mimarlık Fakültesi, Yayın No: 5, İstanbul.

Tümertekin, E., (1997), İstanbul İnsan ve Mekan, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

Türk Dil Kurumu, (1998), Kent Bilim Sözlüğü, Ankara

Uslu, Z., (2006), Alışveriş Merkezlerinin Gelişimi:Konya Örneği, Konya Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Fakültesi, Yüksek Lisans Tezi, Konya.

Zengel, R., (2001), Tarih içinde Degisen Tüketim Mekanları, Ege Mimarlık, 40-41, 10-13, İzmir.

İNTERNET KAYNAKLARI

[1] http://sehirrehberi.ibb.gov.tr

[2] http://www.okuyucu.org/f313/istanbul-hanlar

[3] http://sehirrehberi.ibb.gov.tr

[4] www.itudergi.itu.edu.tr/asp/oku.asp?gorev=sayac&makaleID

[5] http://mts509.tripod.com/nsaglarfinal.pdf

[6] www.istanbul.com

[7] http://www.istanbulfotograflari.org/data/media/41

[8] www.old-picture.com

[9] www.fatih.edu.tr/ayasar/HIST349/han

[10]www.finanskulup.org.tr/.../Adem_Anbar_Osmanli_Imp_Avrupayla_Finansal_Entegrasyonu_MFY_84.pdf

EKLER

Ek 1 Tarihi Yarımada, Hanlar Bölgesi'ndeki Avlulu Hanların Yüzyıllara Göre Değişimi

Ek 2 Tez Kapsamında Yapılan Han Analiz Çalışmalarının Sonuçları

Ek 1 Tarihi Yarımada, Hanlar Bölgesi'ndeki Avlulu Hanların Yüzyıllara Göre Değişimi

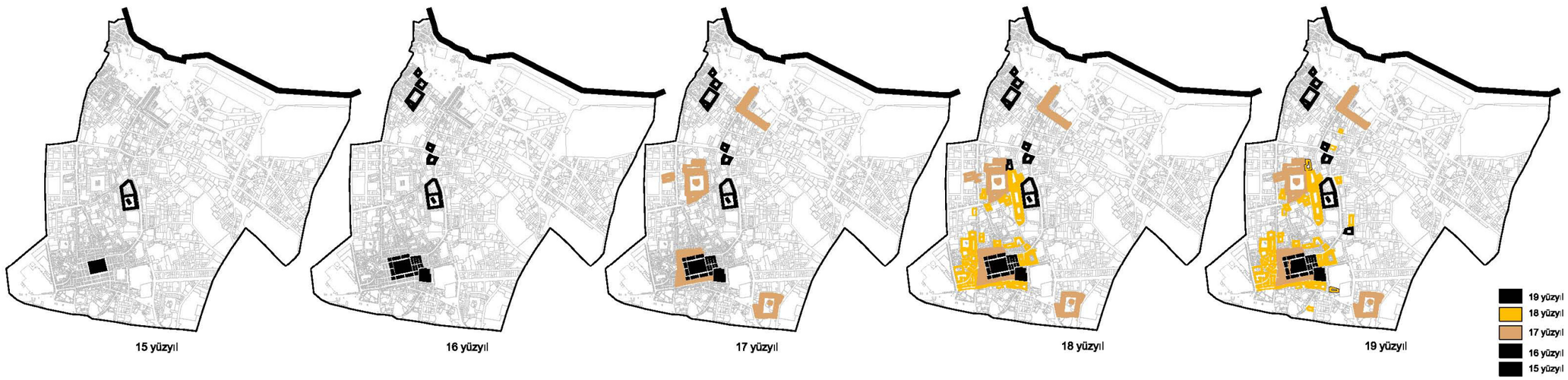

Ek 2 Tez Kapsamında Yapılan Han Analiz Çalışmalarının Sonuçları

AVLU SAYISI	HAN ADI	YAPIM YILI					YER SEÇİMİ		HANLARIN BİÇİMLERİ		KAT ADETİ		DOLAŞIM ALANI	BİTİŞİK NİZAM(B.N) MÜSTAKİL YAPI(M)
		15.YY	16.YY	17.YY	18.YY	19.YY	ERİŞİLEBİLİRLİK	TOPOĞRAFYAYA YERLEŞİM	PLAN	KÜTLE	2 KAT	3 KAT		
TEK AVLULU HANLAR	Büyük Çorapçı Han													
	Büyük Çukur Han													
	Büyük Yıldız Hanı													
	Çuhacı Han													
	Çukur Han													
	İmam Ali Han													
	Kalcılar Han													
	Kaşıkçı Han													
	Kızıl Han													
	Kızlarağası Hanı													
	Kilit Han													
	Küçük Çukur Han													
	Küçük Yeni Han													
	Leblebici Han													
	Şişeci Han													
	Zincirli Han													
İKİ AVLULU HANLAR	Balkapanı Han													
	Büyük Yeni Han													
	Kürkçü Han													
	Vezir Hanı													
ÜÇ AVL. HAN	Büyük Valide Hanı													

Ek 3 Tez Kapsamında Yapılan Han Analiz Çalışmalarının Sonuç Tablosu

Han Adı	Yapım Amacı		Yapım Tarihi					Kat Adedi		Avlu Adedi			Planda Doluluk - Boşluk % (yaklaşık)				Merdiven Yeri			Merdiven Adedi			Giriş Adedi			Bitişik Nizam		
	Ticaret	Konaklama	15.yy	16.yy	17.yy	18.yy	19.yy	2 katlı	3katlı	1 avlu	2 avlu	3 avlu	10	20	30	40	geçit	revak	avlu	1	2	3	1	2	3	1 cephe	2 cephe	3 cephe
BALKAPANI HAN	X			X				X			X				X			X				X		X		-	-	-
BÜYÜK ÇORAPÇI HAN	X			X				X		X					X		X				X		X				X	
BÜYÜK ÇUKUR HAN	X			X					X	X			X					X		X			X			X		
BÜYÜK VALİDE HANI		X			X			X				X				X		X			X			X			X	
BÜYÜK YENİ HAN	X					X			X		X				X			X				X	X				X	
BÜYÜK YILDIZ HANI		X					X		X	X			X						X		X		X				X	
ÇUHACI HAN	X					X			X	X				X				X				X			X	X		
ÇUKUR HAN	X					X		X		X			X					X		X			X				X	
İMAM ALİ HANI	X					X		X		X			X				X				X			X				X
KALCILAR HAN	X					X			X	X				X				X		X			X					X
KAŞIKÇI HAN		X				X		X		X			X				X			X			X				X	
KIZIL HAN	X				X				X	X				X				X			X		X			-	-	-
KIZLAR AĞASI HANI		X				X		X		X			X					X		X				X		X		
KİLİT HAN	X					X		X		X				X				X		X			X			X		
KÜÇÜK ÇUKUR HAN	X				X			X		X			X					X		X			X					X
KÜÇÜK YENİ HAN	X					X			X	X			X					X		X				X				X
KÜRKÇÜ HAN		X	X					X			X					X		X				X	X			-	-	-
LEBLEBİCİ HAN	X			X				X		X			X				X			X			X				X	
ŞİŞECİ HAN	X						X		X	X			X				X				X		X			X		
VEZİR HAN		X			X			X			X				X			X				X	X			-	-	-
ZİNCİRLİ HAN		X				X			X	X				X				X		X				X		X		

ÖZGEÇMİŞ

Doğum tarihi	01.03.1981	
Doğum yeri	Trabzon	
Lise	1994–1998	Trabzon Fatih Süper Lise
	2000–2005	Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü
Yüksek Lisans	2007–2009	Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı, Mimari Tasarım Programı

Çalıştığı kurumlar

2005–2006	Koçtaş Yapı Market, İstanbul.
2006-devam ediyor	IMP-İstanbul Metropoliten Planlama ve Kentsel Tasarım Merkezi, İstanbul